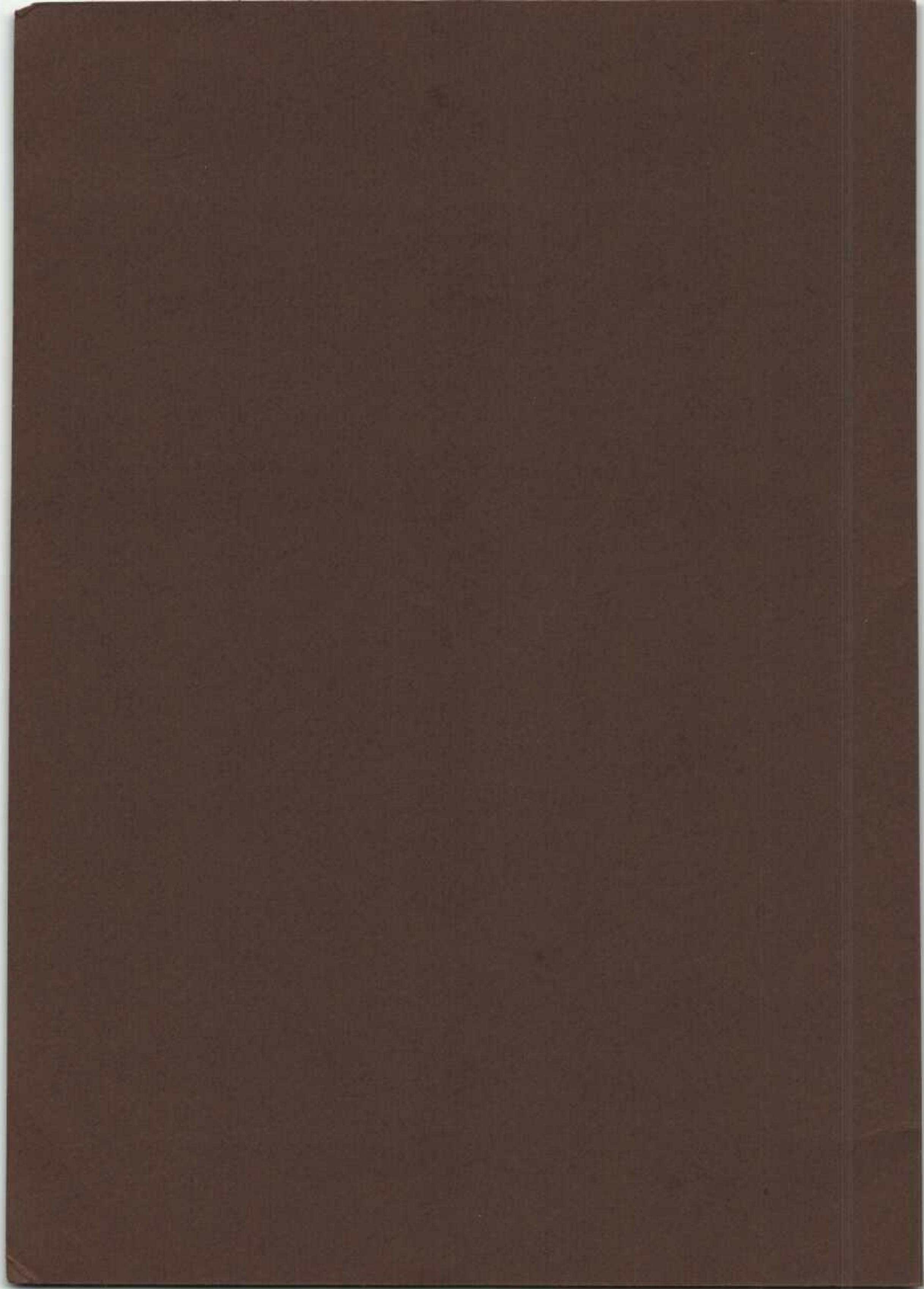

schrift

Jørgen Jepsen
Gelijkheid voor de wet
vertaling dr. E. Brongersma

Wij / COC / NVSH

Gelijkheid voor de wet
Jørgen Jepsen

Vertaald uit het Deens door dr. E. Brongersma

© Copyright 1970 Jørgen Jepsen

© Copyright 1971 voor Nederlandse vertaling
Stichting Uitgeverij NVSH, 's-Gravenhage

Oorspronkelijke titel: Lighed for Loven, verschenen bij Christian Ejlers' Forlag,
Kopenhagen

Vormgeving Frits Stoepman gvn

ISBN 90 6050 075 X

Prijs: leden NVSH/COC f 3,75

jaarabonnement f 15,-- (6 nummers), te storten op
giro 1073238 t. n. v. Wij, Prinsengracht 463, Amsterdam

losse nummers f 4,50

INHOUD

Waarom praten over criminele politiek?	7
Criminele politiek in een crisis	8
De grondslag voor een vernieuwing van de criminele politiek	13
Op weg naar een prijsbewuste criminele politiek	17
Waardebesef en economie in de criminele politiek	20
Mogelijk verloop van de ontwikkeling	25
Elementen van criminele politiek	31
Vervolgingsintensiteit en waardeschaal	33
Hoe staat het met de generale preventie?	37
Een paar voorstellen tot hervorming	40
Tegenstand tegen hervorming en strategie van de hervorming	49
Verlangt het publiek naar hervormingen?	59
Naschrift	62
Noten	63

Gelijkheid voor de wet

INHOUD

Ideologie en werkelijkheden in de criminele politiek

... de verheven gelijkheid voor de wet, die evengoed aan de rijken als aan de armen verbiedt onder de bruggen te slapen, langs de straat te bedelen en brood te stelen.

Anatole France.

25	Mogelijk verloop van de ontwikkeling
31	Elementen van criminele politiek
37	Vervoeringstatistiek en waarderings
40	Wat staat het met de generatie kwestie?
40	Wat zijn de voorstellen tot herovername?
40	Tegenwoordig: tegen herovername en strategie van de herovername
40	Verlaet het publiek naar herovername?
42	Handreik
43	Dit is

Jørgen Jepsen, geboren in 1930, kandidaat in de rechten, was van 1957 tot 1959 werkzaam op het Directoraat voor het Gevangeniswezen en van 1963 tot 1965 aangesteld bij het Ministerie voor Sociale Zaken.

Van 1959 tot 1963 studeerde hij aan het Institute for the Study of Crime and Delinquency in Californië en aan de New York University. Van 1965 tot 1969 had hij een kandidaatsstipendium bij het Criminologisch Instituut van de Kopenhaagse Universiteit. Van 1969 tot 1970 was hij onder-gevangenis-inspecteur bij de West-er Gevangenis in Kopenhagen.

Jørgen Jepsen is al lang in het openbaar bekend vanwege zijn progressief en genuanceerd betrokken-zijn bij de discussies over de „jongerencultuur" en het drug-probleem, en heeft in het najaar van 1970 moedig het zoeklicht gericht op de West-er Gevangenis.

In een artikel dat hij op 8 augustus 1970 in de kroniek van het dagblad Politiken publiceerde, nam hij zo krachtig stelling tegen de toestanden in dit ongeschikte gebouw, de behandeling van de gevangenen en het personeelsbeleid, dat hij ontslag moest nemen als onder-inspecteur in deze gevangenis. Voor zijn werk voor een humanere criminele politiek kreeg hij in september 1970 de PH-prijs.

Jørgen Jepsen heeft verschillende artikelen en verhandelingen geschreven over criminele politiek en criminologie, alsmede een bijdrage in het onder redactie van Erik Thygesen verschenen boek „Is marihuana schadelijk?" (Stig Vendelkaers Forlag, Kopenhagen, 1966) en in „Feiten betreffende drugs" door Peter Laurie (Christian Ejlers' Forlag, Kopenhagen, 1967).

In de dagen van voorheen sprak men over misdadigers. Wie een misdrijf pleegde werd verbannen, vogelvrij verklaard, ter dood gebracht, verminkt, gebrandmerkt, naar de galeien gestuurd of in het schandblok gesloten. Het misdrijf zelf beschouwde men nu eens als een blijk van schuldige, boze wil, bezetenheid door de duivel, goddeloosheid, wraak der goden, dan weer dacht men eenvoudigweg niet over de oorzaken na. De straffen werden gezien als een middel om de goden te verzoenen, om het verstoorde maatschappelijk evenwicht te herstellen, of als een „categorische imperatief“ - een absolute eis van de ethiek - of, nog wat later, als een middel om anderen te beïnvloeden door afschrikking.

Tegenwoordig praten we liever niet meer over misdadigers maar over delinquenten, liever niet over straf maar over resocialisatie. We zoeken veel bewuster naar verklaringen voor criminaliteit, en we zoeken bijna koortsachtig naar de gronden van de straf, naar de rechtvaardiging daarvan. Bij dat zoeken zijn we ertoe gekomen „rationele“ (relatiever in tegenstelling tot absolute) gronden voor de straf aan te geven: de straf moet dienstbaar zijn aan bepaalde maatschappelijke doeleinden, en dus hebben we nu schoonklinkende „gronden voor straftoevoeging“ gekregen. Maar is onze houding tegenover de straf wezenlijk zoveel veranderd? Verschillen onze manieren van bestraffen nu werkelijk principieel zoveel van de methoden die vroeger werden gebruikt: het vogelvrijverklaren, het brandmerken, het schandblok? Moeten zij dat doen? Kunnen zij dat doen? Waarom wordt er zoveel gepraat over een „humane criminele politiek“? Is dat niet ofwel absurd, ofwel een uiting van misplaatste goedmoedige slapheid?

Vragen van dit soort hebben de laatste jaren voortdurend meer in de belangstelling gestaan bij de openbare discussies. Het antwoord dat in die discussies gegeven wordt is niet definitief en kan dat ook niet zijn. Met betrekking tot deze materie heeft niemand het patent op de een of andere waarheid. Criminele politiek is een politiek vraagstuk en moet als zodanig worden behandeld. Maar de bevindingen van de maatschappij-wetenschappen hebben in de laatste jaren een grondslag geboden, van waaruit men de consequenties van de criminele politiek en haar rol in verhouding tot de overige politiek beter kan schatten.

De wereld van het westen bevindt zich deze jaren in een sociale en morele crisis. Dat doet de criminele politiek ook. Wat voor een ding is dan die criminele politiek, en waarvoor willen we die gebruiken? Het antwoord op deze vragen vormt een wezenlijk deel van het antwoord op de vraag, wat we nu eigenlijk willen met de samenleving, en met onszelf.

Criminele politiek kan in engere zin omschreven worden als het geheel van principes en methoden, die ten grondslag liggen aan onze strafreacties tegenover wetsovertredingen; in wat ruimere zin is het de hele functie van het rechtshandhavingsapparaat, met inbegrip van de werkwijze van rechtbanken en politie; in de ruimste zin is het alle politiek, gevoerd door middel van de wetgeving en de officiële organen, met het doel de centrale normen van de maatschappij overeind te houden.

Onverschillig van welke omschrijving we nu uitgaan, kunnen we zeggen dat de criminele politiek zich heden ten dage in een kritieke toestand bevindt, in een crisis, als men dat zo wil zeggen. De eerstkomende jaren zullen definitief de beslissing brengen of wij onze Deense traditie kunnen voortzetten, waarbij we onze centrale normen en waarden veilig stellen door een vreedzame oplossing van sociale spanningen. De andere mogelijkheid is, dat ons rechtshandhavingsapparaat tot arena wordt van een politieke en sociale strijd, zoals we dat de laatste jaren hebben gezien in de Verenigde Staten en in een reeks andere, door crisis geteisterde landen over de hele wereld.

Ongetwijfeld is ons rechtshandhavingsapparaat in wezen altijd een politiek instrument geweest; dat valt niet te ontkennen. Maar tot dusver heeft het berust op een grondslag van aanvaarding - uitdrukkelijke of stilzwijgende aanvaarding, bereidwillige of met tegenzin gegeven aanvaarding - zowel bij de meerderheid van de bevolking als bij nagenoeg alle minderheden. De rechtshandhaving is tot dusver gekentekend door een passend evenwicht tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht. Maar zullen we dit democratisch evenwicht kunnen behouden en zal het systeem in ruime mate door de bevolking aanvaard blijven? Of zullen de politie, de rechtbanken en de diensten die zich met delinquenten bezighouden (gevangeniswezen, reclassering) steeds meer politieke functies gaan overnemen, parlementaire functies even goed als sociaal-politieke. Dat is thans een actuele vraag geworden.

Die crisis zal niet - tenminste niet in eerste aanloop - draaien om die aanvaarding en ondersteuning door de meerderheid, maar om de wijze waarop een vergelijk kan worden bereikt tussen de meerderheid en verschillende minderheden, en tussen die minderheden onderling.

De praktijk en de principes van onze criminele politiek worden tegenwoordig met groter waakzaamheid door het publiek gevolgd dan sinds lange, lange tijden het geval was. Deze waakzaamheid van het publiek komt ten dele tot uiting in een toenemende algemene belangstelling, ten dele in een vermeerderde hoeveelheid kritiek. Kritiek is niet noodzakelijk hetzelfde als crisis. Integendeel, openlijke kritiek schept wezenlijk betere kansen, door middel van voortdurende verbeteringen verwoestende conflicten te vermijden, dan een totalitair systeem dat doet, of een systeem met een apathisch karakter, waarin de kritiek niet tot uitdrukking komt. Of die kritiek leidt tot crises dan wel tot constructieve vooruitgang, wordt ten dele bepaald door de kwaliteit van de kritiek, ten dele door de reacties van de gevestigde orde op de kritiek en de bereidheid van die gevestigde orde tot zelfkritiek en zelfcorrectie.

In Denemarken is de kritiek traditioneel van gematigde aard - bij tijden misschien zelfs te gematigd - en we voelen meer voor zelfcorrectie door hervormingen dan voor snelle omwentelingen. Tot dusver heeft de criminele politiek zichzelf in hoge mate gecorrigeerd door hervormingen, die op gang waren gebracht en bewerkt door het „establishment" zelf - een crimineel-politieke elite van bestuurders, rechters, gevangenis- en reclasseringsbeambten, tezamen met vertegenwoordig-

gers van politie en openbaar ministerie. Verder is deze ontwikkeling op weg geholpen door wetenschapsbeoefenaars; tot voor kort waren dat in allesoverheersende mate juristen, vooral hoogleraren in het strafrecht. Dat het peil van de Deense criminele politiek tegenwoordig in het buitenland hogelijk wordt geprezen, danken we eerst en vooral aan dit vermogen van ons systeem, zichzelf in rustige ontwikkeling te hervormen.

De crisis van de criminele politiek bestaat nu hierin, dat het heden ten dage twijfelachtig is geworden, of dit vermogen tot langzame en systematische zelfhervorming nog langer gelijke tred kan houden met het steeds sneller wordende tempo van de veranderingen in de samenleving, zowel in technisch en politiek als in sociaal opzicht. We zouden met goede grond kunnen hopen dat iets dergelijks mogelijk zou zijn, indien Denemarken bij machte was zelf het tempo en de richting van zijn ontwikkeling te bepalen. Maar de kern van het probleem is, dat het dit niet kan. Technische veranderingen - in de produktie, in de communicatiemiddelen en in de consumptie - storten zich over ons heen als noodzakelijke voorwaarden voor de instandhouding van onze materiële gelijkwaardigheid met andere landen van het westen. Onze buitenlandse en binnenlandse politiek hangt onvermijdelijk samen met die van andere westelijke landen, en het vraagstuk van onze verhouding tot de derde wereld komt met steeds groter kracht naar voren, ook, zij het dan indirect, bij ons rechtshandavingsapparaat.

De grote internationale uitwisseling van informatie, ideologieën, goederen en mensen zal onvermijdelijk onze rechtscultuur, evenals onze politieke cultuur, op de proef stellen. Het vervoer over de tolgrenzen geeft aanleiding tot smokkelarij, en smokkelarij kan weer aanleiding geven tot beroepsriminaliteit. De import van nieuwe kennis doet ons genoeglijk wereldbeeld uiteenspatten en confronteert ons met de eisen van een technische en sociale ontwikkeling, die weer groter mogelijkheden biedt voor uitbuiting en misbruik. De import van ideologieën en van ideologische conflicten, die we als bedaarde Denen tot dusver niet zo ernstig nemen, drijft plotseling de tegenstellingen tussen behoeders van de status quo, hervormers en revolutionairen op de spits. De import van mensen en het openstellen van de grenzen verschaffen ons buitenlandse arbeiders en stellen ons tegelijkertijd voor problemen, die de statische samenleving van voorheen niet kende. Kunnen wij de buitenlandse arbeiders in onze cultuur integreren, of kunnen we tenminste met hen samenleven en tot cultuur-uitwisseling met hen komen zonder hen te discrimineren? Kunnen we vermijden dat we minderheidsproblemen krijgen zoals in de Verenigde Staten en Engeland? Wat moeten we aan met de vreemdelingen, die niet hier komen omdat ze er noodzakelijk moeten werken = vluchtelingen, beatniks en mystici en misschien de maatschappelijke mislukkelingen uit uit andere landen = Finse alcoholisten, Noorse kleine meisjes, Amerikaanse deserteurs, liedjeszangers, dagdieven, mensen die er maar op los leven, nietsdoeners van elke leeftijd. Kunnen wij hen gastvrij opnemen en ook tegenover hen „tourist-minded" zijn? Kan Denemarken een vrijplaats voor vervolgd blijven? Veel van die internationale reizigers hebben tegenwoordig sociale moeilijkheden of problemen, die uit hun persoonlijkheid voortvloeien. Wat doen we daarmee? Kunnen we ons openstellen voor dit soort cultuurvernieuwing? Kunnen we een weg vinden door de cultuur-conflicten, de cultuur-uitwisseling en de cultuurvernieuwing op zo'n manier, dat we de kern en de hoofdbestanddelen van onze rechtscultuur en ons sociaal veiligheidssysteem behouden, of zullen we ons laten verleiden, ons laten afdrijven, ons laten dwingen tot het gebruik van rechtshandhaving, dwang, straf?

Hoe staat het met onze crimineel-politieke mogelijkheden om een bijdrage te leveren tot een harmonisch ontwikkelingsproces, en waar dreigt het gevaar van een conflict?

Misschien verkeren we nu nog niet in een crisis en staan we enkel op een kritiek punt. In zekere zin staan we in Denemarken voor een belangrijke scheiding der wegen. Welke weg we kiezen is van beslissende betekenis, niet alleen voor onszelf, maar - mogen we met onze gewone Deense bescheidenheid wel zeggen - ook voor de rest van de wereld, die de ogen gericht houdt op het „experiment Denemarken". Wij lijden niet onder materiële en politieke crises, zoals de derde wereld, waar het rechtsstelsel vaak als middel dient om politiek ongewenste personen uit te schakelen of voor een tijd onschadelijk te maken. Wij zijn geen totalitaire staat, waar het rechtsstelsel een onderdeel vormt van de brute machtsuitoefening en de onderdrukking van elke afwijkende mening door de heersende oligarchie. Intussen zijn we ook niet langer meer een land, dat ligt te slapen als Doornroosje en dat slechts de rechtscultuur van vervlogen tijden weet te behouden als een algemeen aanvaarde grootheid waar je niet over hoeft na te denken. We moeten door een rechtsculturele bewustwording, discussie en vernieuwing heen, wanneer we ons niet door de ontwikkeling omver willen laten lopen.

We zijn ook nog niet zo diep verzonken in volslagen materialisme en niets ontziend egoïstisch winstbejag, dat we niet meer bij machte zouden zijn aan die dingen een halt toe te roepen en te zorgen voor een gelijkmatige verdeling van goederen en lasten. We hebben de mogelijkheid een redelijke verdeling van de stoffelijke goederen te verzekeren en tegelijk de grondslag te leggen voor een bestaan dat een alternatief biedt aan het materialisme, of tenminste dan toch voor een pluralistische samenleving, waarin materialisten en niet-materialisten zij aan zij zalig kunnen worden, elk in zijn eigen geloof.

De ontwikkeling in de Verenigde Staten geeft ons een voorbeeld, hoe de sociale en politieke tegenstellingen tussen meerderheid en minderheid - en tussen de minderheden onderling - kunnen uitlopen op een conflict. Zonder ons te laten verleiden tot een politieke waardering kunnen we wijzen op de berekeningen, naar voren gebracht door de criminoloog Donald Cressey. Hij toonde aan, dat de wettige wegen naar succes en ontplooiing voor grote groepen in de samenleving geblokkeerd zijn, ofschoon deze mensen de voorstelling, die in die samenleving leeft van wat als succes mag gelden, ten volle delen. Dus nemen ze hun toevlucht tot onwettige wegen. „Theft of the Nation" noemde Cressey het boek waarin hij betoogde dat de georganiseerde misdaad bezig is de Verenigde Staten te „stelen". Hij beschrijft die georganiseerde misdaad als een bedrijf, dat groter is dan General Motors en vrijwel op één lijn gesteld kan worden met het militair-industriële complex. (1) De Zwarte Panters, de Weathermen en de Minutemen zijn een teken, dat de kanalen voor een constructieve oplossing van de politieke tegenstellingen zijn verzand, of in elk geval niet voldoende zijn om de in de nieuwe conflicten gestelde eisen te verwerken. De processen in Chicago tegen Bobby Seale en anderen (1969) en de „law-and-order"-campagne deden uitkomen dat grote delen van het publiek het rechtsstelsel niet langer als geldig erkennen en dat dit in steeds klimmende mate de arena wordt voor politieke strijd en ten dele zelfs een wapen in die strijd, een taak waarvoor het rechtsstelsel al heel weinig geschikt is.

De koers, die men in Noorwegen heeft gevolgd met betrekking tot drugs, bewijst aan de andere kant, hoe men, begunstigd door aardrijkskundige ligging en landsaard, een internationale ontwikkeling buiten de grenzen kan houden - tenminste voor enige tijd - indien men daarvoor tenminste de prijs wil betalen van een har-

de rechtstoepassing op een minderheid en bedenkelijke campagnes van angstaanjagerij.

In vele opzichten lijkt Engeland op weg naar Amerikaanse toestanden - allebei hebben ze minderheidsvraagstukken, stoffelijke problemen, beroepsmisdadigheid, politieke straatgevechten en bewegingen voor „law-and-order”. Andere Europese landen vertonen tendenties in dezelfde richting, terwijl weer andere door middel van een totalitair bestuur de problemen eenvoudig met bruto geweld onderdrukken, zoals Spanje, Portugal en Griekenland.

De criminele politiek - of het rechtsstelsel, als men dat liever zegt - draagt in zich de mogelijkheid ofwel een instrument te worden voor onderdrukking, ofwel een instantie die sociale spanningen doet wegebben. De manier waarop het rechtsstelsel zich van deze taak kwijt, kan erover beslissen of politieke spanningen op een verwoestende strijd uitlopen, of dat ze leiden tot constructieve vernieuwingen. Het resultaat wordt bepaald door het bestaan van een traditioneel rechtvaardigheidsgevoel, door soepelheid in de toepassing van het recht, door behoud van het vertrouwen - zowel bij de meerderheid als bij de minderheid - in de onpartijdigheid van het systeem, en door de geschiktheid van het systeem de waarden hoog te houden ook als ze bedreigd worden.

De buitenlandse voorbeelden die hier werden genoemd lijken aanleiding te geven tot twijfel, of het rechtsstelsel eigenlijk wel ooit in staat zal zijn een constructieve ontwikkeling te bewerken als de spanningen groot zijn en de snelheid, waarmee de veranderingen plaatsvinden, aanzienlijk. Vele landen staan - of zullen binnenkort staan - voor een crisis, waarin het vertrouwen op rechtvaardigheid en op de mogelijkheid van een vreedzame hervorming beslissend zal zijn voor de vraag, of grote bevolkingsgroepen het stelsel nog langer als geldig zullen beschouwen, of dat zij het in alle ernst zullen gaan bestrijden.

Omdat de omstandigheden in Denemarken voor een constructieve oplossing van deze crisis gunstig zijn, bestaat voor ons de mogelijkheid aan een veel groter deel van de wereld het zo dringend nodige bewijs te leveren dat een vreedzame oplossing mogelijk is, of anders definitief duidelijk te maken, dat zelfs onder gunstige omstandigheden de weg tot rechtvaardigheid niet loopt via hervorming.

In deze context is „rechtvaardigheid” niet alleen een vraag van formele waarborgen en een onpartijdige behandeling door de rechter. Het begrip omvat ook de rest van de crimineel-politieke werkelijkheid: de wetgeving, de politie, het openbaar ministerie, de reclassering, de sociale politiek. De beschouwingen, die verder in dit boekje volgen, zijn een door hervormingswil gedragen poging een schets te geven van enkele vraagstukken en mogelijkheden bij het verwezenlijken van zo'n constructieve ontwikkeling. Deze poging komt voort uit een ideologie, die haar uitgangspunt vindt in waarden, welke jarenlang officieel als essentieel voor de Deense samenleving werden afgeschilderd. Staat onze criminele politiek op het peil van deze waarden? Kunnen wij een ontwikkeling bevorderen, die de essentiële waarden in onze rechtscultuur weet te behouden en die tegelijk bewerkt dat zij zich aanpast aan veranderde technische en sociale eisen, aan nieuwe vormen van samenleving en aan een versneld tempo bij de ontwikkeling?

De mogelijkheden die wij hebben om tot een menswaardige, door sociale rechtvaardigheid beheerste samenleving te komen, hangen naar mijn mening af van ons geloof in de mogelijkheid van hervorming en van onze wil tot hervorming. Ik verwerp dus de „Verelendungshypothese” en ook het denkbeeld van een gewelddadige revolutie in Denemarken, maar dat doe ik niet omdat een revolutie te allen tijde en onder alle omstandigheden ongerechtvaardigd zou zijn. Revolutie kan noodza-

kelijk zijn als hervorming uitgesloten is, maar zij die beseffen wat een revolutie werkelijk betekent, kunnen nauwelijks van mening verschillen over het feit, dat men eerst de mogelijkheid van een hervorming grondig moet hebben onderzocht. Onze mogelijkheden tot hervorming te komen zijn heden ten dage niet zo gering, dat we de revolutie voor aanvaardbaar mogen houden.

De culturele revolutie, waaraan velen van ons in deze materialistische maatschappij steeds sterker behoefte gevoelen, is niet onverenigbaar met hervorming, en zij behoeft niet met geweld gepaard te gaan. Integendeel zelfs.

De grondslag voor mijn hervormingswil is mijn overtuiging, dat geweld in welke vorm ook - lichamenlijk, geestelijk, sociaal of politiek - verwerpelijk is, onverschillig wie het gebruikt en met welk doel hij dit doet.

Dat onze samenleving - de staat - in wezen op macht steunt, wil nog niet zeggen dat hij op geweld berust. De werkelijke staatsmacht is de macht die berust op het oordeel van de burgers over de rechtsgrond van de staat. Of het gezag op deze wijze gelegitimeerd wordt, hangt er van af of de staat zich legitiem gedraagt, in overeenstemming met zijn eigen wetten. Als de staat dit niet doet, dan is hij zelf misdadig.

Wanneer we crimineel-politieke hervormingen eisen, dan gaat het dus niet alleen om het hervormen van criminele personen, maar ook - en misschien nog wel veel meer - om het hervormen van criminele systemen.

Aan beide kanten is aanpassing vereist.

Pers en pressie

Criminele politiek is politiek - dat is de slotsom uit de hierboven gevoerde rede-
nering. Dat men in de laatste jaren tot dit inzicht kwam bleek onder meer uit een
toenemende betrokkenheid van het publiek bij vraagstukken van criminele politiek.
Deze ontwikkeling werd bevorderd door een nieuw type journalisten: mensen met
vakkennis en een gevoel van erbij betrokken te zijn, die de plaats innamen van de
vroegere politie- en rechtbankverslaggevers. De initiatieven van de Scandinavi-
sche verenigingen voor een humane criminele politiek hebben de delinquenten zelf
en ook brede kringen van de samenleving aangezet tot discussie en druk op de
openbare mening: Krim in Denemarken, Kram in Zweden, Krom in Noorwegen en
zelfs twee verenigingen in Finland: Krim en de „Novemberbeweging“; „Tjavriks-
dagen“ (het „Dievenparlement“) in Zweden was vier jaar geleden de voorloper
voor de Zweedse vereniging, welke in sterke mate gekenmerkt werd door een
kritische journalistieke inslag; de „Misdadigers-Week“ van de studenten in de
psychologie vormde het uitgangspunt in Denemarken, en vlak daarna kwamen de
overeenkomstige Noorse en Finse verenigingen. De toename van de politieke be-
langstelling is gekomen, nadat deze initiatieven via de massa-media de status
van de criminele politiek, tot dusver een filosofie van een elite, hadden omgezet
in iets dat de hele bevolking aanging.

Politiek en wetenschap

Twee tendenties hebben er belangrijk toe bijgedragen deze ontwikkeling op gang te
brengen: Ten eerste de opkomst van nieuwe gedragswetenschappen als de psychol-
ogie en de sociologie en de hierop volgende veranderingen in de traditionele cri-
minologie; deze was oorspronkelijk immers een zaak van juristen en medici,
maar begon nu in bredere kringen onderwerp van discussie te worden; ten twee-
de het toenemend inzicht, dat het in de criminele politiek niet alleen gaat om de
efficiënte toepassing van bepaalde technieken met een beperkt en welomschreven
doel, maar dat zij een integrerend deel vormt van het hele politieke systeem. De
criminele politiek is niet alleen een middel om iets te bereiken, zij brengt ook
iets tot uitdrukking. De eerstgenoemde tendentie heeft ertoe bijgedragen de laatst-
genoemde op de voorgrond te brengen. Men heeft ingezien, dat de criminele poli-
tiek een te belangrijke zaak is om haar over te laten aan de criminologen.

Daarnaast is er een overeenkomstige ontwikkeling in de vraagstukken waarmee
de criminologen en de beoefenaren van de (criminele) politiek zich bezighielden:
in de criminele politiek is er een steeds toenemende belangstelling ontstaan voor
het gebruik van resultaten van de experimentele wetenschappen als uitgangspunt
voor politieke beslissingen, zowel op het terrein van de wetgeving, als op dat van
de uitvoerende en de rechterlijke macht. En de criminologen - juristen, psychol-
ogen en sociologen - hebben in toenemende mate oog gekregen voor de politieke
elementen van hun onderzoek.

We mogen daarom de hoop koesteren dat de kloof in de communicatie tussen we-
tenschapsmensen en politici minder breed zal worden, ook op het gebied van de
criminele politiek. In eerste aanleg hebben de criminologen zich geconcentreerd
op het tot stand brengen van contacten met hen, die de criminele politiek in de
praktijk beoefenen: rechters, openbaar ministerie, verdedigers, politie, gevan-
geniswezen en reclasseringsambtenaren. Het Scandinavisch Samenwerkingsver-

band voor Criminologie heeft b.v. gedurende de laatste vijf jaren contact-seminars georganiseerd met telkens een dier groepen van „praktijkmensen uit de criminele politiek". In 1970 hield het samenwerkingsverband een contact-seminar met de departementsambtenaren, die verantwoordelijk zijn voor de voorbereiding van de wetgevingsarbeid op crimineel-politiek terrein. Misschien zou hierop dan een contact-seminar kunnen volgen met de „beroeps"-politici.

De behoefte van politici, te worden geïnformeerd uit het bereik der wetenschappen, is een onderwerp, dat de laatste tijd al meer en meer de aandacht trekt, maar daarbij wordt in hogere mate aan technische vraagstukken gedacht dan aan maatschappij-wetenschappelijke. Intussen zijn de maatschappij-wetenschappen op zijn minst van even groot belang voor het opstellen van een rationeel plan en een rationele ontwikkeling als de technische wetenschappen. Ze hebben enkel nog niet hetzelfde prestige verworven als de technische wetenschappen, onder meer vanwege hun relatief korte ontwikkelingsgeschiedenis. Het is daarom minstens zo belangrijk de scepsis van de politici ten opzichte van de maatschappij-wetenschappen te verkleinen, als het is om hun eerbied voor natuurwetenschap en techniek wat minder te maken.

Bij deze ontwikkeling zijn er intussen twee groepen, waarvan het net zo belangrijk is dat ze bij de dialoog betrokken worden als de andere: de bevolking in haar geheel en de delinquenten zelf. Of de eerdergenoemde partijen dit nu willen of niet: de vraag of de criminele politiek haar crisis te boven komt wordt beslist door ons welslagen of onze mislukking, de twee laatstgenoemde partijen bij de dialoog te betrekken.

De noodzaak, de bevolking en de delinquenten zelf bij de ontwikkeling te betrekken, doet zien hoe nodig het is de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, ons gegroeide inzicht, door te geven aan die groepen, die eerst en vooral geraakt worden door de criminele politiek. Het doorgeven van deze wetenschappelijke gegevens is een voorwaarde voor een politieke ontwikkeling; de houding van de bevolking en van de delinquenten tegenover de criminele politiek is bepalend voor de mogelijkheden van die politiek, en kennis is van wezenlijk belang voor het bepalen van die houding. Maar tegelijkertijd is het betrekken van de bevolking en de delinquenten bij de gedachtenwisseling al op zichzelf een eis van goede politiek.

Criminologie en criminele politiek

In het algemeen houdt men het voor een goede gewoonte, dat criminologen slechts met de uiterste behoedzaamheid uitspraken doen over criminele politiek, en dat zij, die criminele politiek bedrijven, met overeenkomstige voorzichtigheid de criminologen benaderen.

Criminele politiek is een vraagstuk van het politiek mogelijke, en welke politieke doeleinden de criminele politiek moet nastreven. Bij de discussie over die doelstellingen treden de criminologen precies als andere burgers op, d. w. z. als leken die hun waarde-oordelen en hun politieke ideologieën in wedijver met anderen naar voren brengen. Het valt evenwel niet te ontkennen, dat de criminologen beter weten welke doeleinden men met mogelijkheid zou kunnen verwezenlijken en dat zij daardoor meer invloed kunnen uitoefenen dan de leek.

Want criminele politiek is ook een kwestie van middelen. Welke middelen kunnen we gebruiken om het gestelde doel te bereiken, welk resultaat zullen ze waarschijnlijk afwerpen en welke kosten zijn daaraan verbonden? Dat is in de aller-

eerste plaats een technisch-wetenschappelijk vraagstuk, en het is wel het verstandigst de politieke waardering daar nog even buiten te houden.

Maar de scheiding tussen doel en middelen is niet scherp en onaanvechtbaar.

Middelen kunnen in bepaalde opzichten ook als doel worden beschouwd.

Welke middelen men, met het oog op de politiek, wenst te gebruiken, hangt niet enkel af van hun meerdere of mindere geschiktheid, een reeds tevoren vastgesteld, algemeen doel te bereiken, maar ook van hun verdere aantrekkelijkheid of afstotend voorkomen. Ofwel, anders gezegd, van welke neven-waarden zij tot gelding brengen.

Tenslotte heeft de keuze van de middelen ook nog iets te maken met de opvatting, wat dan wel de „oorzaak” van de criminaliteit is. De vraag, waar je de „oorzaak” zoekt, is niet alleen een wetenschappelijke vraag (en als zodanig afhankelijk van iemands wetenschappelijke instelling en vorming), maar zij is ook een vraagstuk van iemands verdere referentiekader: voor welke verklaringen van oorzaken staat iemand open? Dit hangt weer samen met iemands politieke standpunt en met de visie op samenleving en mens in de tijd waarin die iemand leeft. In een primitieve religieuze samenleving, waar men niet uit is op meer „rationele” verklaringen, zoekt men de oorzaak van de criminaliteit in de „toorn der goden” en men kiest middelen, die men voor geschikt houdt om de goden te verzoenen. De Kwakers spraken van de behoefte van de misdadiger, tot verzoening te geraken. Wie natuurwetenschappelijk-biologisch georiënteerd is, zoekt de oorzaken bij het individu en schrijft „behandeling” (eventueel onvruchtbaarmaking) daarvan voor, en wie sociologisch georiënteerd is zoekt de oorzaken bij de samenleving en beveelt maatschappelijke veranderingen aan.

De keuze van het wetenschappelijk perspectief hangt op die manier samen met iemands wereldbeschouwing en brengt verder consequenties mee voor de vraag, welke middelen in aanmerking komen. En het wetenschappelijk perspectief bepaalt, welke onderwerpen iemand kiest voor zijn onderzoekingen. Omdat onze mogelijkheden voor onderzoek, zowel vanwege de kosten als vanwege het aantal mensen dat ervoor beschikbaar is, beperkt blijven, is de keus, op welk probleem we ons onderzoek gaan richten - en voor een gedeelte zelfs op welke hypothesen en methoden we dat onderzoek gaan bouwen - op zichzelf al een politieke keuze met politieke gevolgen. De politiek van het onderzoek is al criminele politiek.

De negentiende eeuw probeerde „het raadsel van de criminaliteit” op te lossen door delinquenten in gevangenissen te onderzoeken.

Lombroso (1834-1908) meende, dat we daar zijn „geboren misdadigers” vonden, gekenmerkt door lichamelijke afwijkingen. Dit alles laat zich heel goed begrijpen uit het stadium, waarin de wetenschap zich toen bevond, niet in de laatste plaats uit de invloed van het Darwinisme. Dat alle aandacht in deze richting ging had intussen tot gevolg, dat bovenmatig veel onderzoek doodliep in een slop, en het kostte tientallen jaren om daar weer uit te raken. Sociologen als Quetelet (1796-1874), Tarde (1834-1904), Durkheim (1858-1917) en later Fauconnet (1874-1938) betrokken ongetwijfeld de maatschappelijke toestanden ook in hun studie, maar zij hadden geen noemenswaardige invloed op de praktijk van de criminele politiek. Tot het ogenblik dat in de jaren twintig de sociologie met de school van Chicago (Shaw, McKay, Sutherland) in bredere kringen werd aanvaard, werd de criminologie, zoals de criminele politiek deze erkende in allesovertreffende mate beheerst door juristen en artsen. En die zochten - deels uit traditie, deels door hun opleiding - de „oorzaken” van de criminaliteit bij het individu.

Heden ten dage is de slinger bezig naar de andere kant door te slaan, maar het is

toch nog altijd zo, dat het overgrote deel van de criminologie, in elk geval in Europa, zijn uitgangspunt kiest bij de geregistreerde wetsovertreders, die gewoonlijk gevangen zitten of op een andere wijze aan sancties onderworpen zijn. De Scandinavische criminologie wordt heden ten dage gekenmerkt door een veel gelijkmatiger verdeling van de onderwerpen, waarop het onderzoek zich richt, en door een snel voortschrijdende vervaging van de grenzen, die de criminologie in de strikte zin van het woord omlijnen, zodat sociologie, sociale psychologie en rechtssociologie op de voorgrond gekomen zijn. (2) Men ziet de criminaliteit niet langer als een individueel verschijnsel, waarvan de „oorzaken" gezocht moeten worden bij het individu, biologisch of sociaal beschouwd, maar via de belangstelling die in de hedendaagse sociologie heerst voor macro-sociale verhoudingen - werkloosheid, armoede, sociale discriminatie en ongelijkheid - is men er toe gekomen, criminaliteit te zien als het resultaat van een samenspel tussen drie hoofd-elementen: individu, rechtsstelsel en samenleving.

Zij aan zij met de hier aangeduide ontwikkeling in het denken over de „oorzaken" van criminaliteit, is een tendentie te constateren, die in de richting gaat van een staag groeiend scepticisme met betrekking tot de mogelijkheid, de criminaliteit te beïnvloeden enkel door beïnvloeding van criminele individuen. Het zonnig behandelingsoptimisme van de jaren dertig en veertig en het haast vanzelfsprekende geloof in de afschrikwekkende en de algemene moraliteit bevorderende werking van de straf maakten plaats voor de tegenpolen van deze standpunten: behandelingspessimisme, verwerping van de afschrikking, scepticisme tegenover de generale preventie. Dat criminologische onderzoekers wezen op de geringe uitwerking van de strafbejegening, vrijwel onverschillig in welke vorm ook (3), en dat het aantal misdrijven rustig toenam, zelfs in landen met een strenge toepassing van de gedachte aan generale preventie, droeg niet in de laatste plaats tot dit scepticisme bij.

De op dit ogenblik overheersende mening zouden we zo ongeveer als een middenpositie in de slingerbeweging kunnen aanduiden. De criminaliteit wordt gezien als een samenspel tussen individu, rechtsstelsel en maatschappij; de theorieën over generale preventie proberen na te gaan, onder welke omstandigheden en op welke manieren de generale preventie werkt (4), en bij de behandeling zoekt men naar nieuwe methoden die niet het stigmatiserend karakter van de straf hebben.

Maar wat nog belangrijker is: men is begonnen meer factoren te betrekken bij de analyse van de achtergronden van de criminaliteit en van een breed spectrum van waarden uit te gaan bij de beoordeling van crimineel-politieke maatregelen.

Terwijl de criminele politiek zich meer ging oriënteren op de ervaringswetenschappen, kregen de criminologen tegelijkertijd oog voor tot dusver veronachtzaamde waarde-aspecten van hun werk. Vroeger mat men de doeltreffendheid van crimineel-politieke maatregelen alleen af naar hun invloed op de recidive. In plaats daarvan heeft het vraagstuk nu meer dimensies gekregen: welke verdere uitwerkingen heeft het, dat men de strafwet gebruikt als middel om de samenleving te reguleren? Wat zijn de baten en de kosten daarvan? In hoeverre is onze criminele politiek in overeenstemming met de grondslagen van ons maatschappelijk denken? Om met de Finse criminoloog Patrik Törnudd te spreken: Criminologen trachten de empirische uitgangspunten te vinden voor een waardebewuste en prijsbewuste criminele politiek.

Criminaliteit als kostenfactor

Vroeger zag men criminaliteit als een van nature gegeven verschijnsel. Tegenwoordig zien we een groot deel van de criminaliteit als een gevolg van maatschappelijke regelingen - die we ook kunnen veranderen. De criminaliteit behoort tot de onkosten, verbonden aan de wijze waarop wij onze maatschappij inrichten, het is een prijs die we moeten betalen om tot het - onomschreven - doel van onze maatschappij te komen. Vanuit dit gezichtspunt is de vraag niet langer, of wij de criminaliteit kunnen uitroeien, maar welke prijs wij bereid zijn te betalen. Tot welk bedrag mogen b. v. de bedrogshandelingen met cheques oplopen, eer wij ons thans nogal vrijgeveige cheque-systeem gaan veranderen? Hoeveel dodelijke verkeersongelukken onder de invloed van alcohol willen wij strafrechtelijk vervolgen, als uitvloeisel van de wijze waarop wij omgaan met alcohol en automobielen? Hoeveel betekent het - in guldens en in centen - om winkeldieven voor de rechter te brengen, die bezweken onder de verleiding van grote magazijnen en zelfbedieningszaken, vergeleken met de winst - in guldens en in centen - door de hogere omzet? Wie moet die „kosten" dragen, respectievelijk de winst al dan niet opstrijken? De ondernemingen? De delinquenten? De consumenten?

Dat iets tot strafbaar feit gestempeld wordt is op zichzelf al het uitspreken van een keuze, ook al blijft die keuze meestal onbewust. In vele gevallen, waarin wij onze toevlucht nemen tot strafbedreiging teneinde een bepaalde gedragswijze af te dwingen, hadden we misschien met even groot of zelfs met beter gevolg een ander reguleringsmechanisme kunnen kiezen. Heel wat verkeerscriminaliteit kan b. v. vermeden worden door een beter wegennet, zorgvuldiger verkeersregeling, of het inbouwen van apparaten in de auto's waardoor de snelheid beperkt wordt. Tegenwoordig hebben we „gekozen" voor een zeker evenwicht tussen de uitgaven voor verkeersregeling langs technische weg en die voor verkeersregeling met straffepalingen. De slachtoffers van ongelukken - de verkeersdoden en de wegens dood door schuld bestrafte chauffeurs - zijn de onkosten verbonden aan de sociale voordelen, die voor ons vastzitten aan hard kunnen rijden op een betrekkelijk goedkoop wegennet.

Straf is niet een natuur-noodzakelijke reactie op een van nature gegeven wetschending. Wetschending en straf zijn integendeel onkosten, die we moeten betalen voor een bepaalde maatschappelijke toestand.

Dit geldt niet alleen als we het hebben over de keus, of we crimineel-politieke reguleringsmechanismen zullen gebruiken dan wel andere manieren om de maatschappij te reguleren; het geldt ook voor ons maatschappelijk stelsel in ruimere zin. Autodiefstallen en rijden onder invloed nemen toe of af (tot dusver was in het algemeen alleen van toename sprake) in verhouding tot de omvang van het wagenpark en het alcohol-gebruik. (5) Diefstallen uit automaten en inbraken variëren naar gelang het aantal automaten, het aantal plaatsen die zich tot inbraak lenen en de goederen die daar te vinden zijn. En het aantal gevallen van ongeprovoceerde geweldpleging hangt misschien in zekere mate samen met het alcohol-gebruik. Tegelijkertijd hangt het risico, als misdadiger te worden geregistreerd, samen met iemands sociale status, (6) het is door de klasse bepaald. Het is - weer in samenhang daarmee - o. a. ook bepaald door de omgeving waarin iemand woont. Voor de slechtst gesitueerden fungeren de gevangnissen als alternatief voor woonmilieus waar men geen welvaart kent.

Vele jaren lang heeft de criminele politiek tot taak gehad, een „oplossing" te zoeken voor deze problemen door iets te doen met de individuen. Door afschrikking,

door morele verbetering of door psychologische kunstgrepen toegepast op de enkeling heeft men getracht individuen en bevolkingsgroepen met zo min mogelijk kosten aan te passen aan het in die bepaalde tijd heersende bestel. Of anders uitgedrukt: men heeft de zwakste individuen de kosten laten betalen voor de sociale ordening waaraan de meerderheid de voorkeur gaf. Sommige schrijvers hebben, een beetje bitter en polemisch, verklaard dat de psychologische behandeling in een aantal gevallen enkel goed aangepaste delinquenten heeft voortgebracht. In andere gevallen heeft de criminele politiek bewerkt, dat de delinquent zijn crimineel gedrag „afleerde” ten koste van zijn psychische integriteit - hij werd een ongelukkige conformist. In het beste geval is het gelukt het gewenste resultaat te bereiken: een tevreden conformist. Daarmee zijn dan twee kunststukken vertoond: Het sociale probleem is eerst gediagnosticeerd als een individueel probleem, en vervolgens is het sociale probleem als probleem door de behandeling geëlimineerd doordat het individu is aangepast.

De cultuur van de diagnose

Dit verschijnsel beantwoordt aan het begrip „cultuur van de diagnose”, opgesteld door de Noorse socioloog Yngvar Løchen.⁽⁷⁾

Løchen spreekt over dit verschijnsel in verband met zijn onderzoek in een psychiatrische inrichting, waar de cultuur van de diagnose - afgezien van haar therapeutische rol - diende om de kloof te overbruggen tussen ideaal en werkelijkheid in het sociale systeem van de inrichting. Door moeilijkheden bij de aanpassing aan het systeem te omschrijven als problemen van het individu - als gevolgen dus van psychische gestoordheid (b. v. querulantenwaan, neurose, agressiviteit) - vermeed het systeem de werkelijkheid te confronteren met het ideaal. En omdat de patienten nu juist naar zo'n inrichting gaan vanwege hun psychische kwalen, verloopt dit proces heel vlot.

Met delinquenten is het net zo. Bij velen kunnen we symptomen vinden van psychische afwijkingen, „aanpassingsmoeilijkheden”, afkomstig uit een ongunstig milieu. Is die diagnose eenmaal gesteld, dan vloeit daar als vanzelfsprekend uit voort dat nu ook de oorzaak - en daarmee de „schuld” - gelegd wordt bij het individu. Door dit te behandelen/bestrafen wordt het evenwicht weer hersteld, de kritiek wordt ongerechtvaardigd verklaard, en het probleem, op deze manier „verklaard”, is aanvaardbaar geworden.

Maar terecht wijst Løchen erop dat deze cultuur van de diagnose, met het daaruit voortvloeiende leggen van de schuld bij het individu, ook onzalige gevolgen heeft. Behalve dat zij het contact van het individu met de werkelijkheid en de kansen op een echte aanpassing verslechtert, verlamt zij de bereidheid van het systeem kritiek te aanvaarden en de noodzakelijke fundamentele veranderingen aan te brengen. Op den duur worden de doelstellingen van het systeem ondergraven en verliest het de rechtvaardiging van zijn bestaan als middel om het welzijn van de patienten te bevorderen. Wanneer de cultuur van de diagnose dan ook toegepast gaat worden op de omgang van de personeelsleden met elkaar, raakt ook daar het kritisch inzicht verlamd. Het systeem - de inrichting, de maatschappij - vervormt zich van een organisme tot een fossiel, van een middel tot iets dat zijn doel in zichzelf vindt. Alleen omdat de wereld eromheen voor het voortleven van het systeem blijft zorgen, kan dit nog blijven bestaan, maar zijn vermogen zichzelf te leiden is verlamd. Het resultaat is een paranoïed systeem, waarin iedereen bang

is zich bloot te geven en er vol afgunst op loert of anderen dit soms wel doen. De psychiatrische inrichting - en de onkritische maatschappij - zijn ziek geworden. Uit deze vergelijking volgt niet dat nu alle kritiek van psychiatrische patienten ook gerechtvaardigd is, of dat criminaliteit altijd een teken van gezondheid is - maar sommige kritiek van de zieken en sommige criminaliteit kunnen dat heel goed zijn. Onder alle omstandigheden moeten zij ernstig worden genomen als een symptoom, dat er misschien iets mis is met het systeem.

Evenmin is criminaliteit, op zich genomen, noodzakelijk een teken van vernieuwing, net zo goed als heel wat romantiek over de misdadiger als heldhaftig opstandeling doodgewoon vals is. Maar de symptomen kunnen het systeem ertoe brengen, zich eens af te vragen of er soms een reden is over vernieuwing te gaan denken. Beginnen de kosten, verbonden aan de bestaande maatschappelijke schikkingen, niet te hoog te worden? Hebben we nu niet zoveel individuele problemen geconstateerd, dat wij het totaal daarvan moeten gaan bespreken als een sociaal probleem?

Een „prijsbewuste" criminele politiek moet proberen deze berekeningen op te stellen op een rationele manier, die de politieke keuze vergemakkelijkt door de keuzemogelijkheden duidelijk te laten zien, tezamen met de daaraan verbonden kosten en baten. Een „cost/benefit"-beschouwing, zoals de economen dat noemen.

Twee tendenties geven belangrijke ontwikkelingslijnen aan voor een toekomstige „prijsbewuste criminele politiek“: dat de economie haar intrede heeft gedaan onder de criminologische hulpwetenschappen en dat de criminologen meer besef van waarden hebben gekregen.

Intrede van de economen

De universiteiten leveren steeds meer economen af, die lust hebben zich op tot dusver door hen onbetreden terreinen te wagen, en hun methoden worden steeds geraffineerder: elektronische dataverwerking, simulatietechniek, „operation research“. Daardoor zijn contacten gelegd tussen economen en criminologen en ook met bestuurders in de crimineel-politieke sector. Op het vlak van de dagelijkse praktijk komt dit - met name in de Verenigde Staten - tot uiting in grotere efficiency bij het ontwerpen van plannen en de spreiding van de hulpmiddelen, b. v. bij het gebruik van politie-optreden en bij de techniek daarvan.

Maar tegelijkertijd zijn de economen en efficiency-deskundigen erop getraind scherpe vragen te stellen betreffende het kader waarbinnen ze moeten werken, en ze hebben dat ook nodig: wat wil men nu eigenlijk bereiken met die criminele politiek? Wat is de doelstelling? Met betrekking tot welke doeleinden wil men „effectiviteit“ bereiken? Welke middelen heeft men, en hoe werken die? Welke grenzen gelden voor de toepassing van die middelen, over welke hulpkrachten beschikt men of kan men gaan beschikken, en welke grenzen zijn er verbonden aan het gebruik daarvan. (8)

Om dus een voorbeeld te geven van twee radicaal verschillende soorten van middelen ter onderdrukking van criminaliteit, noemen we:

Mogelijkheid 1: alle delinquenten dood te slaan of hen eventueel slechts geestelijk of lichamelijk onschadelijk te maken, b. v. door opereren (castratie) of met chemische middelen (psychofarmaco). Welke operaties en bewerkingen (hersenspoeling?) zijn in het algemeen of voor bepaalde groepen eigenlijk toelaatbaar?

Wat weten wij feitelijk van de doeltreffendheid van deze middelen?

Mogelijkheid 2: aan de delinquenten te geven wat ze zo graag willen hebben: auto's aan autodieven (skelsterbanen aan jongens), geld aan oplichters (sociale verzekeringen), toegangskarten voor door de staat geleide bordelen aan zedendelinquenten, een aanstelling als beul aan sadisten.

Welke middelen zal de maatschappij willen aanvaarden?

Het groeiend waardebesef van de criminologen

Economisch geschoolde criminologen hebben de noodzakelijkheid erkend, duidelijker en uitvoeriger te zijn bij het formuleren van de waarden, welke ten grondslag moeten liggen aan de criminele politiek. In plaats van primitieve uitspraken te doen over „onderdrukking van de criminaliteit“ of het „voorkomen van recidive“ heeft men een reeks waarden naar voren geschoven ter nader onderzoek - zo'n „crimineel-politieke catalogus van waarden“, als de Finse criminoloog Patrik Törnudd vermeldde.

Anders gezegd, men heeft de heel algemeen gestelde en verafgelegen doeleinden aangevuld met een aantal meer nabij liggende. En de - uitdrukkelijk of stilzwijgende getrokken - grenzen of richtlijnen met betrekking tot het gebruik van mid-

delen worden als zelfstandige „waarden" geformuleerd, d. w. z. als factoren waarmee gerekend moet worden. In plaats van een zwart/wit beeld te geven: criminaliteit/geen criminaliteit, recidive/geen recidive, denkt men nu in nuances, in graden van doelmatigheid ter bereiking van een lange reeks waarden. De meest doelmatige crimineel-politieke middelen zijn die, welke zoveel mogelijk van de desbetreffende waarden zoveel mogelijk verwerklijken.

Een wezenlijke moeilijkheid schuilt nu hierin, dat het beslist niet altijd mogelijk is, de verschillende soorten van waarden tegen elkaar af te wegen. Soms kan dit niet rechtstreeks gebeuren, en soms kan het helemaal niet. Hoe zullen we b. v. de wens, moord te bestrijden met doodstraf afwegen tegen de menselijke waarde, die ligt in de eerbied voor het leven, ook voor het leven van de moordenaar? Hoe zullen we het belang van de bankwereld bij gemakkelijker cheque-verkeer afwegen tegen de schade - economische, psychische en sociale schade - die wordt toegebracht aan de individuen die voor de verleiding bezwijken en dientengevolge worden gestraft wegens bedrog met cheques?

Het is moeilijk zulke dingen tegen elkaar af te wegen, maar het is niet onmogelijk en we zullen het in elk geval moeten proberen. Het is hierbij de taak van de wetenschappelijke onderzoeker, deze keuze beter bewust te maken bij hen die de criminele politiek voeren, en die deze keuze moeten doen. Of het nu een voordeel is zich dit bewust te zijn, of dat het maar beter is als je je niet bewust bent van wat je doet (Nils Christie spreekt over de „voordelen van vaagheid") (9), daarover valt te twisten. Wat bereiken we met groter vaagheid? Zou de bereidheid van de samenleving om normen te handhaven verlamd worden, indien we werkelijk beseften wat de gevolgen zijn van het feit dat wij bepaalde, geregistreerde wetschenners straffen vanwege wat de rest van de samenleving heeft gedaan? Ook „het voordeel van vaagheid" moet in onze berekening meetellen. (10)

Model van een crimineel-politieke berekening

De ideale toestand is deze, dat het grootst mogelijk goed verkregen wordt met zo min mogelijk kosten. Welke dingen vinden we goed, en wat zijn de kosten verbonden aan de verschillende middelen? Het is niet mogelijk hier in detail op deze vragen in te gaan, maar we willen wel proberen een paar hoofdpunten vast te leggen in een schematische berekening:

Nemen we als uitgangspunt voor onze discussie b. v. een roofoverval, waarbij een dader geld wegneemt van een slachtoffer op straat, na het te hebben neergeslagen, dan zullen o. a. de volgende elementen - „kosten" of andere gevolgen - bij de berekening kunnen meetellen.

I. Gevolgen van (kosten voortvloeiende uit) het misdrijf

a. Direct verlies van goederen (economische):

1. Voor het slachtoffer en de maatschappij: Vernielde kleren, verblijf in ziekenhuis, verlies aan arbeidsproductiviteit.

2. Voor het slachtoffer: De waarde van het geroofde, verlies aan arbeidsloon, verminderde arbeidsgeschiktheid.

b. Overdracht van vermogen (waarde van het geroofde verminderd met de transportkosten enz. van de rover) van het slachtoffer (en/of diens verzekeraar) naar de dader.

c. Verandering van besteding (het slachtoffer was b. v. van plan een huis te

kopen, of de verzekeringsmaatschappij had plannen haar kantoor te verfraaien, en de dader besteedt het geld aan drank - of omgekeerd).

d. Indirecte (onstoffelijke) schade:

1. Voor het slachtoffer: Leed ten gevolge van de ondervonden schade, angst, onveiligheid; indirecte maatschappelijke schadelijke gevolgen, zoals b. v. verlies van inkomsten uit arbeid, verlies van zijn echtgenote omdat het slachtoffer gewond of eventueel invalide raakte.
2. Voor de maatschappij: Normschennis, sociale onveiligheid, inbreuk op het maatschappelijk saamhorigheidsgevoel.

II. Gevolgen van (kosten voortvloeiende uit) de reacties van de samenleving op het misdrijf

- a. Directe, economisch berekenbare uitgaven voor de samenleving: Gebruik van het apparaat tot rechtshandhaving: politie, openbaar ministerie, rechterlijke macht, gevangenis, reclassering (kosten van salarissen en gebouwen).
- b. Afgeleide (indirecte) verliezen voor de samenleving: Verlies van een mogelijk produktief individu, hogere uitgaven voor de politie onder druk van de openbare mening.
- c. Kosten voor de dader:
 1. Economische gevolgen van de rechtshandhaving: Verlies van arbeidsloon, van een (goedkope) woning, omdat tijdens de gevangenschap de huur niet wordt doorbetaald, verlies van kansen op een betrekking in de toekomst.
 2. Indirecte (onstoffelijke): Leed door detentie. Verlies van sociale status (prestige), eventueel ontwrichting van huwelijk (zoals bij slachtoffer). Plaatsing van kinderen in inrichting (eventueel gepaard aan onkosten voor de samenleving).

III. Mogelijke voordelen voortvloeiende uit het misdrijf en/of de rechtshandhaving

- a. Voor de dader: Vermogenstoename, en daaruit voortkomende sociale voordelen: verhoogde sociale status van de delinquent, wanneer hij niet ontdekt wordt en eventueel het geroofde geld verstandig besteedt. (Hij is nu eventueel in staat een huis te kopen en maakt daarmee conjunctuurwinst, indien hij niet gesnapt wordt.)
Mogelijk doeltreffender sociale steunmaatregelen door de reclassering (woning, werk, revalidatie).
Mogelijke psychische verbetering door intensieve behandeling in de inrichting.
- b. Voor het slachtoffer: Hij krijgt van de verzekering nieuwe kleren in plaats van de vernielde oude, hij kan ophouden met vervelend werk, hij kan zijn tuintje gaan verzorgen als trekker van invaliditeitsrente.
- c. Voor de gemeenschap:
 1. Verhoogde omzet doordat de rover het geld uitgeeft (economisch voordeel).
 2. Versterking van het solidariteitsgevoel in de samenleving en van de sociale integratie als gevolg van het feit dat men zich distantieert van de roof (deze veroordeelt) (Onstoffelijk sociaal voordeel).

Het hier gegeven voorbeeld zal vanzelfsprekend op een aantal punten verzet oproepen, o. a. omdat we het er allen over eens zijn dat roof iets veroordelenswaardigs is, en daardoor zijn wij geneigd enkel de schadelijke gevolgen voor slachtoffer en gemeenschap te zien. Maar laten we bijvoorbeeld eens proberen belastingfraude in zo'n schema te verwerken in plaats van roof (dan is er geen individueel slachtoffer, enkel een collectief slachtoffer). Of nemen we een kleine verduistering, bij een rijke onderneming gepleegd door een onmisbaar medewerker.

Al de bovengenoemde kosten of voordelen worden niet noodzakelijkerwijze gemaakt of behaald, en zij zijn niet alle (in juridische zin) „adequate“, d. w. z. typische voorzienbare gevolgen van het misdrijf. Het voorbeeld wil enkel laten zien, hoe economische overwegingen kunnen bijdragen tot een helderder inzicht, of het loont op criminaliteit te reageren, eventueel hoeveel het loont daarvoor geld te investeren, en hoe men het meeste profijt trekt van die investering (rendement). Maar het voorbeeld is niet enkel bedoeld als een boeiende oefening in denksport. Het kan er ook toe bijdragen dat men zich gaat afvragen of er geen andere „doeltreffender“ keuzemogelijkheden zijn voor de criminele politiek dan ofwel het traditionele apparaat in beweging te brengen, ofwel niets te doen. (Het is immers mogelijk dat een zuiver economische opvatting als uitkomst van de berekening oplevert: reageer maar niet.)

Een nadere bestudering van dit soort berekeningen of modellen zou b. v. duidelijk kunnen maken, dat we de „oorzaak“, de „schuld“ voor de criminaliteit, en dus ook de „aansprakelijkheid“ daarvoor in werkelijkheid misschien over een groter veld kunnen - en moeten - spreiden, dan bij de zuiver traditionele reactie tegen de dader alleen beslist het geval was.

Door een analyse van dergelijke voorbeelden - niet zozeer bij dit voorbeeld van roof, maar veel sterker b. v. bij winkeldiefstallen of oplichting met cheques - kunnen we in elk geval de volgende „oorzakelijke factoren“ onderscheiden:

1. De dader.
2. Het slachtoffer. (de Zweed die een rondje geeft in een kroeg op Nyhavn en zijn dikke portefeuille laat zien, de zelfbedieningszaak die mensen in verleiding brengt, het slachtoffer van een verkrachting dat eerst de dader erg aanmoedigde, maar hem dan plotseling begon af te weren, de bank die klanten wil aanlokken door gemakkelijke cheque-voorwaarden.)
3. De gemeenschap.
 - a. als „verantwoordelijk“ voor toestanden die mensen in verleiding brengen; de concrete regelingen: het cheque-stelsel op zichzelf al, gevaarlijke wegeaanleg, aanzetten tot gebruik van alcohol.
 - b. de inrichting van de samenleving in ruimere zin, het materialisme, de consumptie-mentaliteit, het aansporen tot aanschaffing van statussymbolen, ongunstige kansen om die langs wettige weg te verwerven voor de minst begunstigde groepen vanwege b. v. slechte behuizing, maatschappelijke ongelijkheid in de toegang tot het onderwijs, enz.

Hoe wordt de verantwoordelijkheid op juiste wijze verdeeld?

Het debat over de criminele politiek is een tijdlang gevoerd tussen status-quo-behoeders, die de hele verantwoordelijkheid willen leggen bij de wetsovertreder

enerzijds, en de strijders voor de vrijheid, die de hele schuld willen zoeken bij de gemeenschap anderzijds (terwijl de rechtbanken in zekere mate bij de juridische kwalificatie, de schadevergoeding en de straftoemeting, rekening houden met de eventuele medeschuld van het slachtoffer). Maar waarom moet dit een of-of zijn? We kunnen de zaken economisch prijsbewust bezien; we kunnen van een politiek standpunt, dat waarden vooropstelt, praten over de behoefte aan sociale gelijkheid; in beide gevallen zullen we op zoek moeten gaan naar een billijke verdeling. Het kernprobleem is vanaf dit ogenblik niet langer of we de verantwoordelijkheid moeten verdelen, maar hoe we de verantwoordelijkheid moeten verdelen. Een econoom zal vragen: Welke verdeling van de aansprakelijkheid is het meest economisch, deels zuiver materieel gezien - verdeling van schaarse hulpmiddelen - deels met het oog op het behalen van zo groot mogelijke niet-economische voordelen (verwezenlijken van doelstellingen), welke het bestel nastreeft. En een sociaal-georiënteerde beoefenaar van de criminele politiek zal vragen: Welke verdeling van de aansprakelijkheid zal de ontwikkeling naar sociale gelijkstelling het meest bevorderen? Het is mogelijk dat deze twee beschouwingswijzen met elkaar in strijd komen, maar het is waarschijnlijker dat ze elkaar zullen aanvullen en ondersteunen. Het is b. v. misschien zowel goedkoper als sociaal juist de verliezen, veroorzaakt door bepaalde soorten vermogensdelicten over een bredere kring uit te smeren door verzekering (autodiefstal) of door de verbruikers wat meer te laten betalen (winkeldiefstallen) dan door opsporingsonderzoek en strafvervolgning van de dader (de autodief/de winkeldief).

Men kan daarom - van een bepaald waarde-oordeel uit - de vraag stellen: welke manier van reageren zal aan onze erkende sociale verlangens naar sociale gelijkwording en solidariteit het beste tegemoetkomen? Wanneer we van dit standpunt uitgaan valt niet te loochenen, dat onze criminele politiek tot dusver al te eenzijdig de aansprakelijkheid op de dader gelegd heeft.

Een andere verdeling, die beslist niet helemaal het omgekeerde van de huidige hoeft te zijn, zou dus beter kunnen beantwoorden aan ons ideaal van rechtvaardigheid. Tegelijk zou een andere verdeling het mogelijk maken dat het rechtshandvingsapparaat een onderdeel gaat vormen van een stelsel tot het vereffenen van sociale spanningen en ongelijkheden in plaats van een wapen in een klassenstrijd te zijn. Het antwoord op deze vraag is niet van technisch-wetenschappelijke aard maar politiek: zal onze criminele politiek een wapen zijn in de klassenstrijd, een forum daarvoor, of slechts een afspiegeling van het in een bepaalde tijd gegeven statistische beeld van de bestaande klasse-indeling?

Reeds een zuiver economisch standpunt lijkt sterk te wijzen in de richting, dat we een andere vorm van aansprakelijkheidsverdeling moeten gaan toepassen dan de thans geldende. Niet alleen dat nieuwe wijzen van reageren de gevaren zullen bestrijden, verbonden aan een alle ontwikkeling belemmerende cultuur van de diagnose, ze zullen ook op de meeste van de hier genoemde vlakken gewoonweg goedkoper kunnen zijn.

Lijdzzaamheid als crimineel-politieke reactie

In een reeks gevallen zal het gewoon het goedkoopste zijn - al zitten daar vanzelfsprekend toch ook kosten aan vast - tegen voorgevallen wetsschendingen niets te doen. Dat gebeurt heden ten dage al met de meeste wetsschendingen, eenvoudig omdat ze niet opgespoord worden (het opklaringspercentage voor eigendomsdelicten, als één groep genomen, ligt ongeveer op 30%). En de samenleving stort toch niet ineen.

Bij een reeks delicten is het economisch het best zelfs helemaal geen poging te doen de dader op te sporen (dat geldt tegenwoordig b. v. voor de meeste rijwiel-diefstallen), of misschien nog beter zelfs geen aangiften meer in ontvangst te nemen (in de omgeving van Aarhus besloot de politie een paar jaar geleden voortaan geen klachten meer over aardbeidiefstallen aan te nemen), of de zaken te verwijzen naar civielrechtelijke behandeling (zoals nu al gebeurt met bepaalde beledigingen en kleinere geweldplegingen).

In weer andere gevallen zou het de rechtvaardigheid het meest dienen als we geen desbetreffende bepalingen opnamen in het wetboek van strafrecht, of ze daaruit schraptten - zoals dat b. v. is gebeurd of binnenkort gaat gebeuren met een reeks „delicten zonder slachtoffer” (bepalingen betreffende pornografie, een deel van de zedendelicten, prostitutie, abortus, drug-gebruik, hazardspel en andere „dienstverleningsdelicten” of „vergrijpen tegen de moraal”).

Er zijn veel argumenten aan te voeren voor een dergelijk geheel of gedeeltelijk ontcriminaliseren, zij het bij wege van de wetgeving, zij het zuiver feitelijk. Het economische argument is daarvan maar één soort. Een ander soort argument is, dat het oordeel over wat de samenleving waardevol vindt en de veronderstellingen waarvan zij uitgaat veranderd zijn - in zekere zin is het ook „economisch juist” geen handelingen strafbaar te stellen, die niet (of niet langer) hooggewaardeerde rechtsgoederen aantasten. Met andere woorden: we zouden een grensnutwaarde-ring moeten kunnen opstellen over de verhouding tussen het gewicht van bepaalde rechtsgoederen en de graad van voldoening, bereikt door de strafbaarstelling van vergrijpen daartegen. Hoe geringer dat gewicht, hoe minder reden er is om tot strafbaarstelling over te gaan. En omgekeerd: hoe meer kosten er verbonden zijn aan de strafbaarstelling (wetgeving, strafvoltrekking, optreden van politie), hoe gewichtiger ook de rechtsgoederen zullen moeten zijn.

(De „grootte van dat gewicht” wordt hier bepaald door het produkt van het aantal individuen, dat deze goederen hoog aanslaat, de plaats welke deze individuen innemen in de machtsstructuur, de sterkte van hun gehechtheid aan deze rechtsgoederen, en de „kwaliteit” van deze gehechtheid - de emotionele geladenheid daarvan.)

Ten slotte moet bij de berekening ook in aanmerking worden genomen, in welke mate de betrokken rechtsgoederen - indien zij openbare bescherming verdienen - misschien ook door andere middelen dan straf verdedigd kunnen worden, en welke kosten daaraan dan verbonden zouden zijn, vergeleken met de kosten die uit de straftoepassing voortvloeien.

„Morele” contra „technische” wettelijke voorschriften

We mogen het als een gevolg van een dergelijke - bewust of onbewust - afwegen zien, dat heden ten dage in toenemende mate de eis wordt vernomen dat morele

normen met andere middelen moeten worden gehandhaafd dan de strafrechtelijke. Dit geldt b. v. voor de seksuele taboes, voor religieuze meningen (de bijzonder strenge straffen die vroeger op godslastering stonden zijn tegenwoordig grotendeels afgeschaft, behalve in Finland), voor normen die gericht zijn op de onaan-tastbaarheid van het gezin en het vaderlijk gezag (het verbod van incest loopt op zijn eind, en we gaan kinderen die hun ouders vervloeken of ongehoorzaam zijn niet meer met de strafwet te lijf, in elk geval niet rechtstreeks), en voor normen, die beogen de zwakken tegen hun eigen zwakheid te beschermen (b. v. de bepalingen over hazardspel).

We moeten desondanks toegeven dat er geen nauwkeurige grens te trekken is tussen „morele” en „eigenlijke” misdadige handelingen. De verbodsbepalingen tegen bepaalde vormen van seksueel gedrag, tegen godslastering en tegen de aantasting van het vaderlijk gezag liggen in principe op hetzelfde vlak als de met straffen gehandhaafde normen ter instandhouding van het recht op persoonlijk eigendom en de onschendbaarheid van de eigen woning.

Sommige normen kunnen we misschien meer „technisch” noemen dan andere, omdat ze als onontbeerlijk beschouwd worden voor het „fungeren” van de samenleving: bepalingen ter bescherming van de staatsveiligheid, het verbod van geweld en doodslag, de verkeerswetgeving. Maar we zoeken tegenwoordig niet langer naar de „natuurlijke” misdaden, daden die in alle tijden en in alle culturen strafwaardig zouden zijn. Ook geweld, doodslag en schending van het eigendomsrecht worden onder bepaalde omstandigheden geoorloofd, vooral indien zulke handelingen worden begaan door de staat. En de normen, die men voorheen kende ter handhaving van het gezag van kerk, burgerdom en gezin, waren in even hoge mate afspiegeling van de normen die in die dagen van levensbelang waren voor het behoud van het toenmalig maatschappelijk bestel, als de hedendaagse criminele politiek, beheerst door de klassegedachte, dat voor onze tijd is.

Het antwoord op de vraag, of een bepaalde norm al dan niet gehandhaafd zal worden door middel van een rechtssysteem, is niet zozeer afhankelijk van het overwegend „morele” of „technische” gehalte van die norm, als wel van de aard van de samenleving in kwestie: welke normen wensen de heersende groepen gehandhaafd te zien?

De invloedrijkste groepen zijn het met elkaar eens geworden over het soort samenleving, dat ze overeind willen houden en daarvan hangt het af, welke handelingen hier omschreven zullen worden als „een persoonlijke aangelegenheid”, en welke handelingen beslist in het openbaar aan de kaak moeten worden gesteld.

Criminele politiek of sociale politiek?

Wanneer we voor de keus staan iets al dan niet strafbaar te stellen, dan kan ons oordeel mede bepaald worden door het al dan niet bestaan van de mogelijkheid, de nagestreefde resultaten ook met andere middelen dan het strafrecht te verkrijgen. Hierboven wezen we al op de mogelijkheid b. v. dodelijke verkeersongevallen te bestrijden met een betere verkeersregeling of vermogenscriminaliteit te beteugelen door betere woningbouw in plaats van door straffen.

We zien een steeds sterker wordende neiging, sociale politiek niet langer te bedrijven met de wapens van de criminele politiek. Indien de zwakken (of ze dat nu willen of niet) beschermd moeten worden tegen hun eigen zwakheden - mensen als hazardspelers, druggebruikers en prostituees - dan zullen de middelen van de

criminele politiek daartoe dikwijls minder doeltreffend zijn dan die van de sociale politiek.

Daarom kunnen we nu hopen op een verandering van de tot dusver gevolgde praktijk, prostituees te „resocialiseren" door haar optreden strafbaar te stellen en ze dan een reclasseringsbehandeling te doen ondergaan. Door op dit punt de strafbaarstelling te handhaven hebben we vele jaren kunnen vermijden deze behandelingsvormen te toetsen op hun effectiviteit; maar het vereiste van effectiviteit komt onvermijdelijk naar voren op het ogenblik dat de behandeling niet langer op dwang berust, doch op vrijwilligheid.

In Noorwegen is onlangs de „wet op de verkwisters" opgeheven, die daar gedurende vele jaren is gebruikt om dronkaards met dwang onder te brengen in een vaak bekritiseerde werkinrichting, waar de alcoholist dan in elk geval de fatsoenlijke burgers niet lastig viel met de aanblik van zijn ellende. Dit afschaffen van een mogelijkheid dwang te gebruiken, lijkt nu het vestigen van beter bij een welvaartsmaatschappij passende onderbrengingsgelegenheden in de buurt van Oslo nodig te maken, een ontwikkeling die tot dusver belemmerd werd door de mogelijkheid tot dwanggebruik volgens de „verkwisterswet".

Bij de berekening van de onkosten, verbonden aan de toepassing van deze wet, is men pas in de allerlaatste tijd een redelijk gewicht gaan toekennen aan de kosten, bestaande in het leed dat de cliënten ondergaan in een systeem van dwanginrichtingen; men is zich nu gaan afvragen in welke verhouding dit stond tot het dienen van de gemakzucht van overheidsorganen en het op zuinigheid en afschuiven van verantwoordelijkheid gerichte optreden van het gemeentebestuur. Dat de Noorse vereniging voor humane criminele politiek - KROM - een wezenlijk aandeel heeft gehad in het tot stand brengen van deze verandering, waardoor consideratie met de cliënten zijn plaats kreeg in de „cost-benefit-analyse", terwijl daaraan ook een voldoende sterk gewicht werd toegekend, kan vermeld worden om te beklemtonen dat de waardebeoordelingen in de criminele politiek ontvankelijk zijn voor verandering door argumenteren, ondersteund door politieke druk.

Op het terrein van het drugmisbruik daarentegen is er hier en daar reden om te veronderstellen dat het instrument van de criminele politiek nog wel een tijdlang zal worden gebruikt als een noodoplossing, aangezien het sociaal-politieke alternatief evenals nieuwe inrichtingen voor de behandeling en/of een intensief preventief optreden, ofwel te veel zullen kosten, ofwel fundamentele veranderingen in ons maatschappelijk bestel zullen eisen.

Nieuwe plannen op dit gebied worden vaak gelanceerd met een ondertoon van defeatisme, die verraadt dat de ontwerper zelf sceptisch denkt over de mogelijkheid, voldoende financiële steun te krijgen voor het toepassen van hulpmiddelen die niet op het terrein van de criminele politiek liggen. Zo gezien kunnen de criminele politiek en de discussie over humanisering van het gevangeniswezen - ofschoon deze strevingen onbetwistbaar zelfstandige waarde hebben - alternatieven zijn ter humanisering van de gehele maatschappij.

Nieuwe waarden in de kostenberekening

De Noorse socioloog Nils Christie heeft op grond van een overzicht van de praktijk, gedurende de laatste honderd jaar in de Scandinavische landen gevolgd bij het gebruik van de gevangenis, gesproken van „veranderingen in de penale waardering van de straf".(11) Door een andere wijze van waarderen en door de so-

ciale ontwikkeling van de maatschappij kennen we b. v. heden ten dage groter waarde toe aan het leven en de ongeschondenheid van lijf en ledematen en aan de tijd dan in vroegere eeuwen. Het respect voor het leven en de lichamelijke onge-reptheid heeft (in elk geval in de Scandinavische landen) geleid tot afschaffing van de doodstraf en van gruwelijke lijfstraffen, en in onze jachtige tijd zijn dagen en uren meer waard; we zouden daarom niet zoveel strafdagen meer nodig hebben om een bepaalde repressieve werking (vergeldend, op het verleden gericht, ver-oordelend) uit te oefenen op een wetsovertreder. We zijn misschien niet „humaner" geworden, maar onze waardebepaling is veranderd. Het hedendaagse verlangen naar hervorming van de criminele politiek is daarom volgens Christie enkel een uiting van ons streven, onze strafpraktijk in overeenstemming te brengen met de veranderde waarde, welke wij aan de gebruikte middelen toekennen, en het is niet toe te schrijven aan een verandering in de uitgangspunten van de berekening zelf.

Het is nog een heel eind eer we zullen kunnen zeggen, dat we het doel van deze hervorming hebben bereikt. Maar we moeten toch ook wel meer doen dan enkel het peil van de repressie op gelijke hoogte houden. Mogen we dan al niet humaner geworden zijn, wetenschapsmensen als Christie hebben er in elk geval toe bijgedragen ons meer waardebewust te maken. En met zulk een verhoogd bewustzijn gaat een sterkere verplichting - en een sterkere neiging - samen, om te handelen in overeenstemming met ons verruimd inzicht, d. w. z. op rationeler wijze.

Het verlangen naar „humaniteit" in de criminele politiek, dat steeds sterker tot uitdrukking komt, kan enerzijds een uiting zijn van die door Christie bedoelde behoefte tot bijstellen. Het kan ook een uiting zijn van wat sommigen „humaan gezwets" noemen, d. w. z. een toegeeflijkheid onbekommerd om nogal wat gevolgen van die toegeeflijkheid op langere termijn. Maar tenslotte kan de term „humaniteit", ondanks zijn vaagheid, een positiever betekenis hebben als suggestief verzamelwoord voor bepaalde fundamentele beginselen, een bewustmaking van een waardebepaling, die in tegenstelling staat tot de wijze, waarop in onze criminele politiek de delinquent dikwijls is behandeld als een voorwerp.

Ook al kan „humaniteit" niet precies omschreven worden als iets met een duidelijk bepaalde inhoud - iedereen kan er immers inleggen wat hij wil - het begrip kan toch goede diensten doen ter bewustmaking van waarden.

„Humaniteit" kan aldus in de eerste plaats worden gebruikt om uitdrukking te geven aan de eis, dat rekening zal worden gehouden met de menselijke integriteit. Terwijl een deel van de behandelingsgedachte uitgaat van een - meer of minder verholten - manipulatie van de als delinquent geregistreerde persoon teneinde hem aan te passen, is de „humaniteitseis" een waarschuwing, dat we mensen niet behoren aan te passen aan elk systeem, met elke methode en tot elke prijs. Henning Thórnehøj heeft in zijn boek „Het psycho-sociologische pausdom" de beoefenaars van deze wetenschappen aangevallen omdat zij existentiële problemen verstoppen achter een dubbelzinnig masker van techniek en maatschappelijk-werk houding. De eis, dat de delinquent zelf zijn existentiële keus zal mogen doen, is een eis van humaniteit.

In de tweede plaats kan de humaniteitseis de vordering inhouden, dat de misdadiger niet behandeld wordt alsof hij eenvoudig een ding is, als een zondebok, die bestraft wordt voor onheilen waar men geen redelijker verklaring of afdoende hulp voor weet te vinden. Hierin schuilt de eis, dat we het handhaven van de normen - dat is immers het doel van de generale preventie - in zo ruim mogelijke mate moeten proberen te verwezenlijken langs een andere weg dan door het symbolisch

bestrafen van individuele misdadigers, die dan maar moeten lijden om het conformistisch bestaan van de grote meerderheid veilig te stellen.

In de derde plaats kan de humaniteitseis de vordering inhouden, dat ook ons strafstelsel, op die plaatsen waar wij het bij gebrek aan beter toepassen, zelf niet in strijd mag zijn met de ethisch-humane grondstellingen, belichaamd in onze strafwet en onze sociale ethiek. De verklaring omtrent de rechten van de mens en de door de Verenigde Naties vastgestelde minimumregels voor de behandeling van gevangenen belichamen dezelfde menselijke waarden als de strafwetgeving bedoelt te handhaven door middel van straf. Om kort te gaan: ook gevangenen zijn mensen, onverschillig wat ze hebben gedaan.

De humaniteitseisen zijn de uitdrukking van sociale waarden. Maar zij zijn ook wat de Amerikaanse sociologen noemen „precarious values” - „bedreigde waarden”. Dat wil zeggen dat in kritieke omstandigheden deze waarden het eerst worden prijsgegeven. Het is dikwijls gezegd, dat de beschaving van een land - waaronder begrepen zijn rechtsbeschaving - beoordeeld kan worden naar de wijze, waarop het zijn mensen met afwijkend gedrag behandelt. Deze beoordeling krijgt heel bijzonder gewicht wanneer we van een crisis-situatie uitgaan, veel meer dan wanneer we kijken naar het vredige leven van alledag. Wat er met het recht gebeurde tijdens de bezetting, de communistenwet en de daaropvolgende internering, en de houding tegenover de joden zijn respectievelijk grijze, zwarte en witte strepen op het rekenbord van de Deense rechtsbeschaving. In zulke omstandigheden komt pas aan het licht of de geldende kernwaarden de proef doorstaan.

Dit is o. a. een vraagstuk van innerlijke samenhang. Ons stelsel van rechtshandhaving moet zelf in overeenstemming zijn met de normen, die men gemeengoed wil maken, handhaven en beschermen - anders is het huichelarij in plaats van een voorbeeld. In onze Scandinavische strafgestichten is de eerbied voor lijf en ledematen wel min of meer gewaarborgd. Maar hoe goed worden onze verdere waarden door het systeem beschermd? Hoe groot is b. v. de rechtszekerheid in het geval van preventieve hechtenis? Hoe groot is de rechtszekerheid binnen het gevangenisstelsel, intern, b. v. bij het opleggen van disciplinaire straffen? In welke mate is de arbeid, die wij de gedetineerden in strafgestichten opleggen, in overeenstemming met de aansporing een produktief bestaan te gaan voeren, zoals we die in ons systeem uitspreken? Is het juist dat het woord van een functionaris altijd zwaarder weegt dan dat van een delinquent? Is het juist om met mensen in voorlopige hechtenis, die nog overstuur zijn van wat er net met hen gebeurd is, arbeidsafspraken te maken waarbij ze 35 kronen (iets minder dan f 17,50) per week gaan verdienen met koordjes door kleine gaatjes in prijskaartjes te steken? De gezichtspunten die hier over onze waarden naar voren worden gebracht zijn niet bijzonder nieuw, progressief of origineel. Desondanks stuit hun verwerking toch op een reeks plaatsen - in het systeem en daarbuiten - op tegenstand. We hebben onszelf zo grondig van onze kernwaarden doordrongen, en we hebben door de cultuur van de diagnose zo grondig geleerd de aansprakelijkheid bij de misdadiger te leggen, dat we hem niet alleen willen behandelen, maar ons ook agressief tegenover hem opstellen. In ons overijld verlangen naar een veroordelende reactie vergeten we af en toe, dat we bij ons reageren onze eigen normen in acht moeten nemen. Als we tegenstanders zijn van geweld en bruto optreden, dan kunnen we niet bruto tekeer gaan tegen de geweldpleger. Dat is een banale waarheid, maar toch lastig om er naar te leven. De draagkracht van ons waardesysteem wordt afgemeten op de dag, dat we tegenover de gevangene geweldpleger staan, en niet alleen bij het vaststellen van de maximum straf voor geweldsdelic-

ten.
 Dat we ons nu deze eisen bewust geworden zijn, heeft enige nieuwe elementen geïntroduceerd in de berekeningen, te maken door de criminele politiek, of - in elk geval - het heeft de gewichtsverdeling veranderd. Oude waarden zijn weggefallen, nieuwe waarden zijn erbij gekomen, weer andere hebben een ander gewicht gekregen. De bewustmaking van deze verandering in waarden moet ertoe bijdragen dat de toestand, waar nodig, recht getrokken wordt.

Onder de belangrijkste waarden, die groter gewicht kregen, valt, zoals gezegd, een beter begrip te rekenen voor het feit, dat de dader dikwijls evenveel schade lijdt als het slachtoffer of zelfs meer. Onderzoeken naar de gevangeniswereld, naar de resultaten van de behandeling en naar de deels onbedoelde nevenwerkingen van de straf - het cumulatieve karakter van de sancties in de moderne maatschappij, waar registratie op de ene plaats registratie en daaruit volgende beslissingen op een andere plaats kan meeslepen (12) - geven ons een inzicht in de kosten van de straf, waarvan we tot dusver waren verschoond omdat de gevangenen hun deuren zowel naar binnen als naar buiten gesloten hielden. We kunnen dus nu niet langer doorgaan met deze kosten te verwaarlozen en we moeten ze opnemen in onze berekening, als bekende grootheden, en niet meer als vage pro memorie posten.

Uit dit inzicht vloeit in de eerste plaats het boven besproken humaniteitsbeginsel voort en in de tweede plaats het standpunt, dat we ons enkel een resocialisering van de individuele delinquent ten doel kunnen stellen, indien we bereid zijn hem als mens te behandelen. Een onmenselijke behandeling van gevangenen is ook een ondoeltreffende behandeling. Maar eindelijk wordt nu ingezien, o. a. op grond van de vermeerderde uitingsmogelijkheden van de gevangenisbevolking zelve - vroeger slechts een zwijgende, onderdrukte en bange minderheid - dat we er niet op moeten rekenen onze pogingen tot het inscherpen van normen met succes bekroond te zien, wanneer de behandeling zelf in strijd is met die normen. Als onze handelwijze botst met onze woorden, dan zal het gevolg eerder minachting dan ontzag voor de wet zijn. Wanneer we bij onze berekening geen acht slaan op het leed, dat de criminaliteit en onze reactie daarop de delinquent aandoen, dan zal de som niet opgaan.

In het voorgaande hebben we over straf, criminele politiek en gebruik van de gevangenis gesproken, alsof dat min of meer gelijksoortige grootheden waren. Maar dat is intussen allerm minst het geval. Criminele politiek is een beslissing, hoe we moeten gaan reageren op misdadig gedrag. Zij kan ertoe leiden, dat sommige handelingen zullen worden bestraft, terwijl dat met andere niet gebeurt (b. v. doordat daarbij wordt afgezien van vervolging). En de straf hoeft ook niet altijd gevangenisstraf te zijn - voorwaardelijke veroordeling met reclasseringstoezicht, boetes en berispingen komen tezamen in veel groter aantal voor dan de onvoorwaardelijke oplegging van gevangenisstraf. En tenslotte is het juist de criminele politiek die uitmaakt of een bepaald gedrag eigenlijk wel strafbaar gesteld zal worden door de wetgever.

In plaats van algemene uitspraken te doen over de koers van de criminele politiek ten aanzien van bepaalde handelingen (meer of minder ruim omschreven) zou men beter - net zoals Vilhelm Aubert (13) kunnen spreken van de „vervolgingsintensiteit” als samenvattend begrip voor een reeks elementen.

De vervolgingsintensiteit kan nul zijn, ingeval een handeling onvermeld blijft in de strafwetgeving. En van de handelingen, die wel worden vermeld in de strafwetgeving, worden degene, die voorkomen in het eigenlijke wetboek van strafrecht, doorgaans strenger bestraft dan overtreding van de zogenaamde bijzondere wetten (verkeerswetgeving, belastingwetgeving, woningwetgeving, enz.).

Binnen het kader van de strafwetgeving kunnen we, zij het met enig voorbehoud, zo'n beetje vastgelegd zien hoe groot de door de wetgever beoogde vervolgingsintensiteit moet zijn. Dat blijkt uit de bedreigde straffen en ook uit de keuze van de strafsoort: gevangenis, hechtenis of enkel boete. Hoe zwaar is de hoogste en de laagste straf, en wat voor strafuitsluitingsgronden zijn er? En in samenhang daarmee: welke procedure is voorgeschreven voor de vervolging: rechtbank, politierechter, kantonrechter of afdoening in handen van de politie?

Voorts kunnen we de vervolgingsintensiteit ook afleiden uit de praktijk. Welke straffen worden er gewoonlijk opgelegd: voorwaardelijke of onvoorwaardelijke veroordeling? Boete of vrijheidsstraf? Welke duur heeft de vrijheidsstraf?

De praktijk van politie en openbaar ministerie is een gewichtig element ter bepaling van de vervolgingsintensiteit. Wanneer wordt een zaak niet aangebracht of eventueel geseponeerd? In wat voor zaken wordt een grote politiemacht gebruikt voor het opsporingswerk? Hoe worden over het algemeen de beschikbare arbeidskrachten verdeeld over de verschillende taken, op wat voor strafzaken concentreert de politie zich, hoe is de verdeling tussen recherche en toezichthoudende functionarissen, en hoe is de verdeling tussen verbaliserend politie-optreden en het politie-optreden door het geven van aanwijzingen en de mensen aan voorschriften te herinneren (daartoe behoort b. v. de verkeersregeling door waarschuwingen, het verstrekken van raadgevingen ter voorkoming van diefstal, preventief werk op scholen of in jeugdverenigingen)?

De vervolgingsintensiteit, zoals ik die hier omschreven heb, zou in beginsel voor bepaalde handelingen moeten weerspiegelen, welke waarde de maatschappij toekent aan hen en aan het gebied waartoe zij behoren. De beslissingen waartoe de criminele politiek komt, moeten een uitdrukking zijn van de fundamentele waarden van de maatschappij. Intussen komen soms andere factoren tussenbeide en beïnvloeden de gang van zaken: bewijsmoeilijkheden kunnen ten gevolge hebben dat de vervolgingsintensiteit bij „ernstige” misdrijven toch kleiner wordt: wanneer de hele politiemacht zich zou gaan concentreren op het onderzoek naar zakelijke transacties, in plaats van autodiefstallen op te helderen, zouden er te weinig za-

ken rond komen. De plaatselijke pers kan zijn invloed aanwenden om te maken dat men meer achter belastingfraude aanzit dan achter diefstal uit automaten.

De vervolgingsintensiteit ten aanzien van verschillende handelingen is aldus de uitdrukking van een prioriteit die toegekend wordt op grond van een mengmoes van politieke en organisatorische argumenten: welke handelingen vindt men van politiek standpunt gezien strafwaardig, en hoe wordt de wetgeving toegespitst op de vervolging ervan? En van welke handelingen vinden de organen van de criminele politiek - politie, openbaar ministerie, rechterlijke macht - de vervolging het best passend voor hun organisatie? Natuurlijk zal er een zeker verband bestaan tussen die twee vlakken, maar technische, organisatorische en plaatselijke omstandigheden kunnen werkelijke ombuigingen bewerken in de politiek, zoals die door de wetgevende macht geformuleerd was. Op het organisatorisch vlak zullen daarom zowel de praktische mogelijkheden van de organisatie - haar grootte, haar hulpmiddelen en de opleiding van b. v. politie en openbaar ministerie - als de houding van de betrokken organen zelf van essentiële betekenis zijn voor de feitelijk gevoerde criminele politiek.

Tenslotte hebben ook de organen belast met de executie - het gevangeniswezen, de reclasseringsvereniging en de politie die boetes incasseert - invloed op de mate van strengheid bij de vervolging. Gratie, voorwaardelijke invrijheidstelling, bijstand voor de ontslagen gevangenen en instellingen voor sociale revalidatie kunnen een in andere opzichten harde koers verzachten. De inrichting en het leefklimaat in de gestichten waar de delinquent geplaatst wordt kunnen van doorslaggevende betekenis zijn voor de inwerking van de straf op de misdadiger en zijn omgeving. Niet alleen de tijdsduur, gesteld voor het uitboeten van de straf, maar ook de uiterlijke omstandigheden daarvan zijn van wezenlijke betekenis voor de „vervolgingsintensiteit”. De houding van degenen die het systeem besturen is op die manier een beslissend element ten aanzien van wat de rechtsvervolging weet bij te brengen aan de mensen, op wie zij wordt toegepast. Een waardebewuste criminele politiek is daarom niet alleen een kwestie van wetgeving, maar ook een kwestie van praktische maatregelen, manieren van optreden en houdingen, die hun stempel drukken op het hele systeem. Welk waardesysteem is het waarvan we mensen trachten te doordringen met onze criminele politiek? Bestaat er overeenstemming tussen wat bij hen overkomt van de idealen en de werkelijkheid en zijn de afzonderlijke onderdelen op elkaar afgestemd? Het antwoord op deze vragen beslist of onze criminele politiek kan dienen als een doeltreffend middel om ethische inzichten aan anderen bij te brengen, dan wel of het eindresultaat een onbegrijpelijke, misschien zelfs onethische boodschap zal zijn, vol verwarde gedachten.

Wanneer we onze criminele politiek willen beoordelen aan de hand van een onderzoek naar wat dan wel het eindresultaat is van het vervolgingsproces, dan is onze waardeschaal in het Denemarken van onze tijd kennelijk een klasse-schaal. De mensen die in onze gevangenissen zitten zijn voor het overgrote deel mensen uit de kringen met de laagste status, daarheen verwezen door mensen van een hogere status. Het zijn vooral mensen die vermogensdelicten gepleegd hebben, en het merendeel daarvan zit voor diefstal van niet al te grote bedragen. Ook de geweldplegers komen vooral uit de onderste lagen van de maatschappij.

De kans, als delinquent te worden geregistreerd, stijgt - naar o. a. Wolf en Høgh hebben aangetoond - naarmate de status lager is. Ook het risico van vrijheidsstraf stijgt naarmate de status lager is. De onderste lagen van de samenleving dragen in verhouding tot hun aandeel in de bevolking onevenredig veel bij tot het aantal delinquenten en gevangenen. Wolf en Høgh hebben verder, evenals Vilhelm Aubert, aangetoond dat mensen met een geringere status minder vaak worden vrijgesproken (ze hebben ook minder vaak een zelf gekozen raadsman), en dat hun zaken minder vaak worden geseponeerd wegens onvoldoende bewijs. Een Zweeds onderzoek wijst in de richting, dat iets dergelijks zich ook voordoet op het gebied van verkeersovertredingen.

Het zou intussen onjuist zijn dit op te vatten als uiting van een bewuste discriminatie-politiek bij politie, rechterlijke macht of openbaar ministerie. Integendeel, deze geven zich bij hun toepassing van de wet zeer goed rekenschap van het gevaar van sociale discriminatie. De moeilijkheid schuilt veel meer hierin, dat mensen met lagere status vaker worden beschuldigd en aangeklaagd van inbreuken op het Wetboek van Strafrecht - geweldpleging en vermogensdelicten - terwijl mensen met hogere status in verhouding veelvuldiger in rechte worden vervolgd op grond van bepalingen uit de bijzondere wetten: verkeerswetgeving, prijsregelingen, economische voorschriften, enz.

Uit de aard der zaak zijn overtredingen van de bijzondere wetten dikwijls van een „technisch" moeilijk bewijsbaar soort. Het is moeilijker ze te ontdekken en op te helderen, en ze zullen, ingeval ze ontdekt worden, vaker worden geseponeerd bij gebrek aan bewijs.

Verder zijn op overtredingen van de bijzondere wetten doorgaans lagere straffen gesteld dan op de delicten in het Wetboek van Strafrecht, en er is ruimere mogelijkheid geboden voor afdoening door de administratie, zoals b. v. in de belastingwetten. Dit staat in laatste instantie hiermee in verband, dat er geen scherpe grenzen te trekken zijn tussen wetsschending, zuiver verkeerde uitlegging van de wet of twijfelachtig gebruik van mazen in de wet.

Wanneer mensen die tot de groepen met hogere status behoren dan al eens voor vermogensdelicten worden veroordeeld, dan gebeurt dat weer vaak wegens „dubieuze" wetsschendingen, zoals misbruik van vertrouwen, verduistering of bedrog, die eveneens moeilijk bewijsbaar kunnen zijn. Om het voorbeeld van Anatole France te gebruiken: het zijn zelden de hogere klassen die gestraft worden wegens diefstal van brood, bedelen langs de straat of slapen onder bruggen, hoezeer deze gedragingen ook aan hen verboden zijn. Misdadigers uit de groepen met hogere status kunnen vaker de gelegenheid vinden het verduisterde bedrag terug te betalen; ze vermijden gemakkelijker het ondergaan van plaatsvervangende hechtenis voor niet-betaalde boetes, en ze weten beter te ontkomen aan toezichtsmaatregelen verbonden aan voorwaardelijke veroordeling of invrijheidstelling.

Kijken we tenslotte naar het optreden van de politie dan lijkt het dat die uitgebreider aandacht besteedt aan de lichtere vermogenscriminaliteit dan aan andere de-

licten, d. w. z. zij concentreert in verhouding meer manschappen op de meer resultaat belovende opsporing van een serie diefstallen van kleine bedragen dan op ingewikkelde zakentransacties waarbij het om grote sommen gaat. Daar komt bij, dat op de bovenvermelde gronden vele diefstallen, die heel gemakkelijk worden vastgesteld, door derden worden aangebracht, terwijl bij gecompliceerde zaken de politie veel vaker zelf het initiatief moet nemen.

Bij opsporing van vermogensdelicten, brandstichting, seksuele delicten en geweldsdelicten valt de verdenking, als de dader onbekend is, tenslotte eerder op de slecht geklede, slecht behuisde en zich moeilijk uitdrukken man met lage status dan op de goed geïntegreerde man van hoge status.

Deze scheve toestanden zijn algemeen bekend. Wanneer ik ze hier toch naar voren breng, dan schuilt daarin nog niet zonder meer een zekere kritiek op de lagere schakels in het justitie-apparaat. We kunnen slechts constateren - misschien een beetje achteraf - dat de criminaliteit die intensief - en met „succes" - vervolgd wordt, nu juist het soort criminaliteit is waaraan de onderste lagen van de samenleving zich schuldig maken. In laatste instantie is dit meer toe te schrijven aan een door de wetgeving dan aan een door de uitvoerende organen opgestelde waardeschaal.

„Criminaliteit" betekent, met andere woorden, gezien vanuit de praktijk van de criminele politiek, in verreweg de meeste gevallen dát soort handelingen, dat erop gericht is door individueel gerichte ingrepen een herverdeling tot stand te brengen van de naar de klasse bepaalde vermogensverdeling in de maatschappij (diefstal), dit in tegenstelling tot de collectief gerichte ingrepen (exploitatie van bedrijven, belastingontduiking). Daarbij komt - als een gering percentage van het totaal aan misdrijven - de criminaliteit tegen de persoon gericht (doodslag, geweldpleging, seksuele delicten), waarbij het (nu handelingen die enkel indruisen tegen de gevoelens van het publiek: pornografie, homoseksualiteit, onlangs als misdrijven geschrappt zijn) opnieuw neerkomt op de identificatie met de individuele slachtoffers, welke vraagt om een reactie. Onbekommerd om het feit, dat deze handelingen zo zelden voorkomen, dat zij op geen enkele wijze het bestaan van de samenleving bedreigen, vervolgen wij ze met gestrengheid.

Toch zijn het niet beslist deze handelingen, die het „schadelijkst" of het „gevaarlijkst" zijn in deze zin, dat zij de veiligheid van de staat of van een groot aantal mensen in gevaar brengen. Men zou b. v. op lucht-, water- en bodemverontreiniging kunnen wijzen, op belastingontduiking en handelingen van ambtenaren, die het vertrouwen in de maatschappij ondermijnen, als feiten die wel zo ernstig zijn wanneer we ze van een breder maatschappelijk standpunt bekijken.

De wijziging in de vermogensverdeling door belastingontduiking (die ook bij voorkeur de slechtst gesitueerden treft) en waarvan het jaarlijks beloop op 5-6 miljard kronen (bijna 2-8 miljard gulden) geschat wordt, overtreft vele malen het totale bedrag dat door diefstal verkregen wordt. Luchtverontreiniging en watervervuiling kosten niet alleen meer dan de geweldscriminaliteit, maar brengen ook voor de bevolking wezenlijk groter risico voor lijf en leden mee dan alle misdrijven tegen het leven bij elkaar.

Zou men in de criminele politiek de prioriteit laten bepalen door het criterium van schade of „gevaar-voor-schade", en zou men er kosten- en omslagberekeningen aan ten grondslag leggen, dan zou de waardeschaal van onze criminele politiek ertoe leiden, dat een reeks kleinere vermogensdelicten (winkel- en rijwielfstallen) met het oog op de onevenredig hoge kosten van de berechting niet langer als misdrijf wordt vervolgd, en dat de laatste rest van verboden seksueel ge-

drag, voor zover het geen werkelijke aanranding van weerlozen inhoudt, straffeloos wordt. We kunnen dan een punt zetten achter de ondoeltreffende pogingen, via strafrechtelijk optreden sociale verbetering te bewerken (strafbaarstelling van landloperij, prostitutie, openbare dronkenschap) of mensen tegen hun eigen dwaasheid in bescherming te nemen (strafbaarstelling van hazardspel, druggebruik).

Liever dan zulke dingen te vervolgen moesten we de vervolgingsintensiteit bij alle justitiële organen in versterkte mate richten op de feiten, aangegeven door het hier voorgedragen economische grondbeginsel. Daarbij wordt rekening gehouden met de werkelijke netto-schade, toegebracht aan de gemeenschap, en met de grootte van de vermogensverschuiving (strengere vervolging van grote belastingfraudes, afzien van vervolging wegens steunfraudes). Intussen moeten we dit, op grond van wat we hierboven zeiden over de neiging zich concreet met het slachtoffer te vereenzelvigen, nog aanvullen met een veiligheidsbeginsel: het is een eerste belang van de burgers dat zij zich enigszins veilig kunnen voelen buitenshuis en zeer veilig binnenshuis, en dit gevoel verdient bescherming.

Met een veiligheidsbeginsel als uitgangspunt heeft de Zweedse criminologie-professor Knut Sveri een nieuwe schaal voorgesteld ter bepaling van de vervolgingsintensiteit met betrekking tot verschillende soorten van gedragingen die de veiligheid bedreigen:

- Klasse 1 : Gewelddiscriminaliteit, huisvredebreuk, ernstige verkeerscriminaliteit, milieuverontreiniging, aanranding van de staatsveiligheid.
- Klasse 2 : Ernstige belastingfraude, omvangrijke bedrogspleging ten opzichte van de staat of van gemeenten.
- Klasse 3 : Diefstal, vernieling, e. d. van persoonlijk eigendom.
- Klasse 4 : Verduistering, bedrog, kleine verkeersovertredingen die toch een zeker gevaar meebrengen en rijden onder invloed.
- Klasse 5 : Kruimelcriminaliteit: winkeldiefstal, ontucht.

Deze classificering geeft kennelijk prioriteit aan de gedragingen die het zwaarst inbreuk maken op het veiligheidsgevoel. Ze worden bovenaan geplaatst in de rangorde van vervolgingsintensiteit. Verder gaat deze classificering er van uit, dat rechtsschendingen tegenover collectiviteiten (staat en gemeente) strenger moeten worden vervolgd dan vergripen tegenover individuen.

Wanneer deze lijn volledig wordt doorgetrokken dan zal dit o. a. betekenen, dat we een strengere vervolging krijgen van zakenlieden, d. w. z. dat meer mensen met hoge status in de gevangenis zullen belanden. Dit zal in overeenstemming zijn met een tweede erkend sociaal kerngoed, in elk geval in Zweden, namelijk het goed „gelijkwaardigheid": sociale gelijkheid. In uiterste, en natuurlijk onrealistische consequentie, zou men zich een naar de klasse bepaalde percentuele verdeling van de plaatsen in de gevangenis kunnen voorstellen, zodat binnen een bepaalde periode geen personen met lage status meer mogen worden ingesloten eer een naar verhouding evenredige hoeveelheid personen met hoge status is gedetineerd, uitgekozen onder zulke personen met hoge status als zich schuldig hebben gemaakt aan misdadig gedrag (vgl. het bovenstaande schema). Er is hierbij nauwelijks enige reden tot beduchtheid, dat een dusdanig beleid ten koste zou gaan van onschuldigen met hoge status. Vermoedelijk zijn er genoeg mensen uit de hogere en de middenstand, die zich schuldig hebben gemaakt aan misdadig gedrag: waarschijnlijk gaat het er eerst en vooral om, hoe men de prioriteiten bepaalt bij het instellen van het opsporingsonderzoek.

Een dergelijke beweging om „de directeuren in de kast te krijgen" zou niet alleen ertoe bijdragen het verlangen naar gelijkheid voor de wet te bevredigen, maar zij zou ook het verlangen naar hervorming van het gevangeniswezen versterken. Dit hebben we o. a. in Noorwegen gezien, waar het toenemende aantal automobilisten met hoge status, dat gevangenisstraffen moet ondergaan wegens rijden onder invloed, heeft geleid tot een discussie over de vormgeving van de gevangenisstraf, de inrichting van de gestichten en de rechtsgrond tot het opleggen van vrijheidsstraf, in elk geval ten aanzien van rijders onder invloed.

Maar de meeste mensen zullen toch wel inzien, dat overwegingen van humaniteit zich verzetten tegen het opsluiten van de directeuren; bovendien zullen die heel wat nuttiger werk voor de maatschappij kunnen doen als ze zich op vrije voeten bevinden. Soms wordt ook wel beweerd, dat het ondergaan van de straf met betrekking tot zijn maatschappelijke positie, voor een directeur ernstiger consequenties meebrengt dan de opsluiting van een arbeider. Maar daar lijkt toch wel een tekort aan besef voor de waardigheid van de arbeider uit te spreken. Wie kan het zeggen of de aantasting van prestige en gevoel van eigenwaarde minder groot is bij een arbeider, die de gevangenis ingaat, dan in hetzelfde geval bij een directeur? Het is opnieuw een bewijs, dat de criminele politiek gewoonlijk „van bovenaf" bekeken wordt.

Hierboven heb ik gesproken over het niet langer strafbaar verklaren van bepaalde feiten. Deze verandering wekt vaak emotionele weerstand op, b. v. wanneer men enkel spreekt over het niet langer bestraffen van kleinere vermogensdelicten. Het is daarom tactischer bij voorbaat te spreken over een „de-criminalisering" (14), d. w. z. een verlaging van de vervolgingsintensiteit bij alle justitiële organen, en deze pas in de laatste plaats op het terrein van de wetgeving na te streven.

Er bestaat dan goede grond om fraude bij de sociale wetgeving, waarvoor lange tijd onredelijk zware straffen werden opgelegd, te decriminaliseren. Het gebruik van onvoorwaardelijke vrijheidsstraffen in deze zaken is in strijd zowel met economische, veiligheids-, gelijkheids- en ethische maatstaven, zodat de verandering die de Hoge Raad het laatste jaar in zijn rechtspraak in deze zin heeft gebracht, valt toe te juichen. Ongeveer hetzelfde geldt voor de bestraffing met onvoorwaardelijke gevangenisstraf van diefstallen door werknemers in bedrijven. Ook daar begint de rechtspraak te veranderen, evenals bij het opleggen van onvoorwaardelijke gevangenisstraf voor autodiefstal.

Zoals gezegd betekent de-criminalisering, dat we geheel of gedeeltelijk ophouden met het vervolgen van bepaalde feiten. Zal dit niet leiden tot ineenstorting van ons maatschappelijk leven, een ontbinding van de samenleving zelf? Zullen de normen niet veronachtzaamd worden? Is het niet noodzakelijk de straf te handhaven als een instrument voor de morele vorming?

Misschien. Niemand kan dit met zekerheid zeggen, maar er zijn een paar tekenen die erop wijzen, dat dit niet noodzakelijk het geval hoeft te zijn.

In de eerste plaats is een „hard“ strafrechtelijk beleid nog niet beslist een garantie voor een doeltreffende norm-inscherping: generale preventie. Zo blijkt b. v. de toepassing van de doodstraf weinig verschil te maken in het aantal gevallen, dat delicten als doodslag of verkrachting worden gepleegd, en bij kleinere delicten legt de kans op betrapping kennelijk meer gewicht in de schaal dan de zwaarte van de te verwachten straf.

In Finland, om een voorbeeld te noemen, is na de nieuwjaarsrede van de president in 1967 een strengere koers ingeslagen ten aanzien van rijden onder invloed. In deze rede drong de president aan op hardere maatregelen, o. a. op een beperking van de plaatsing in open gevangnissen, en meer plaatsing in de gesloten inrichtingen. De nieuwe koers werd uitgestippeld op een wijze, die voor grote ruchtbaarheid onder het publiek zorgde. Hiermee werd een zeker generaal-preventief effect bereikt, zoals een onderzoek van de Finse socioloog Paavo Uusitalo aantoonde, die het resultaat beoordeelde naar het aantal ongevallen. Maar het effect was heel gering - een verschil van een paar procent - en het werkte slechts een beperkte tijd door. Toen dit was aangetoond, is men in Finland weer teruggekeerd tot een „mildere“ vervolgingsintensiteit, voorlopig door opnieuw de open inrichtingen te gebruiken.

De ervaringen in Engeland wijzen in dezelfde richting. Daar heeft men een paar jaar geleden de bepalingen betreffende rijden onder invloed strikter gemaakt („the breathalyser crackdown“), en deze verandering in de wetgeving heeft men samen laten vallen met een uitgebreider controle door de politie en een massieve voorlichtingscampagne. Het politietoezicht en de publiciteit werden een beetje verminderd na het in kracht treden van de verandering - het aantal ongevallen nam aanmerkelijk af, en deze verbetering hield gedeeltelijk stand. (15)

Deze ervaringen tonen aan, dat andere factoren dan de eigenlijke strafmaat de generaal-preventieve uitwerking hebben. Het risico, betrappt te worden en het toezicht dat misdragingen voorkomt, zijn van betekenis, in elk geval in een deel van deze zaken. Toen tijdens de oorlog de Deense politie werd geïnterneerd, steeg het aantal gevallen van diefstal en roof aanmerkelijk, zodat men overging tot het oprichten van een private nachtveiligheidsdienst. (16) Anderzijds bewees een experiment in New York, „Operatie 25“, dat een verdubbeling van de politiesterke gedurende vier maanden in een enkel district het aantal ernstige delicten, dat opgehelderd werd, verdrievoudigde, terwijl het aantal delicten tot de helft afnam. (17) Ongetwijfeld kunnen de misdadigers hun werkzaamheden in die periode naar andere districten hebben verplaatst, maar de proefneming bewijst in ieder geval dat een grotere kans gesnapt te worden (toezicht) het gedrag in bepaalde opzichten beïnvloedt. De generale preventie werd in dit district versterkt zonder verscherping van straffen, enkel door uitbreiding van het politiecorps.

Omdat ons begrip criminaliteit zo veelomvattend is, zal er in onze moderne maatschappij om zo te zeggen altijd criminaliteit genoeg zijn, die de politie kan opsporen of ophelderen, als ze er de tijd voor krijgt. Het is dan ook de vraag, tegen hoeveel en tegen welk soort criminaliteit naar onze mening de politie moet

optreden, tenzij we die keus gewoon aan de politie zelf willen overlaten. De Finse socioloog Patrik Törnudd heeft erop gewezen dat men ook, in plaats van het politiecorps uit te breiden, het politietoezicht op bepaalde gebieden (door razia's, kruislings accountantsonderzoek in bepaalde branches, verscherpte verkeerscontrole) intensief zou kunnen maken; deze methoden kunnen gecombineerd worden met een zekere onvoorspelbaarheid, op welk gebied de volgende controle zal worden uitgeoefend, en met een flinke publiciteit over deze onzekerheid en de goede resultaten van de controle. Op die manier is het mogelijk met naar verhouding minder kosten zo veel onzekerheid en schrik teweeg te brengen onder actuele en potentiële delinquenten, dat zij zich daardoor onthouden van misdadige handelingen of die in elk geval minder vaak plegen. Ook dit kan dus worden beschouwd als het resultaat van een prijsbewust (of economisch) gevoerde criminele politiek.

In dit verband is het belangrijk wel te beseffen, dat het op die manier mogelijk is door grotere doelmatigheid bij het politietoezicht „besparingen te verkrijgen aan de kant van de strafvoltrekking", dat wil zeggen: met betrekking tot het leed, dat men uit overwegingen van generale preventie meent de gevangen delinquenten te moeten aandoen.

Zoals gezegd, zou een sterker generaal-preventief effect verder nog bereikt kunnen worden zonder vermeerderde strafvoltrekking door in plaats daarvan de communicatie te verbeteren. De bovenvermelde Engelse en Finse experimenten met betrekking tot de verkeerscriminaliteit geven een aanwijzing, dat de publieke discussie en de algemene aandacht voor de strengere wetgeving en rechtstoepassing meer bijdroegen tot beïnvloeding van het gedrag dan dit strengere optreden op zichzelf. Een strenger maken van het strafrechtelijk beleid heeft dus slechts een tijdelijke uitwerking, maar als men eenmaal ertoe is overgegaan, dan kan het moeilijk of onmogelijk zijn het vervolgingsbeleid weer af te zwakken. Stemmingen die louter op gevoelens berusten zijn daarom gevaarlijk voor de criminele politiek, indien zij een weerslag vinden op het terrein van de wetgeving en in de rechtspraak. Zij kunnen omgekeerd nuttig zijn, indien ze benut worden voor een betere communicatie.

Daarom staan we bij de verdere ontwikkeling op het gebied van de generale preventie, het vervolgingsbeleid en de humanisering voor de wezenlijke taak, een rechtshandhaving die de delinquent bij voorkeur tot „middel" maakt in dienst van de generale preventie - met het daaraan verbonden leed voor de delinquent en de daaruit voortvloeiende uitgaven voor de samenleving - te vervangen door een verbeterde communicatie, waarvan de kosten gelijkmatiger kunnen worden verdeeld.

Inhoudelijk hoeft het uitgangspunt van die communicatie niet noodzakelijk te zijn dat een delinquent voor een bepaalde handeling gestraft is. Dat wordt zo dikwijls beweerd ter verdediging van het aan de kaak stellen van misdadigers in de massamedia. Het is twijfelachtig of dergelijke afschrikkingsmethoden nu wel zo bijzonder geschikt zijn om het gedrag te beïnvloeden. Omtrent andere vormen van gedragsbeïnvloeding weten we, dat een positief appèl („het staat stoer te rijden met een valhelm") een veel grotere kans heeft invloed uit te oefenen dan een negatief („het is stompzinig om zonder valhelm te rijden"). Dit inzicht moesten we ook kunnen gebruiken om de lasten van de generale preventie van de delinquent op de samenleving af te wentelen.

Op die manier zouden we ons een versterking van de generale preventie ten opzichte van de bevolking in haar algemeenheid kunnen voorstellen door dergelijke

campagnes ter beïnvloeding van de houding - een positieve communicatie van normen - gecombineerd met een verhoogd betrappingsrisico voor degenen, die minder toegankelijk zijn voor deze campagnes, maar waarvan we ons toch kunnen voorstellen dat ze in staat zijn, de mogelijke voordelen en nadelen bij het begaan van het een of andere delict, werkelijk af te wegen.

In beide gevallen zal dit kunnen betekenen, dat de speciale preventie - de behandeling van de afzonderlijke delinquent - beheerst kan worden door overwegingen van een werkelijk humaan reclasseringsbeleid, zonder te worden doorbroken door de noodzaak, met het oog op de generale preventie de delinquent tegelijk tot zondebok te maken.

In zoverre we ons in de toekomst kunnen veroorloven de vervolgingsintensiteit binnen ons bestaande strafrechtelijke systeem te verminderen, mogen we ons afvragen welke voordelen we daarvan kunnen verwachten voor de speciale preventie. Zonder hier in bijzonderheden te treden met een compleet hervormingsplan voor de criminele politiek, kunnen we in elk geval het volgende voorstel formuleren.

1. Minder vrijheidsstraffen. We weten tegenwoordig dat vrijheidsstraf, zuiver als behandeling beschouwd, in de meeste gevallen een slechte oplossing is. Afgezien van het heel gering aantal gevangenen, dat echt gevaarlijk kan worden genoemd (naar schatting ten hoogste 10% van de huidige gevangenisbevolking) en van degenen die in alle ernst van verdere criminaliteit worden „afgeschrikt” door angst voor de gevangenis (vermoedelijk ook een heel klein aantal) is, als behandelingswijze, de nazorg voor delinquenten in de vrije maatschappij doeltreffender en ethisch meer verantwoord dan de vrijheidsstraf. In het algemeen zal de vrijheidsstraf de mogelijkheden voor de gevangene, zich in het vervolg ongestraft door het leven te slaan, in hoger mate verminderen, dan dat zij zijn kansen zal vergroten op grond van een echte therapie. Therapie kan in verreweg de meeste gevallen doeltreffender worden uitgevoerd in de vrije maatschappij en een eventuele plaatsing in een inrichting (b. v. wegens het ontbreken van onderdak of wegens behoefte aan een bijzonder soort arbeidsscholing) heeft meer effect als zij geschiedt op basis van vrijwilligheid in de vrije maatschappij dan wanneer de man naar een gesloten inrichting gaat. Voorwaarde voor een ontwikkeling in deze richting zal een uitbreiding van de nazorg voor delinquenten in vrijheid moeten zijn (reclasseringsverenigingen en andere bijstandsorganen), o. a. met inrichtingen tot hulpverlening. Een integratie van het gevangeniswezen met de nazorg voor delinquenten in vrijheid zal deze ontwikkeling kunnen bevorderen en zal de weg kunnen banen voor het onderbrengen van de hele zorg voor delinquenten in de sociale sector. Dit moet het doel zijn van een sociaal bewuste criminele politiek.

2. Kortere vrijheidsstraffen. De vrijheidsstraffen die dan nog worden opgelegd kunnen in een deel van de gevallen korter worden gemaakt, daar ze nu niet meer generaal-preventieve doeleinden beogen. In een deel van de gevallen is de tijd, die werkelijk uitgeboet wordt in de gestichten van het gevangeniswezen, al een stuk korter geworden vanwege de vrij lange tijd, doorgebracht in preventieve hechtenis. Daarom moeten en de sociale en de psychologische bijstandsverlening reeds tijdens de preventieve hechtenis in werking treden, en de mogelijkheden die daartoe nu reeds bestaan, b. v. in de huizen van bewaring, moeten aanzienlijk worden uitgebreid. Wanneer die hulp op basis van vrijwilligheid wordt geboden, ligt daarin geen enkel oordeel dat vooruitloopt op de schuldvraag.

3. Beperking van het gebruik van de preventieve hechtenis, o. a. door aanmerkelijk stringenter regels vast te stellen, die de politie dwingen de gronden voor de gevangenhouding gedetailleerd aan de rechter uiteen te zetten en die eisen dat de rechter de aanwezige gronden voor de gevangenhouding nauwkeurig omschrijft in zijn beslissing. Verder behoren de termijnen aanmerkelijk strenger in acht genomen te worden, zodat de duurverlengingen niet zo oppervlakkig worden afgedaan als dat tegenwoordig gebeurt. In iets twijfelachtiger gevallen zou de rechter misschien een korte, vaste termijn moeten bepalen, zonder mogelijkheid van verlenging. Indien de noodzaak, de duur telkens te verlengen, voortkomt uit personeels-

gebrek bij de politie, dan moet het corps worden uitgebreid. Wanneer men daar geen kans toe ziet moeten de delinquenten liever worden losgelaten dan dat men vanwege deze verkeerde zuinigheid op hen zulke onevenredig zware lasten legt.

4. Afschaffing van het element van onbepaalde tijdsduur in de straffen, tenzij positief aannemelijk kan worden gemaakt, dat hiervan in dit bepaalde geval een re-socialiserende invloed kan uitgaan. De bewijslast hiervoor moet rusten op het openbaar ministerie. Zolang niet onomstotelijk is aangetoond, dat de onbepaalde strafduur de voorkeur verdient boven die, waarvan de duur precies is vastgesteld, behoort de dwangbehandeling van alle delinquenten in beginsel onderworpen te zijn aan een en dezelfde begrenzing in de tijd volgens een evenredigheidsprincipe - de verhouding tussen schuld en straf - onverschillig of het nu gaat om gewone mensen, jeugdigen, psychopaten, geesteszieken, zwakzinnigen of anderszins gekenmerkte categorieën. Natuurlijk kan de behandeling na afloop van de termijn worden voortgezet op basis van vrijwilligheid, maar als men er binnen de proportioneel toegemeten tijd niet in is geslaagd de delinquent te bewegen tot vrijwillige medewerking aan de behandeling dan moet hij in beginsel zelf de verantwoordelijkheid dragen voor de beslissing, of hij al dan niet naar een inrichting zal gaan, d. w. z. hij moet de kans krijgen te bewijzen, dat hij in staat is niet in recidive te vervallen.

5. Humanere tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraffen die nog worden opgelegd. Dit is eerst en vooral een kwestie van geld. Het gevangeniswezen is nu al jarenlang ten achter gebleven bij de snelheid, waarmee andere sociale organen economisch gegroeid zijn. Verouderde gebouwen, die stammen uit verkeerde gedachten over de criminele politiek in vorige eeuwen, moeten worden afgebroken en vervangen door gestichten die beter geschikt zijn en het karakter hebben van tijdelijke, aanpasbare oplossingen. Die moeten ontworpen worden door ontraditioneel denkende architecten in overleg met sociale psychologen en deskundigen voor de verschillende activiteiten tezamen met delinquenten. Met wat overdrijving zou ik willen betogen, dat in alle nieuwe gebouwen een niet-demonteerbare tijdbom moest worden ingemetseld, die na ten hoogste vijftig jaar ontploft, om daardoor te verzekeren dat eventuele vergissingen niet - zoals nu - eeuwenlang blijven voortbestaan en de toekomstige ontwikkeling belemmeren. Een subsidiaire oplossing zou het zijn, deze inrichtingen zo te bouwen, dat ze door andere sociale organen kunnen worden overgenomen, b. v. als verplegingshuis. Verder moeten gelden worden geïnvesteerd in de opleiding van het personeel en zal een aanmerkelijke verhoging van het thans geldende salaris voor het basispersoneel nodig zijn. Door een juiste architectonische vormgeving aan de nieuwe inrichtingen zou het gevangenispersoneel in de toekomst een taak kunnen krijgen, die in de eerste plaats „werken met mensen" is en pas in de tweede plaats „mechanische" bewaking enz. Bij de bevordering moet rekening worden gehouden met het volgen van cursussen voor verdere ontwikkeling, evenals een bredere ervaring, b. v. op het gebied van anderssoortige verzorging, de individuele promotiekansen dient te vergroten.

Een integratie van de basis-opleiding met andere sociale opleidingen, zoals deze op het ogenblik overwogen wordt in de commissie voor de sociale opleidingen, zou ertoe bijdragen het personeel ruimere voorwaarden te bieden en daarmee voor deze mensen de mogelijkheid vergroten, van de ene inrichting over te stappen naar de andere.

Soepeler aanstellingsregeling - met overschakeling van beambte-status naar arbeidscontract - zal het tegelijkertijd mogelijk maken het personeel op soepeler wijze naar capaciteiten en aanleg te verdelen over de sociale sector in zijn geheel. Behalve verbeteringen in de materiële omstandigheden en in de verhouding met het personeel, zou een systeem, dat uitgaat van volledige beloning voor normale arbeid, de mogelijkheid moeten bieden zowel om het leven voor de afzonderlijke gevangene meer menswaardig te maken, als om het verblijf in de inrichting meer tot een pedagogisch proces te maken. Wanneer een redelijk bedrag (maar niet de totale som) wordt ingehouden voor kost en inwoning gedurende het verblijf in de gevangenis, dan komt er een mogelijkheid de delinquent serieus te helpen leren hoe hij het restant van zijn loon moet beheeren op een wijze, die beantwoordt aan de omstandigheden van het leven in vrijheid. Daar hoort dan bij: het naar huis sturen van geld voor het onderhoud van het gezin en ter dekking van uitgaven en schuldaflissingen. Dit is betere politiek dan de vrouw te verwijzen naar sociale zaken en de schuldeisers te vragen of ze willen wachten tot de man vrijkomt. Het zou ook mogelijk zijn de al op gang zijnde normaliseringsbeweging te versnellen, enerzijds wat betreft vrijheden en aanspraken als bezoek en verlof, anderzijds wat de rechtspositie van de gevangene in de inrichting betreft, b. v. bescherming tegen willekeur, o. a. bij het opleggen van disciplinaire straffen.

Een onderstreping van de fundamentele rechten van de gevangene - naast zijn reeds vooraf grondig omschreven verplichtingen - en een werkelijke rechtsbescherming door inspraak bij de belangrijke aspecten van het dagelijks leven in de inrichting zal verder een geschikte voorbereiding kunnen zijn om later weer als actief, rechtsbewust medeburger in de maatschappij te verkeren.

Dergelijke strevingen zullen ongetwijfeld in de dagelijkse gang van zaken in de inrichtingen tot moeilijkheden aanleiding geven. Maar dat is juist nodig om een tegenwicht te vormen tegen de in inrichtingen - en speciaal in gevangenissen - bestaande neiging tot „probleemloosheid”, d. w. z. tot het nastreven van een uiterlijk rustig verloop van zaken door alle conflictstof met dwang of manipulatie weg te werken. Een erkenning van conflicten - waartoe ook de conflicten tussen gevangenen en maatschappij behoren - en een open discussie daarover, zal samen met oefeningen in een collectieve constructieve oplossing van problemen, noodzakelijk zijn om ons te verlossen van dat nu nog onvermijdelijke waas van oneerlijkheid over het machtsaspect van de gevangenschap.

Dit is ook de reden, waarom een werkelijke doorvoering van de democratiseringsgedachte in het gevangeniswezen niet kan plaatsvinden, tenzij de gevangenen zelf daarbij worden betrokken. Wanneer de juiste structuur daarvoor gevonden is, zullen de gevangenissen in staat zijn te experimenteren met een democratie die meer rechtstreeks en levend is dan veel van de representatieve schijndemocratie, zoals die b. v. tot uitdrukking komt in de contactcommissie in een deel van de inrichtingen en werkplaatsen. Een opdeling van het gesticht en zijn bewoners met inbegrip van het personeel in kleinere, zoveel mogelijk zichzelf besturende eenheden, zal aan beide zijden het gevaar van invloed van vakbondbonzen verminderen en democratie tot een doorleefde werkelijkheid maken, in plaats van tot een ritueel ter versluiering van feitelijke machtsverhoudingen. Een van de voornaamste taken van zo'n democratie moet het beschrijven en analyseren zijn van de machtsverhoudingen en hun achtergrond.

Een dergelijke structuur, gepaard aan een grotere werkelijke vrijheid om al of niet deel te nemen aan programma's en behandelingsactiviteiten, zal aan het verblijf in de inrichting een realistischer, meer op de problemen afgestemd karakter

geven en ertoe bijdragen duidelijk te doen uitkomen, dat de „motivering tot de behandeling" in even hoge mate een vraagstuk is van de motivering van de behandelaar om behandeling toe te passen als van de motivering van de cliënt om behandeling te ondergaan.

6. Een afbraak van de afzondering, waarin de gevangene verkeert ten opzichte van de rest van de maatschappij is al op gang gekomen, maar zou versneld moeten worden. Dit kan enerzijds door het personeel te laten rouleren, een plan waarvan integratie van de verzorging in de inrichting met de nazorg voor delinquenten in vrijheid een deel vormt, anderzijds ook door grotere deelneming van het publiek aan het werk in de inrichtingen. Wat de behuizing betreft dient het personeel - en in de open inrichtingen misschien ook de gestichtsbevolking - geïntegreerd te worden met andere groepen in de plaatselijke gemeenschap. Op het ogenblik gebeurt vaak het omgekeerde en legt de inrichting ook nog in de tijd buiten de arbeidsuren een dam rondom het personeel.

Veel van de hier geschetste lijnen voor de ontwikkeling hebben al sinds enige jaren het werk in het Deense gevangeniswezen gekenmerkt, en op het ogenblik wordt er intensief aan de problemen gewerkt, zowel op plaatselijk niveau als door een reeks werkgroepen in het gevangeniswezen als geheel. Intussen gaan deze plannen van de veronderstelling uit, dat het publiek hiervoor het noodzakelijk begrip zal kunnen opbrengen en dat het de nodige belangstelling zal tonen voor de vraagstukken van de zorg voor delinquenten en tevens dat de plannen zowel op het economische als op het persoonlijke vlak gesteund zullen worden.

7. Bijzondere inrichtingen voor bepaalde groepen delinquenten. Zelfs als de vrijheidsstraf aanmerkelijk wordt hervormd, moet deze een uitweg blijven waartoe men slechts zijn toevlucht neemt bij die kleine groep van delinquenten, tegen wie de samenleving beslist lijkt te moeten worden beschermd. Deze groep zou dan voornamelijk de weinig talrijke delinquenten moeten omvatten, die aangeduid kunnen worden als echt „gevaarlijk", d. w. z. dat ze een niet te verwaarlozen risico bieden terug te vallen in criminaliteit van ernstige, de veiligheid aantastende aard: geweldpleging, zware seksuele delicten met echte aanranding, handelingen die het bestaan van de samenleving ernstig bedreigen. Deze groep omvat slechts een fractie van de delinquenten, die tegenwoordig in onze gevangenissen zitten. Een probleem op zich levert een kleine - maar misschien in tal groeiende - groep van delinquenten, die een meer beroepsmatige inslag heeft.

In zekere mate behoort daartoe een steeds groter contingent delinquenten van buitenlandse herkomst. In Denemarken hebben we pas betrekkelijk laat een overgang naar zulk een meer professionele criminaliteit kunnen vaststellen en het verschijnsel is hier nog niets in vergelijking met de georganiseerde criminaliteit b. v. in de Verenigde Staten. (18) Maar we kunnen de mogelijkheid niet uitsluiten, dat de professionele criminaliteit in omvang zal toenemen. In die richting zouden in de laatste jaren b. v. kunnen wijzen smokkelaffaires, goed voorbereide reeksen van inbraken in grote stijl, geldleenbedrijven met woeker-karakter, bouwzwendel en grote bedrieglijke handelstransacties.

In Glasgow is professor J. A. Mack met een aantal medewerkers bezig met een groot onderzoek bij zulk een groep „successful criminals": fortuinlijke, d. w. z. zelden bestrafte misdadigers, die professor Mack aanduidt als „full-time, heavy-weight travelling criminals". (19) Bij het voorlopig onderzoek, dat uitging van politie-gegevens, die net niet voldoende waren om er een gerechtelijke veroorde-

ling op te krijgen, vond men een groep van zulke „misdadigers met complete dagtaak”, die nooit noemenswaardige gevangenisstraffen hadden gekregen, en die even talrijk waren als een groep „onfortuinlijke” d.w.z. bestrafte misdadigers met complete dagtaak, die een aanmerkelijk deel van hun leven in de gevangenis hadden doorgebracht. Terwijl de beide groepen uit hetzelfde maatschappelijk milieu kwamen (bovenal in geografisch opzicht), was de „onfortuinlijke” groep gekenmerkt door ongunstige sociale omstandigheden en psychologische afwijkingen. De „fortuinlijke” - en dus in het algemeen gezien onbestrafte - groep gaf geen blijk van zulke afwijkingen, maar ze scheen goed aangepast te zijn, zij het dan ook aangepast aan een subcultuur met criminele inslag, die tot ontwikkeling kwam op racebanen, bij spel, in bars en dergelijke.

Ten aanzien van deze laatste groep moeten er, wanneer we haar misdadig optreden doeltreffend willen inperken, andere middelen worden gebruikt dan die waarmee we de „onfortuinlijken” te pakken krijgen. Eén middel dat voor de hand ligt en tegelijk radicaal ingrijpt, maar dat ook op niet geringe emotionele bezwaren stuit, is de speelruimte voor dergelijke professionele onwettige activiteiten te verkleinen door er openlijk mee te gaan concurreren: de winsten van smokkelarij te verminderen door de douanegrenzen af te breken en de heffingen te verlagen, of de verboden goederen en dienstverleningen, waarin deze „service-misdadigers” zich specialiseren, vrij te geven: spel, prostitutie, pornografie, narcotica, leningen met weinig onderpand maar tegen hoge rente.

In Denemarken hebben we deze laatste weg voor een stuk ingeslagen, o. a. door een betrekkelijk vrijgeevige houding aan te nemen tegenover spel, pornografie en prostitutie, zodat een aantal van deze verrichtingen door de staat gereglementeerd en aan belasting onderworpen is, terwijl andere tot dusver slechts getolereerd worden.

In zoverre het niet mogelijk is de winstmogelijkheden door overheidsingrijpen te beperken, kunnen nieuwe technische middelen ter controle, ter opsporing en ter vervolging-in-rechte worden toegepast, b. v. bewijs vergaren door middel van het afluisteren van telefoongesprekken, door bandopnamen met verborgen microfoons, door werken met verklikkers, „undercover-agenten” enz. Wanneer we zulke methoden uitsluiten omdat ze in strijd zijn met de heersende opvattingen over het toelaatbare, dan zullen we vermoedelijk moeten erkennen, dat het voortbestaan van deze vormen van misdadigheid het enig alternatief is.

Ten opzichte van de echte beroepsmisdadigers en ten opzichte van de beslist voor de maatschappij gevaarlijke misdadigers moet een uitgebreider toepassing van controle- en opsporingswerk misschien gecombineerd worden met strafrechtelijke reacties van afschrikwekkende aard, bovenal langdurige vrijheidsstraffen onder een aanmerkelijk harder regime, gekenmerkt door meer toezicht en bewaking dan tegenwoordig in de Deense gevangenissen gebruikelijk is.

Dit kan onze criminele politiek voor een moeilijk dilemma gaan stellen. Wanneer we van oordeel zijn, dat op humane gronden de vrijheidsstraf bovenal verzacht moet worden, is het dan ethisch te verdedigen als we bijzondere groepen gaan onderwerpen aan een harder regime dan dat wat volgens onze mening heden ten dage de gedetineerden ten goede zou moeten komen? Indien we deze vraag bevestigend beantwoorden, dan komt een reeks nadere problemen naar voren: hoe moeten we een scheidslijn trekken tussen de delinquenten, ten aanzien van wie een dergelijke harde koers vereist lijkt, en de „maatschappelijke kneusjes”, bij wie eerst en vooral een reclasseringspoging moet worden gedaan? Zal de harde koers ook niet afstralen op de „kleine vis”, of is het mogelijk het gevangeniswezen te verdelen in

twee radicaal verschillende typen van inrichtingen en die dan verder gescheiden te houden? Welke criteria moeten we aanleggen ter onderscheiding?

Op deze vraagstelling valt geen duidelijk antwoord te geven.

Volgens professor Mack (20) wijzen de Schotse ervaringen in deze richting, dat harde straffen een remmende invloed kunnen hebben op de onwettige activiteiten van die beroepsmisdadigers, die op realistische wijze risico en voordeel weten af te wegen. Voorlopig hebben we in Denemarken nog geen stelling hoeven te nemen ten aanzien van deze vraagstukken. Dat er een humanitaire grens moet zijn, die aangeeft hoe ver wij mogen gaan bij ons afschrikkingsoogmerk, is duidelijk. Een deel van de „gevaarlijke“ delinquenten, die bovenal vanwege psychische afwijkingen gevaar opleveren voor geweldscriminaliteit, zal vermoedelijk doeltreffender in een inrichtingsmilieu behandeld kunnen worden met therapeutische methoden, of met een „menswaardige bewaring“, zonder dat we met het oog op afschrikking hun leven nog zwaarder moeten maken dan het met het oog op de onschadelijkmaking al is.

Bovendien zou het gevaar van besmetting het best kunnen worden vermeden, als we trachten een zo groot mogelijk gedeelte van de traditionele gevangeniscliënten, de maatschappelijke mislukkelingen met psychische moeilijkheden en aanpassingsstoornissen, te onttrekken aan de behandeling in een gevangenis, om ze in plaats daarvan te behandelen met nazorg voor delinquenten in vrijheid.

8. Alternatieven voor de vrijheidsstraf. Naarmate generaal-preventieve, normhandhavende en op het verleden gerichte functies kunnen worden overgelaten aan andere beïnvloedingsmechanismen, of helemaal kunnen worden gemist, moeten we er ons op toeleggen andere en doeltreffender middelen te ontwikkelen om de speciaal-preventieve functies van de vrijheidsstraf te vervangen.

Hierboven is al opgemerkt dat uitgebreider maatregelen om het risico van ontdekking te verhogen en de communicatie te verbeteren, ertoe zouden kunnen bijdragen de strafvoltrekking zelf een kleinere rol te laten spelen ten aanzien van de „morele vorming“. Het is misschien van belang hier met nadruk te wijzen op de in Scandinavië geldende crimineel-politieke opvatting, dat de generaal-preventieve werking niet uitsluitend vastzit aan de eigenlijke voltrekking van de straf zelf, maar verdeeld is over het gehele crimineel-politieke ingrijpen: de wetgeving, het optreden van de politie, de behandeling van de zaak en het uitspreken van het vonnis. Wanneer de delinquent in een samenleving met intensieve communicatie meer nevenwerkingen ondergaat van arrestatie, strafvervolging en vonnis, dan kan dit een reden zijn dat gedeelte van de generaal-preventieve uitwerking, die voortvloeit uit de voltrekking van de straf zelf, te verkleinen.

Verskillende mensen zullen van mening zijn, dat een doeltreffende generale preventie er noodzakelijk van uitgaat, dat harde veroordelende reacties de voor de daad verantwoordelijke man, de delinquent, treffen. Maar een tegenovergestelde of in elk geval aanvullende opvatting gaat er van uit, dat het mogelijk moet zijn het criminele gedrag eenstemmig te veroordelen, zonder dat daaraan tegelijk een veroordeling van de dader gepaard hoeft te gaan. (21)

Het is een algemeen voorkomend verschijnsel dat we in de betrekkingen met onze medemensen elkaars handelingen beoordelen en er positieve of negatieve etiketten op plakken. Dit kan evenwel gebeuren zonder dat we daarom ook de persoon, wiens gedrag we negatief waarderen, hoeven te veroordelen. Dit wordt nog duidelijker als we erkennen dat criminaliteit gezien kan worden als een der „onkosten“ verbonden aan een bepaalde inrichting van de maatschappij. Dit geldt b. v. voor

de verkeerscriminaliteit. We kunnen heel goed het rijden onder invloed veroordelen zonder aan de onder invloed verkerende chauffeur alle menselijke waardigheid te ontzeggen en zonder vernietigende sancties op hem toe te passen. Rijden onder invloed is in onze samenleving een zoveel voorkomend verschijnsel, dat een heel groot gedeelte van de betrokken chauffeurs bestaat uit doodgewone burgers, wier situatie zich van die van andere doodgewone burgers voornamelijk slechts hierin onderscheidt, dat zij betrapt werden. (Wel moet opgemerkt worden dat er onder de rijders onder invloed ook een aantal personen is, dat met belangrijke persoonlijke en maatschappelijke problemen zit, o. a. wat betreft het misbruik van alcohol.) (22)

Wanneer men er nu in slaagt het plegen van misdadige handelingen te veroordelen zonder de daders te veroordelen, kan men ook de sanctie beter in overeenstemming brengen met de totale situatie van de dader zodat het gevaar van recidive zo klein mogelijk wordt en de schadelijke gevolgen van de sanctie voor de dader worden verminderd.

In dit verband wordt bij de gevoerde discussies het denkbeeld, economische sancties toe te passen in plaats van vrijheidsstraf, terecht vooropgesteld. Een gevoelige boete zal voor de dader een ernstige waarschuwing kunnen zijn en zal, naarmate zij wordt aangepast aan de economische positie van de dader, generaalpreventieve, repressieve en afschrikkingsdoeleinden kunnen dienen zonder dat zij de negatieve nevenwerkingen van de vrijheidsstraf heeft.

Ook de gedachte aan schadevergoeding biedt in dit opzicht grote voordelen. De schadevergoeding dient een reeks essentiële functies van de straf: zij werkt vereffenend en voldoet aan een onmiddellijke eis van rechtvaardigheid; zij plaatst het rekening houden met het slachtoffer op de voorgrond en tracht dit een compensatie te verschaffen, die anders misschien moeilijk te bereiken valt. Tegelijkertijd kan de betaling van schadevergoeding een opvoedende invloed hebben op de dader.

Intussen stuit de praktische doorvoering van dit schadevergoedingsdenkbeeld - net zoals bij de sanctie door boeten - op een reeks problemen. In de eerste plaats zullen economische sancties onvermijdelijk sociaal discriminerend werken. Het thans geldende boetestelsel brengt vanzelf mee, dat personen uit kringen met hogere status hun wetsovertredingen kunnen afkopen, terwijl personen met lage status - de typische delinquenten - door plaatsvervangende hechtenis te ondergaan in plaats van een boete te voldoen met hun vrijheid moeten betalen. Iets dergelijks zou het resultaat kunnen zijn van een consequente doorvoering van de schadevergoedingsgedachte. Andere moeilijkheden staan in verband met de vooruitzienbaarheid van de schade - welke verliezen moeten vergoed worden? - hoeveel zal iemand b. v. moeten betalen ingeval het slachtoffer de dood vindt? - en dan is er de moeilijkheid de reactie vast te stellen in die gevallen, waarin de schade niet in geld kan worden berekend (b. v. bij belediging, huisvredebreuk en zedelijkheidsdelicten).

Dat de toepassing van economische sancties moeilijkheden kan opleveren, behoeft intussen nog geen reden te zijn er van af te zien. Als de dader geld heeft om te betalen, moet de schadevergoedingsgedachte doorgevoerd kunnen worden, ook al met het oog op het slachtoffer. En als de dader geen geld heeft om te betalen - zoals het geval is met een groot deel van de maatschappelijke achterblijvers die op het ogenblik de gevangenisbevolking uitmaken - dan is het een sociale en pedagogische opgave hem daartoe in staat te stellen.

Met de hulpmiddelen waarover het thans beschikt heeft het Deense Reclaserings-

genootschap het al moeilijk, als het zijn sociaal belaste clientèle van onder toezicht gestelden alleen maar aan het werk wil houden en daarbij wil proberen een min of meer redelijke financiële en huiselijke situatie voor hen te bereiken. Men moet arbeid trachten te verschaffen en huisvesting; men moet met ambtelijke instanties en privé schuldeisers onderhandelen over afbetaling van oude schulden enz. - en dan blijft er weinig tijd en energie over om nog aan de betaling van schadevergoeding of boete te gaan denken. Een financiële sanctie zal de sanering van de financiën, die men met hard werken heeft bereikt, misschien weer totaal overhoop gooien. In zulke gevallen blijkt het gebruik van geldelijke sancties geen mogelijkheid die op de werkelijkheid is afgestemd. We mogen ons echter toch wel afvragen of er, met het oog op pedagogische en maatschappelijke belangen en ook met het oog op het slachtoffer, niet wat moet worden gedaan om te bereiken dat in ruimere mate gelden worden geïnvesteerd om de nazorg voor delinquenten in vrijheid op zo'n peil te brengen, dat de onder toezicht gestelden beter in staat raken een schadevergoeding te betalen. Met een redelijke verhoging van de bescheiden middelen, die in dit werk worden gestoken, zou zeker een hogere mate van doeltreffendheid worden verkregen. Wanneer we met alles rekening houden, zullen de bedragen die dit kost aanzienlijk lager zijn dan de kosten verbonden aan de executie van een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf. Een verruiming van de nazorg voor delinquenten in vrijheid (met de daaraan gepaard gaande vermindering van het gebruik van de vrijheidsstraf) kan men behalve uit overwegingen van humaniteit dus ook op zuiver economische gronden bepleiten.

Daar komt nog bij, dat het tegenwoordige reclasseringstoezicht vermoedelijk voor een aanmerkelijk deel achterwege kan blijven of tot een paar maanden worden verkort. In een aantal gevallen lijkt het toezicht niet zozeer te fungeren als een middel om de behandeling te bevorderen, dan als een beperking van de bewegingsvrijheid van de dader, op grond waarvan dan van het opleggen van een onvoorwaardelijke straf is afgezien. Wanneer men bij het opleggen van toezicht en het vaststellen van de voorwaarden niet langer generaal-preventieve en repressieve motieven mee zou laten tellen, dan kan een deel van het toezicht achterwege blijven en wordt de inschakeling van toezichthouders geconcentreerd op die gevallen, waarin werkelijk behoefte aan steun bestaat.

Door tegelijk het aanvaarden van toezicht en steun tot een vrijwillige beslissing te maken, zowel wanneer het gaat om een voorwaardelijke veroordeling als bij een voorwaardelijke invrijheidstelling, zou ook verder een stuk overbodig toezicht worden afgeschaft. Een dergelijke regeling zal de cliënt duidelijker voor ogen stellen, dat de verantwoordelijkheid voor een eventuele recidive geheel bij hem zelf ligt. Tegelijkertijd moet de toezichthoudende reclasseringsinstelling zich ervan bewust zijn, dat de keuze of de cliënt al dan niet gebruik van haar steun maakt, bepaald zal worden door de vraag of hij de reclassering ziet als een geschikte hulp bij zijn streven, een bestaan te gaan opbouwen zonder criminaliteit. Misschien zou men enkel een heel korte toezichtsperiode kunnen gebruiken - een zogenaamd op-gang-zettend toezicht - en dit dan op veel grotere schaal dan tegenwoordig, ter ondersteuning van het streven van de reclasseringsvereniging, contact met de cliënt te krijgen en hem de indruk te geven, dat hij hier werkelijk bijstand voor het oplossen van zijn problemen kan verwachten.

Tenslotte zou heel wat meer fantasie kunnen worden besteed aan het zoeken naar nieuwe alternatieven voor de vrijheidsstraf. Verplichting tot arbeiden voor overheidslichamen zou b. v. in ruimere mate opgelegd kunnen worden, terwijl weekend-straffen en dergelijke in andere landen zijn ingevoerd. Opdracht te verhuizen

naar een omgeving waar meer steun kan worden geboden of tot een regelmatig bezoek aan bepaalde instellingen, b. v. een jeugdclub, zou voor sommigen een redelijker manier ter beïnvloeding zijn dan gevangenisstraf.

Het is duidelijk dat tegen een deel van dit soort voorstellen de opwerping zal worden gemaakt, dat ze onrealistisch zijn, of zelfs onaanvaardbaar. Hiertegen valt aan te voeren, dat een deel ervan reeds in andere landen beproefd is, terwijl weer andere hun plaats in de wet al gevonden hebben, maar alleen niet voldoende worden toegepast.

Tegen de achtergrond van het inzicht, dat we heden ten dage hebben omtrent de schadelijke uitwerking van de vrijheidsstraf, moest de noodzakelijkheid, dergelijke experimenten te nemen, zich haast opdringen. In de loop der jaren zijn er heel wat boeken volgeschreven en zijn er heel wat tijd, denkwerk en energie besteed aan overwegingen over de vraag, hoe een goede vorm te geven aan de gevangenisstraf, blijkbaar zonder dat al deze ontspanningen hun weerslag hebben gevonden in een werkelijk grotere doeltreffendheid (ofschoon vaak wel in een humanisering, waarvoor echter eigen motieven golden). In vergelijking met al deze moeite is datgene wat men doet om de problemen betreffende de alternatieven van de vrijheidsstraf werkelijk eens aan te pakken, toch wel heel erg bescheiden.

De moeilijkheden schuilen dus niet hierin dat het problematisch - en kostbaar - is, alternatieven voor de vrijheidsstraf te vinden, maar de puzzel is alternatieven te ontwerpen die minder problematisch en kostbaar zijn dan de gevangenis. Een prijsbewust bedrijf met laag rendement moet, door verbetering van zijn produkten en proefnemingen met nieuwe methoden, zijn werkzaamheid zo proberen te richten dat het niet ondergaat in de concurrentiestrijd. Het feit, dat de staat tot dusver zo ongeveer het monopolie heeft gehad van de criminele politiek, mag geen beletsel zijn hem in een concurrentiestrijd te verslaan. Misschien zou een gezonde concurrentieverhouding kunnen groeien, wanneer een alternatieve bemoeienis met delinquenten tot stand kwam, met experimenteel karakter. De ontwikkeling van het reclasseringstoezicht in verband met de voorwaardelijke veroordeling was destijds een dergelijke stap vooruit, maar heden ten dage kunnen we dit nauwelijks meer beschouwen als het doen van experimenten in de hier bedoelde zin.

De mogelijkheid valt niet uit te sluiten, dat een nieuw soort organisaties op dit gebied, zoals b. v. organisaties tot wederzijdse hulp van delinquenten, organisaties als Synanon en Anonieme Alcoholisten, of nieuwe scheppingen als de Amerikaanse Vera-stichting, onze officiële reclasseringszorg echte concurrentie gaan aandoen.

Iets dergelijks veronderstelt stellig een bereidheid tot experimenteren binnen het bestaande crimineel-politieke systeem en tot het ondersteunen van dit soort nieuwe initiatieven.

Dikwijls horen we de tegenwerping maken, dat dergelijke crimineel-politieke probersels neerkomen op een immoreel geëxperimenteer met mensen. Maar wanneer we denken aan de soms zo immorele consequenties van de bestaande bemoeienissen met delinquenten, dan kan het toch niet bepaald onredelijk zijn, als we een poging wagen tot het uitwerken van nieuwe alternatieven voor een gevangenisstelsel, waarbij ongeveer vijftig procent of nog meer tot recidive vervalft. Het zou echter immoreel zijn wanneer zulke pogingen werden ondernomen zonder daaraan een systematisch onderzoek te verbinden ter beoordeling van de resultaten ervan

Zonder nader in bijzonderheden te treden over de afzonderlijke voorstellen tot hervorming, die hierboven geschetst zijn, kunnen we al bij voorbaat zeggen dat de verwezenlijking ervan op moeilijkheden zal stuiten. Verschillende van de daaraan verbonden problemen zijn van interne aard, d. w. z. dat ze het stelsel van crimineel-politieke reactie zelve raken, terwijl andere extern zijn, d. w. z. betrekking hebben op de rest van de politiek en op de steun of de tegenwerking van het publiek ten opzichte van hervormingen.

Interne problemen

Aan elke organisatie is een zekere inertie eigen, een traagheid tegenover veranderingen, en openbare instellingen vertonen die in nog sterkere mate dan particuliere. De instellingen, die de criminele politiek uitvoeren, vormen een netwerk van organen die in een zeker onderling evenwicht samenwerken, zodat veranderingen in één onderdeel van het systeem invloed uitoefenen op en beïnvloed worden door andere. Dit kan tengevolge hebben, dat veranderingen in één onderdeel van het systeem tot op zekere hoogte gemodificeerd kunnen worden door de manier van werken in een ander onderdeel. Als b. v. in de gestichten voor gedetineerden het regime zo sterk geliberaliseerd wordt, dat de rechterlijke macht dit onwenselijk vindt, dan kunnen de rechtbanken hier een tegenwicht tegen gaan vormen door op delinquenten andere sancties dan opsluiting te gaan toepassen en omgekeerd. Ingrijpende hervormingen veronderstellen daarom een zekere mate van eensgezindheid binnen het systeem, eventueel een gecoördineerde verandering van de politiek in ondergeschikte organen door aanwijzingen (b. v. vonnissen) van hogere organen. De jurisprudentie kan moeilijk veranderd worden door los van elkaar staande mensen in de lagere rangen en evenzo is het optreden van openbaar ministerie en politie afhankelijk van instructies van hogerhand.

Overal waar veranderingen doorgevoerd kunnen worden door, gezien de omstandigheden, duidelijke instructies van hogerhand - gewijzigde jurisprudentie van de Hoge Raad, circulaires van de procureurs-generaal of de minister van justitie - of door wetgeving, zijn veranderingen in en hervormingen van de formele wijzen van ingrijpen (b. v. de jurisprudentie en het vervolgingsbeleid) dus betrekkelijk gemakkelijk te bewerken.

Moeilijker zijn daarentegen veranderingen te verkrijgen in de dingen die ter beoordeling van lagere instanties staan en in andere factoren, die niet op formele wijze in bijzonderheden kunnen worden geregeld (houding, mentaliteit, behandeling).

In het kader van het crimineel-politieke apparaat is van zulke activiteiten met name sprake in de dagelijkse wisselwerking tussen personeel en cliënten: Tussen de politieagent en de verdachte (beschuldigde), tussen de gevangenisbeambte en de gevangene, en tussen de medewerker van de reclassering en de cliënt. Hervormingen bij dit werk in de gedaante van nieuwe ideeën, vereisen een meer op lange termijn gerichte beïnvloeding van het optreden, o. a. door opleiding, in-service-training en in dagelijkse samenwerking.

Terwijl men vroeger in sterke mate veranderingen „van bovenaf" trachtte door te voeren, is vooral in het gevangeniswezen de laatste jaren een streven merkbaar om veranderingen gedaan te krijgen langs de weg van democratisering en een daaraan gepaard gaande inwerking op het gedrag. Op de lange duur is deze methode vermoedelijk beter vol te houden dan het opleggen van bovenaf, omdat ver-

anderingen niet mogelijk zijn als ze niet door de lagere functionarissen geaccepteerd worden. Maar het kost op deze manier wel meer tijd.

Onder de druk die de laatste jaren wordt uitgeoefend om veranderingen te bewerken, met name in de levensomstandigheden van de gevangenen - een druk die niet in de laatste plaats uitgaat van organisaties en particulieren, die het voor de delinquenten opnemen - is er een zekere spanning gegroeid tussen bepaalde wensen van de hervormers en het feitelijke tempo van de hervorming. Ook al is het leven in de gevangenis misschien meer dan enige andere organisatie-vorm gereguleerd door voorschriften in circulaires, bekendmakingen en instructies, men kan toch door zulke instructies niet van de ene dag op de andere het klimaat wijzigen en evenmin de houding bij het toepassen van die voorschriften, omdat nu eenmaal de uitvoering van de woordelijke tekst van de instructies toch weer van plaats tot plaats kan verschillen door de uitleg die men eraan geeft.

Een factor van beslissende betekenis is de houding, die de „praktijkwerkers in de criminele politiek" in de laagste rangen - politieagenten, bewaarders in de gevangenis, ambtenaren van de reclassering, enz. - aannemen en in hoeverre die houding zich door pogingen tot verandering laat beïnvloeden. De ervaring heeft geleerd, dat hierbij o. a. de sociale status een grote rol speelt en - in samenhang daarmee - de omvang en de soort van de opleiding die de betrokkenen genoten hebben.

In de sociologische literatuur is er vaak op gewezen, dat leraren, maatschappelijk werkers, artsen en andere academisch gevormde mensen door hun opleiding in het algemeen al ingesteld zijn op het aanvaarden van sociale veranderingen en het aannemen van een liberale houding, terwijl personen uit de middenstand of de arbeidersklasse - waaruit de meeste politieagenten en bewaarders gerecruteerd worden - in het algemeen meer sceptisch staan tegenover nieuwe en vrijere stromingen. De houding hangt in wezenlijke mate af van de opleiding, maar ook de universitaire opleidingen verschillen onderling wat betreft hun graad van „liberaliteit" of „conservatisme": we vinden een hoge mate van liberaliteit en zin voor verandering in de opleiding van psychologen en sociologen, en een zeker conservatisme bij b. v. juristen, ingenieurs en artsen. Deze verschillen worden echter in de laatste jaren geleidelijk afgebroken, zowel binnen de vorming voor de vrije beroepen zelf, als door een streven die „opleidingskloof" te verkleinen door de opleiding te democratiseren.

Met de intocht van de „behandelingsgroep" in het gevangeniswezen is een zekere discrepantie in de houding geschapen, die in traditioneel bestuurd gestichten dikwijls tot een wederzijdse inkapseling en een wederzijdse negatieve vaste beoordeling leidt. Wanneer de structuur van het gesticht niet direct en bewust erop gericht is dergelijke spanningen op te heffen en dit ook feitelijk niet gebeurt, zal het resultaat dikwijls een wederzijds inkapselen zijn en het ontstaan van twee soorten houdingen tegenover het werk met de gevangenen. Dat kan dan weer aanleiding geven tot openlijke of verborgen conflicten, waaronder de gevangenen enerzijds komen te lijden, terwijl ze anderzijds deze ook kunnen aangrijpen om het personeel te wijzen op de innerlijke tegenspraken in het systeem. Het naar voren brengen van die tegenstrijdigheden kan ertoe bijdragen het ego van de gevangenen te beschermen, maar het kan ook gebruikt worden als een manipulatiemiddel om de verschillende groepen van het personeel tegen elkaar uit te spelen. De Noorse socioloog Thomas Mathiesen, die deze verschijnselen in een Noorse detentie-inrichting heeft beschreven, wijst erop dat het gevolg hiervan weleens de „uittocht van de behandelaars" zou kunnen zijn. (23)

Thomas Mathiesen heeft in een artikel ook gewezen op de afkeer van verandering, die in dergelijke totale instellingen heerst, en hij maakte een nadere analyse van sommige afweermechanismen, die „trage" instellingen gebruiken tegen hervormingspogingen (24): ontkennen dat de hervorming (daar ter plaatse) bruikbaar of gerechtvaardigd zou zijn, minimale toepassing of uitstel, „neutralisatie" door nieuwe oplossingen zo te vervormen dat ze in overeenstemming zijn met de tot dusver gevolgde (draaglijke) werkwijze van de instelling („cooptation"), terzijde laten liggen of uitstoten van het vreemde element, dat b. v. een experimenterende, afwijkende eenheid vormt in een door routine gekenmerkte instelling.

Een dergelijke weerstand tegen veranderingen kennen we bij alle soorten sociale organisaties, maar er is een reeks omstandigheden die hem bijzonder gevaarlijk maakt in strafgestichten. Grote gestichten met onvoldoende kanalen voor communicatie zullen bijzonder krachtig weerstand bieden; de aanwezigheid van veel vast personeel met een sterke onderlinge solidariteit moet ertoe leiden, dat nieuwe ideeën maar moeilijk ingang vinden, want de meest wezenlijke uitwerking van die solidariteit zal een pogen zijn, de status quo te handhaven.

Het gesloten karakter van de strafgestichten levert dus een bijzonder probleem op. Ten dele blijkt dit uit de geringe communicatie van binnenuit en naar buiten als het om de toestand in het gesticht gaat, ten dele uit de geringe communicatie van buitenaf en naar binnen. Gestichten die in afgelegen streken liggen, met weinig uitwisselingsmogelijkheden ter plaatse, bieden in dit opzicht bijzondere gevaren. Omgekeerd zal een hoge mate van verwevenheid met de wereld eromheen in overigens trage instellingen veranderingen kunnen bevorderen.

Het gesloten karakter van de gevangenissen scheidt een bijzondere problematiek met betrekking tot kritiek van buitenaf. Dikwijls stuit die kritiek op de tegenwerping, dat degenen die van buitenaf kritiek levert, dit doet zonder voldoende kennis van de feitelijke toestand. Van de andere kant staan de critici van binnenuit onder een sterke druk om openlijke kritiek achterwege te laten. Ook al moet de juistheid ervan worden toegegeven, dan wordt die toch gezien als een blijk van illoyaliteit.

Voor een vooruitstrevend systeem is die geslotenheid enkel een probleem in de mate dat de noodzakelijke kritiek en vernieuwing niet uit het systeem zelf voorkomen. Als er maar voldoende zelfkritiek is, laat het gesloten-zijn toch de mogelijkheid open voor een ontwikkeling in de richting van de verlangde doeleinden, en die ontwikkeling kan zelfs harmonischer zijn, o. a. doordat zij beter gedoseerd kan worden om gelijke tred te houden met veranderingen in houding en instelling bij de langzaamste rangen, zonder de soms storende en vertragende inwerking van een voortijdig actualiseren van de problematiek door kritiek van buitenaf. Wanneer daarentegen de zelfkritiek van het systeem en de mogelijkheden van hervorming enkel door interne zelfcorrectie onvoldoende zijn, dan levert de geslotenheid een bijzonder probleem op, enerzijds doordat zij een steeds diepere kloof doet ontstaan tussen de feitelijke toestand daarbinnen en de verlangens naar hervorming daarbuiten, anderzijds doordat diensgevolge een steeds diepere kloof van wantrouwen groeit in de verhouding van de buitenwereld tot het systeem. Bij dit alles gaan we ervan uit, dat de kritiek van buitenaf en de aard van de bepleite hervormingen reëel en gewettigd zijn. Het systeem is dan wel in staat zich tegen veranderingen af te dekken, maar de steun die het in de maatschappij erbuiten ondervindt gaat in gelijke mate wankelen.

In zoverre we hervormingen in dergelijke systemen als noodzakelijk of wenselijk zien, moeten we er ons dus op toeleggen, de hier opgesomde gevaren voor stag-

natie tegen te gaan door ons te richten op de genoemde determinanten. We moeten de communicatie en het contact met de buitenwereld vergroten en op die manier de mogelijkheid scheppen voor een op inzicht berustende kritiek, en tegelijk voor adequate reacties van binnenuit op die kritiek en adequate rechtzettingen van onjuistheden in de kritiek. Het isolement zou verder doorbroken kunnen worden door maatregelen betreffende de opleiding, door het personeel te laten rouleren, eventueel op zo'n manier dat bepaalde posten bekleed worden door personeel dat geen deel uitmaakt van het systeem zelf (b.v. medische consulenten), en door het personeel te betrekken bij activiteiten buiten de instelling.

Intern moeten de belemmeringen voor de communicatie tussen de verschillende groepen van personeel en de groepen met verschil in houding tegenover de gevangenen opgeruimd worden, zodat ze over en weer elkaars vastgeroeste standpunten kunnen aantasten, ten dele door elkaar in de strikte zin van het woord inlichtingen te verschaffen, ten dele door wederzijds in hun functionele dagelijkse samenwerking elkaars houding te beïnvloeden. In dit verband is het van beslissende betekenis, dat die communicatie en die samenwerking zoveel mogelijk horizontaal verlopen, d.w.z. zonder een al te grote hiërarchische bovenbouw. Daartoe moeten in de structuur zelf mogelijkheden worden ingebouwd voor een dergelijke dwarscommunicatie en voor een praktische samenwerking (samenwerkende groepen uit mensen van allerlei vakken). Tegelijkertijd moeten de deelnemers een beetje spontaan op elkaar kunnen reageren, zonder dat ze zich al te zeer belemmerd voelen door het risico, dat iemand op een hogere plaats in de hiërarchie (hogere ambtenaren, verenigingsbesturen) ze zal desavoueren, d.w.z. de groepen moeten autonoom zijn en zichzelf besturen, zowel wat betreft de functies als wat betreft hun houding. Dit veronderstelt kleine eenheden.

In de lopende discussie over hervormingen in de bemoeienissen met delinquenten in het algemeen en het gevangeniswezen in het bijzonder, blijven de hier aangevoerde vragen naar het tempo van de hervorming van wezenlijke betekenis. Terwijl de tegenstanders van hervormingen steun kunnen vinden bij een aantal gelijkgezinden buiten het systeem zelf, kan hetzelfde worden gezegd van de hervormers.

Verlangen naar hervorming van buitenaf

De organisaties voor steun aan delinquenten zijn de laatste jaren op dit terrein een zelfstandige en bij tijden sterke factor geworden. In veel gevallen kwamen ze met eisen en verlangens, die door personen, die tot het systeem behoren, als utopisch, irreëel, of enkel als „voortijdig geformuleerd" werden afgeschilderd. Vroeger werden hervormingen in de criminele politiek zó doorgevoerd, dat een crimineel-politieke elite een koers uitstippelde, die rustig en autoritair in het systeem werd ingevoerd. Maar de laatste jaren heeft de publiciteit, o.a. tengevolge van de werkzaamheid van de KRIM-vereniging, de discussie meer op gang gebracht, zodat die af en toe zelfs eerder het karakter van een conflict kreeg. Zulke conflicten worden door de tegenstanders van hervormingen gezien als een conflict tussen (irreële) idealisten en (door gezond inzicht geleide) realisten, waarbij de eisen van de hervormers worden afgedaan als utopieën, terwijl de hervormers de bezwaren tegen hun voorstellen als „reactionair" beschouwen. Wat Denemarken betreft is het waar, dat een reeks van de door de „idealisten" van buiten geformuleerde eisen en voorstellen tot hervorming reeds (soms zelfs op grotere schaal) ook binnen het systeem werden overwogen en in zekere om-

vang zelfs werden verwerkelijk. Daar is dus geen sprake geweest van een conflict, maar was het alleen een kwestie van tempo. De „idealisten” zijn voornamelijk irreëel geweest als het op het tempo aankwam. De „realisten” van hun kant waren niet on-idealistisch, maar ze hebben aan een hervorming gewerkt door middel van een niet aflatende discussie onder vakgenoten, waar de ideologische inhoud van de hervormingsgedachte in meer vaktechnische termen werd geformuleerd en meer in de gedaante van opvattingen over zakelijke toestanden tot uiting kwam dan als „ideologische lijn”.

Het „actieve idealisme” moet bij de leden van pressiegroepen buiten het systeem noodzakelijk een beetje onwerkelijk karakter krijgen, omdat zij de technische details niet kennen en het inzicht in de praktijk missen. Tegen de aldus gegeven achtergrond mag het ons niet verbazen, dat het uiterst sceptisch tegenover het systeem staat, speciaal tegenover een systeem dat naar zelfhervorming verlangt. Idealisme wordt ontvangen met scepsis, en ideeën, die met scepsis ontvangen worden, noemt men „idealisme”.

Bij de hervormingsproblemen binnen het gevangeniswezen is de verhouding tussen idealisme en realisme bij de hervormers een probleem van de eerste orde. Uiterst karikaturaal vertekend is idealisme utopie en realisme reactionair. Maar tussen deze twee uitersten ligt een plaats waar ze elkaar noodzakelijk moeten ontmoeten, waar het idealisme geconfronteerd moet worden met de werkelijke feiten, wil het geen utopie blijven, en waar het realisme geconfronteerd moet worden met de idealen om niet reactionair te worden. Dit vraagstuk valt alleen op te lossen door communicatie tussen de twee groepen over en weer.

Aan de kant van de instellingen moet er openheid en tolerantie heersen ten aanzien van verstrekkende ideeën, teneinde de idealen om te zetten in een realistische vernieuwing. Hoe meer in de aanval van de idealisten op het systeem het conflictmotief doorklinkt, des te moeilijker wordt het de onmisbare openheid bij het systeem te verkrijgen.

De Noorse socioloog Thomas Mathiesen heeft op grond van zijn ervaringen als voorman bij de Noorse KROM beschreven hoe de kritiek van deze organisatie op het gevangenisstelsel ertoe leidde, dat communicatiekanalen met het systeem, die eerst openstonden, dicht gingen.⁽²⁵⁾

Met wat voor een strategie kunnen de ijverars voor hervorming dan de ontwikkeling het beste dienen? Sommige mensen, b. v. een aantal personen uit de Noorse KROM, zullen volhouden dat systemen sneller gaan veranderen of zich sneller kunnen veranderen als ze zich in een crisis bevinden. Ook de gang van zaken vroeger in het Deense gevangeniswezen lijkt in die richting te wijzen. Van dit standpunt bezien zou de strategie zich moeten instellen op het scheppen van pressie van buitenaf op het systeem om zo een crisis te ontketenen, of zij zou moeten afwachten tot een andere situatie (b. v. een sterke toename van het aantal gevangenen of een sterke scepsis bij de buitenwacht ten aanzien van het systeem) crises doet uitbarsten. Intussen brengt deze strategie tegelijkertijd het door Thomas Mathiesen gesignaleerde gevaar mee dat het systeem zich afsluit en al zijn verdedigingsmechanismen tegen verandering in stelling brengt. In zulke gevallen zal er dan vermoedelijk een buitengewoon zware druk van buiten nodig zijn om meer dan kortstondige of oppervlakkige veranderingen te bewerken.

Er is ook een andere hervormingsstrategie mogelijk. We kunnen immers ook de communicatie tussen het systeem en de wereld eromheen verbeteren en een compromis zoeken tussen de begeerte naar hervorming bij de „idealisten” en het verlangen van de „realisten” om „realistisch” te werk te gaan. Als dit slaagt, dan

zullen de resultaten van de hervorming - binnen het kader van het systeem - misschien wat meer tijd nodig hebben om zichtbaar te worden, maar ze zullen dan tevens ook ingrijpender en duurzamer kunnen zijn. Deze strategie veronderstelt eerst en vooral dat zowel de realisten als de idealisten bereid zijn met elkaar te overleggen.

Het is niet bij voorbaat duidelijk welke van deze strategieën de „meest juiste” is, of liever gezegd, onder welke omstandigheden elk daarvan de beste resultaten afwerpt. Er zijn wel aanwijzingen dat men in Noorwegen bezig is met de eerstgenoemde strategie, terwijl er in Denemarken bepaalde dingen zijn die meer in de laatstgenoemde ontwikkelingslijn lijken te passen.

Van het standpunt van de maatschappij-wetenschappen zou het buitengewoon interessant zijn als het mogelijk was met een systematisch onderzoek het ontstaan, de uitvoering en de resultaten te bestuderen van twee zo radicaal anders verlopende ontwikkelingen.

In dit verband zijn er interessante nationale verschillen te constateren, verschillen in de ontwikkeling van de interne verhoudingen en de externe strategie, tussen de „verenigingen voor een humane criminele politiek” in de vier Scandinavische landen.

In Zweden was de KRUM het instrument daarvoor en de ontwikkeling is in hoge mate op gang gebracht door journalisten met belangstelling voor criminele politiek. Zij waren in contact gekomen met delinquenten die hun gedachten goed konden formuleren en die uit waren op hervorming. Het resultaat werd een dikwijls verhit openbaar debat, dat in bepaalde opzichten - b. v. ten aanzien van de bouwplannen voor een reeks zwaar beveiligde instellingen naar het model van Kumla - het systeem op de rand van een crisis heeft gebracht. Ook het feit dat men zijn toevlucht nam tot stakingen van gevangenen en andere interne conflicten heeft daarbij het uitgangspunt opgeleverd voor een discussie, die de vraag naar doel en middelen van het gevangeniswezen in de openbaarheid gebracht en op hoog politiek plan aan de orde heeft gesteld.

In Finland zijn er twee verenigingen gegroeid, de ene meer traditioneel, de KRIM, en daarnaast een sterk kritische vereniging „de Novemberbeweging”, gekenmerkt door een sterk linksgerichte inslag. Een beetje scherp gezegd: één vereniging voor de burgerlijke hervormers en één voor de marxisten. In de werkzaamheden ervan hebben theoretisch goed onderlegde academici - sociologen en economen - een aanzienlijk aandeel genomen en zij hebben zowel in zakelijk als in praktisch opzicht een waardevolle invloed op de ontwikkeling gehad.

In Noorwegen is de voorman van de KROM, de socioloog Thomas Mathiesen, een specialist in de penologie en de theorie van het organisatiewezen. Hij heeft de delinquenten zelf bij het werk betrokken en tracht hun ervaringen met de praktijk van het systeem actueel te maken en duidelijk onder woorden te brengen. Deze samenwerking tussen de theorie en een praktijkervaring van een ander soort dan die welke normaal doorklinkt bij de vertegenwoordigers van het systeem zelf, heeft geleid tot een reeks geschriften, acties en andere initiatieven tot hervorming, die het systeem onder zware druk hebben gezet. Zo heeft men b. v. de tekst van de wet betreffende de openbaarheid in het bestuur aan alle gedetineerden in Noorse gevangenissen toegestuurd met een uitleg, welke rechten deze bepalingen aan de gevangenen toekennen. Ook de afschaffing van de wet tegen landloperij is voor een aanmerkelijk deel toe te schrijven aan het feit, dat de KROM bij zijn aandrang op hervorming theoretische en praktische inzichten met elkaar heeft verenigd. Het „crisis-standpunt” heeft in zoverre dus al resultaten opgele-

verd, die jarenlange zakelijke kritiek, met name door criminologen als Nils Christie en van zuiver humaan standpunt naar voren gebracht, niet had kunnen bereiken.

In Denemarken is de KRIM-vereniging voornamelijk gekenmerkt door acties en oproepen, die meestal meer door gevoelsmatige stromingen waren gedragen dan door theoretische of praktische inzichten. Terwijl de verhitte discussies in Noorwegen, Zweden en Finland vooral draaiden om de grote principiële vraagstukken van de criminele politiek en om de fundamentele structuur van het gevangeniswezen, is het werk in Denemarken hoofdzakelijk gekenmerkt door een nauw contact met ex-gevangenen - o. a. door de oprichting van contactcentra - en door een daarmee samenhangende preoccupatie met de bij de gevangenen meer onmiddellijk levende problemen: bezoek, censuur op brieven, de straf van onbepaalde duur. De verhouding tot de autoriteiten was niet zo sterk getekend door diepgaande conflicten. Op verschillende punten waar de KRIM zich mee bemoeide - bezoek, censuur op brieven en dergelijke - is reeds een door het systeem zelf opgezette ontwikkeling op gang gekomen. Het is wel mogelijk dat het ontbreken van een principieel uitgangspunt voor de conflicten ertoe heeft bijgedragen dat de Deense vereniging meer interne crises heeft beleefd en een minder vastomlijnde organisatie bezit dan de Noorse en Zweedse.

Het vraagstuk van de strategie ter bevordering van de ontwikkeling en van het tempo lijkt aldus nauw verbonden te zijn met nationale en culturele eigenaardigheden.

Achter de ideologische debatten, die de discussie over criminele politiek in het algemeen en die over de gevangenis in het bijzonder kenmerken, schuilt het onbetwistbare gegeven, dat hervormers en aanhangers van de status quo verschillende standpunten innemen met betrekking tot de taak van de criminele politiek. Terwijl de aanhangers van de status quo bij voorkeur de op het verleden gerichte, de onschadelijkmakende en de generaal-preventieve facetten onderstrepen - de criminele politiek als een schakel in het bijbrengen van normen en in de handhaving van de bestaande maatschappelijke orde - gaan de hervormers veel meer uit van de taken ten opzichte van het individu: het aspect van de resocialisatie van de dader en het op humane wijze rekening houden met de persoon van de dader. Maar tegelijkertijd ligt hier ook een verschil in opvatting over de vraag waar men nu eigenlijk de „oorzaken" moet zoeken van de criminaliteit, en dus de dingen waartegen men wil strijden. Terwijl de aanhangers van de status quo de oorzaken overwegend bij het individu zien, zien de hervormers de oorzaken in hogere mate liggen bij de maatschappij. Terwijl de behoeders van het systeem de wetsovertreder willen onderwerpen aan een behandeling, zowel op grond van de generale als op die van de individuele preventie, zullen de hervormers in de eerste plaats eisen dat de behandeling wordt gebaseerd op fundamentele overwegingen van humaniteit en voor het overige dat om te beginnen de sociale verhoudingen moeten worden veranderd. In dit verband stellen de hervormers zich op het standpunt dat de ontwikkeling zich moet concentreren op de „manipuleerbare" factoren, d. w. z. de factoren die men met goed gevolg kan beïnvloeden. In klimmende mate wordt men sceptisch ten aanzien van de mogelijkheid - en de wenselijkheid - met het individu te manipuleren en men wijst erop, dat men met meer effect en met meer recht de sociale factoren kan aanpakken dan het afzonderlijke individu.

Hieruit vloeit voort, dat het probleem van hervorming contra status quo evenzeer een probleem is van politiek als van techniek en van wat „zakelijk" juist is.

In discussies op het front van de behandeling gevoerd tussen hervormers en verdedigers van het systeem, wordt dit politieke conflict dikwijls versluierd doordat de beide partijen het voor zichzelf niet duidelijk onder woorden brengen, maar de discussie laten verlopen op een ogenschijnlijk „zakelijk” vlak. De verdedigers van het systeem staan dan sceptisch tegenover de verlangens van de hervormers, die ze beoordelen vanuit hun standpunt van behandeling ter individuele preventie. De behandelaars stellen dat de hervormers voorbijzien aan de behoefte van de delinquenten aan „gezag” en „structuur”: ze zeggen dat de hervormers de delinquenten nog „versterken in hun symptomen”. De hervormers van hun kant stellen daartegenover dat de verdedigers van het systeem het individu manipuleren en onderdrukken als onderdeel van een door onderdrukking gekenmerkt maatschappelijk klassensysteem.

Het probleem is eerder, dat de beide gesprekspartners langs elkaar heen praten, omdat ze verschillende referentiekaders gebruiken. De ene groep praat vanuit zijn door zijn vak vastgelegde standpunten aangaande behandeling, terwijl de andere groep in werkelijkheid spreekt vanuit een kijk op de maatschappij gedragen door een uit onze vermeerdere kennis gegroeide overtuiging omtrent het klassekarakter van de criminele politiek.

Deze kloof in de communicatie tussen in het systeem vastgegroeide behandelaars en critici van het systeem moest te verkleinen zijn als er maar wat meer duidelijkheid kwam omtrent de aard van dit meningsverschil en omtrent inhoud en grondslag van het standpunt van de „tegenpartij”. Wanneer we, uit verlangen naar sociale gelijkheid, om veranderingen in het systeem vragen, dan lossen we daarmee nog niet de problemen op waar de delinquenten, die zich vandaag in de greep van het systeem bevinden, op dit ogenblik tegenover staan. Misschien biedt een op aanpassing gerichte behandeling nog de grootste kans, die problemen op te lossen. Maar anderzijds lost de op aanpassing gerichte behandeling niet de fundamentele problemen van het systeem op, voor zover die voortspruiten uit het sociale selectie-mechanisme - de klassenmaatschappij - dat ertoe meewerkt voortdurend nieuwe delinquenten te kweken.

Daarom kan er nauwelijks sprake zijn van een of-of, maar gaat het om een en-en. Of liever gezegd, om een samenwerking tot veranderingen in het systeem, die zowel rekening houden met de reeds beschadigde individuen als met de bedoeling het systeem, dat hun die schade heeft toegebracht, te wijzigen.

Terwijl het conflict tussen de op het individu ingestelde behandelaars en de op het systeem ingestelde hervormers misschien al opgelost kan worden door een verbeterde communicatie - de beide gezichtspunten sluiten elkaar immers niet noodzakelijk uit - ligt de zaak vermoedelijk lastiger met het verschil van mening tussen de hervormers en de op generale preventie ingestelde verdedigers van het systeem. Hier is het in hogere mate een vraagstuk van sociale verandering contra behoud van de status quo.

Dit conflict wordt met name in leven gehouden doordat het verschil van mening vooral aan het licht komt tussen de hervormers en de lagere rangen in het systeem - het „grondpersoneel”. Het personeel dat dagelijks met de gevangenen omgaat, zal op grond van de storingen in het gedrag en de karaktereigenaardigheden van zijn clientèle, waar het elke dag mee te maken heeft, in hogere mate geneigd zijn het standpunt van de onschadelijkmaking te beklemtonen, en te wijzen op de moeilijke zijden van de clientèle, terwijl de hervormers van hun kant de clientèle in sterkere - en vermoedelijk zelfs in al te sterke - mate zal beschouwen als een voorhoede in het streven naar hervorming, waarvan men dus

de status wil trachten te verbeteren.

Hierbij verloopt de discussie over maatschappelijke verandering opnieuw meer op het individuele vlak dan op dat van het systeem. Enkele hervormers beschouwen evenwel de criminaliteit als een wapen in een politieke strijd en menen dat men beter kan erkennen dat dit een strijd is, dan door humanisering en kleine verbeteringetjes in het systeem dit feit te versluieren. Zij schijnen een beetje te vergeten dat men zelfs in een oorlog voor een humane behandeling van de gewonden moet zorgen.

Terwijl dat deel van het conflict dat op het individuele vlak wordt uitgevochten, zich overwegend afspeelt binnen de kringen van vakmensen - ofschoon bepaalde humane standpunten ook in een ruimere openbaarheid begrip vinden - houdt de discussie over generale preventie, behoud van het systeem en de problematiek van het klassenstelsel bredere bevolkingskringen bezig. Dat zijn de eigenlijke politieke vraagstukken.

Externe verhoudingen

Via de „burgers" in het rechtsapparaat - de functionarissen in de gevangenis, de politiemensen, de lekenrechters, het bejegeningspersoneel, bepaalde groepen van academisch gevormden (artsen, juristen) - dringen de opvattingen en de houding en de politieke inzichten van de meerderheid van de bevolking in het systeem door. Op die manier hangt de discussie over hervorming binnen het systeem ten nauwste samen met de wil tot hervorming (of de afkeer van hervorming) daarbuiten. Maar terwijl de burgers binnen het systeem in staat zijn zich een behoorlijk vakkundig en feitelijk inzicht te verwerven, is dit voor de burgers erbuiten aanzienlijk moeilijker, niet in de laatste plaats door het gesloten karakter van het systeem. Wie niet behoort tot de kringen van vakmensen of pressiegroepen, die zich praktische en deskundige kennis kunnen verschaffen, moet afgaan op inlichtingen uit de tweede hand, of is overgeleverd aan meer door het gevoel bewogen stromingen, en hij moet zich in het beste geval beperken tot fundamentele, principiële standpunten.

Kennis kan de houding in aanmerkelijke mate beïnvloeden. In zoverre de houding van bevolkingsgroepen buiten het systeem daar invloed op heeft, is het dus van wezenlijk belang, welke inlichtingen en opvattingen deze bevolking in staat is te verkrijgen. Terwijl de vertegenwoordigers van het systeem traditioneel terughoudend zijn tegenover publiciteit of in elk geval (uit loyaliteit of misschien vanuit een werkelijke overtuiging) geneigd zijn een meer rooskleurige kijk op het systeem te geven, hebben de hervormers zich veel meer tot het grote publiek gericht. Maar de hervormers die buiten het systeem staan hebben slechts begrensde mogelijkheden voor kennis omtrent de feitelijke verhoudingen, en daarom kunnen zij zich beter beperken tot het wijzen op principiële verhoudingen en aspecten die tot het gevoel spreken, dan zich te begeven in een zakelijke kritiek, van technische aard, op het systeem.

Dat het debat tussen vertegenwoordigers van het systeem en daarbuiten staande hervormers het karakter van een conflict krijgt, is vermoedelijk voor een deel toe te schrijven aan de weerstand van het systeem tegen openbaarmaking van de feitelijke toestand daarbinnen. Zoals hierboven al werd gezegd, zou dit veranderd kunnen worden door een groter openheid in de systemen, zodat het zakelijk karakter kan toenemen en het conflict-achtige kan verminderen.

Maar wanneer het systeem zich niet openstelt voor een ruimere communicatie naar buiten, dan zal het grote publiek zich dienovereenkomstig ook moeten beperken tot een argumenteren vanuit gevoelsmotieven.

Een voorlichting van het publiek, die op hoog peil staat, is dus een voorwaarde, zowel voor het vermijden van conflicten in de verhouding tot het systeem (of een absolute passiviteit van het publiek) als om een begripvolle en zakelijk gestemde houding ten opzichte van de hervormingsplannen te verzekeren. Terwijl de aanhangers van de status quo belang zullen hebben bij een passieve houding van het publiek, moeten de hervormers hun voordeel zien in een vermeerdering van de verstrekte informatie. Wanneer deze eenmaal tot een bepaald peil is opgevoerd, zodat er een zekere druk van de openbare mening op het systeem gaat groeien (met het risico van een conflict, zoals hierboven gezegd), zullen ook de behouders van de status quo gedwongen zijn zich voor de voorlichting te gaan interesseren. Ter verdediging van het behoud van de status quo wordt niet zelden aangevoerd, dat de negatieve houding van het publiek met zijn repressief en generaalpreventief gerichte veroordeling van de delinquenten, een belemmering zal gaan vormen op de weg van de hervormers. Naar deze opvatting zou men daarom zowel de hervormingsgedachten als de kritiek binnen de eigen grenzen van het systeem en de vakkringen besloten moeten houden, om te vermijden dat de hervorming wordt afgeremd of misschien zelfs op de koop toe aan een terugslag wordt blootgesteld. Intussen zal de angst hiervoor heel gemakkelijk net zulke negatieve uitwerkingen kunnen hebben op het systeem als gevolg van het defaitisme, dat hiermee de overhand krijgt. Het lijkt mij bovendien niet noodzakelijk, indien men tenminste bereid is zich in alle ernst toe te leggen op het vermeerderen van communicatie en informatie. Van een inspanning in die richting zijn de kansen op ontwikkeling van de criminele politiek eenvoudig volkomen afhankelijk. Een deel van de vakliteratuur uit de laatste jaren heeft, gedeeltelijk via de populaire persorganen, verbreiding gevonden in bredere kringen. Zo is daar een meer up to date en zakelijk verantwoorde voorlichting gebracht over delinquenten en over criminaliteit en over de achtergronden daarvan. Maar een systematisch opgezette voorlichting van het grote publiek ontbreekt nog altijd.

VERLANGT HET PUBLIEK NAAR HERVORMINGEN?

Bij het streven het publiek te betrekken bij het werk aan hervorming van de criminele politiek, lijken drie punten hoofdzakelijk van belang: meer kennis, meer waardebesef en bevrediging van de bij de bevolking bestaande behoefte aan veiligheid.

1. De vermeerderde kennis moet er in de eerste plaats op uit zijn, de slecht omlijnde en negatieve voorstelling te veranderen, die dikwijls bij niet-vakmensen omtrent de delinquent bestaat. Zelfs als het een zekere sociale integratie zou bevorderen wanneer we alles opdelen in zwart en wit, zonder te kijken naar de nuances van grijs, dan moeten we daar toch een hoge prijs voor betalen. De kosten van de sociale integratie moeten gelijker verdeeld kunnen worden.

Een reeks populaire misverstanden over de „gevaarlijkheid” van de misdadiger kan uit de weg worden geruimd. We kunnen b. v. duidelijk maken, dat maar een klein gedeelte van de delinquenten in onze gevangenissen in de gebruikelijke zin van het woord „gevaarlijk” kan worden genoemd. Verder, dat maar een klein gedeelte van de criminaliteit bestaat uit geweldscriminaliteit - volgens de criminele statistiek is dat maar ongeveer 2% van alle aangegeven wetsovertredingen - of uit seksuele criminaliteit gepaard aan aanranding van een persoon. (26)

Preben Wolf vond bij een klein sociologisch vooronderzoek in een paar Deense provinciesteden dat 5-10% van de ondervraagde mannen en ongeveer 2% van de vrouwen opgaven op de een of andere manier te hebben blootgestaan aan geweld of bedreiging met geweld. Vervolgens moet een ruimere voorlichting over wie de delinquenten feitelijk zijn - hun sociale achtergrond en hun persoonlijke problemen - in veel en veel bredere kringen doordringen, ook binnen het crimineel-politieke systeem zelf. Een beter begrip van dien aard zouden we o. a. moeten trachten te bewerken door in de scholen het onderricht meer op de maatschappij te richten. Onderwijs, gericht op preventie van criminaliteit, mag niet enkel bestaan uit een waarschuwend bespreking van het sanctie-apparaat en de strafwet, maar moet in even sterke mate het karakter hebben van een discussie over de doelstellingen van de criminele politiek.

2. Meer waardebesef. Voor wat betreft het rekening houden met de waarde, moet de vermeerderde kennis - zoals hierboven gezegd - ertoe bijdragen een principiële waakzaamheid op te roepen ten aanzien van de vraag naar de doelstelling van de criminele politiek. Het „vraagstuk van de doeltreffendheid” mag derhalve niet slechts bekeken worden met het oog op de recidive, maar moet gezien worden vanuit een uitgebreider waardeschaal. Deze zal voor een deel betrekking hebben op de vraag, welke crimineel-politieke middelen ter beïnvloeding van sociaal en humaan standpunt gezien aanvaardbaar lijken, ten dele op de wenselijkheid, alternatieven voor de criminele politiek uit te werken. Waardebewuste en prijsbewuste criminele politiek dient niet enkel een onderwerp van discussie te zijn voor technici en voor mensen die de criminele politiek als beroep hebben, maar moet in even hoge mate het grote publiek bezighouden.

Sommige bedrijvers van de criminele politiek schijnen bang te zijn dat bij het grote publiek veel neiging tot repressie bestaat. Maar die kan worden opgeruimd door meer kennis en meer waardebesef. Hoe beter het publiek in staat is de delinquenten als een mens te zien, zodat het zijn toestand begrijpt en er misschien medelijden mee voelt, des te meer verdraagzaamheid zal het ook weten op te brengen.

3. Verlangen naar veiligheid. Rest dan nog het probleem dat repressieve tenden-

ties tegenover delinquenten dikwijls misschien meer een uiting zijn van een meer algemeen gevoel van onveiligheid, dan dat eigenlijk sprake is van bepaalde foute opvattingen, specifieke angst of echte wraakzuchtigheid. Het is daarom belangrijk er ook aan mee te werken, dat het publiek een sterker gevoel van veiligheid krijgt of in elk geval dat het gevoel van onveiligheid meer in overeenstemming wordt gebracht met de werkelijkheid en doelgericht wordt.

Het specifiek gerichte gevoel van onveiligheid kan voor een gedeelte door voorlichting worden verminderd. Wanneer men b. v. weet dat de geweldscriminaliteit slechts voor een heel klein percentage van de bevolking gevaar oplevert, en dat men dit risico voor een belangrijk deel zonder hulp van anderen kan verkleinen (in een groot deel van de geweldzaken bestond er van tevoren al een relatie tussen het slachtoffer en de dader) dan zou de angst voor geweld wel minder worden.

Vervolgens zou het crimineel-politieke systeem zich misschien in hogere mate erop moeten instellen het algemeen gevoel van veiligheid uitdrukkelijk te bevorderen. Hierboven is gesproken over een schaal van strafbaarstelling, die berust op deze behoefte aan veiligheid. Ook de wijze waarop de politiemacht wordt gebruikt is in dit verband belangrijk. Meer agenten die de ronde doen, uitbreiding van het preventief optreden van de politie (b. v. op het terrein van de verkeersveiligheid) en misschien bijzondere faciliteiten voor het optreden tegen terreur van bandieten, kunnen belangrijke alternatieven zijn voor privé veiligheidsdiensten, eigenrichting ... en voor strengere straffen. (27)

Wanneer de politie versterkt wordt met een opvallende uitbreiding van het personeel, dan zal dit vermoedelijk het gevoel van veiligheid bij de bevolking in het algemeen aanmerkelijk kunnen vergroten. Enkele groepen zullen de grotere sterkte van de politie evenwel als een provocatie zien, terwijl andere zullen wijzen op het gevaar, dat de politie te sterk uitgroeit en een staat in de staat wordt.

Publiek en politie

Tot op zekere hoogte heeft de politie de bijzondere taak te werken als vereffenaar van sociale spanningen. De Amerikaanse socioloog Donald Cressey heeft onlangs de rol van de politie afgeschilderd als bovenal een zaak van diplomatie. Evenals alle echte diplomaten heeft de politie niet tot opdracht oorlog te voeren, maar moet zij oorlog vermijden. (28)

Of de politie deze rol kan spelen hangt o. a. af van de sterkte van de sociale spanningen in de samenleving en van de aanwezigheid van andere (politieke en sociale) kanalen waarlangs deze spanningen op vreedzame wijze kunnen worden weggewerkt. Binnen zekere grenzen hangt het ook af van techniek en tactiek en van de houding die men aanneemt. De technische en tactische problemen die hiermee samenhangen moeten ongetwijfeld dringend nader besproken en geanalyseerd worden, niet alleen in de kring van de politie zelf, maar ook in samenwerking met vakmensen in de groepspsychologie en het gedrag van de massa, en eveneens met „gewone burgers“.

Belangrijker is intussen het probleem van de wederzijdse verhouding tussen burgers en politie. Hoe meer de politie gezien wordt als een deel van de plaatselijke samenleving, des te minder bestaat het gevaar van negatieve generalisaties en conflicten. Van dit standpunt uit moeten we wensen, dat de politie zich zichtbaar bezighoudt met „vreedzame plaatselijke taken“, wegwijzing in het verkeer, rondgang te voet door de buurt, als helper en als gids op sociaal terrein, b. v. door

sociale hulpdiensten en Politie-Jeugdclubs. Hoe meer de politie als korps „veraf“ gesloten en dramatisch optreedt, des te groter is het gevaar van een vervreemding, in eerste instantie ten opzichte van minderheidsgroepen, maar op de lange duur ook ten opzichte van bredere kringen.

Het vraagstuk van de houding is natuurlijk o. a. een vraagstuk van recrutering en opleiding van het korps. Maar het gaat ook om de bereidwilligheid van het publiek, de politie te aanvaarden als een onderdeel van de plaatselijke samenleving, dat recht van bestaan heeft. Maar wanneer vrij grote groepen van de bevolking aan alles wat op macht berust het recht van bestaan ontzeggen, dan ontstaat er toch een vertrouwenscrisis.

Een moeilijkheid bij de demonstraties tegen de Wereldbank in het najaar van 1970 was, dat een strijdbaar deel van de demonstranten een buitenlandse legitimitieitskritiek, waarin de politie beschouwd wordt als middel tot onderdrukking, zonder meer overbracht op de Deense situatie, die op wezenlijke punten van deze voorstelling afwijkt. Anderzijds was iets van de dramatiek rondom de verwachte demonstraties ook door de politie op een „internationaal vlak“ gebracht, en - afgezien nu van de vraag of dit terecht was - kon dit als iets vreemds werken op de plaatselijke bevolking en daardoor aan de legitimitieit van het politie-optreden afbreuk doen.

Met de import uit het buitenland van technieken van demonstratie en contra-demonstratie is het gevaar van escalatie en confrontaties toegenomen. Daardoor kan de legitimitieitsgrondslag in betrekking tot de plaatselijke samenleving worden aangetast, en zodoende kunnen conflicten geïmporteerd en geëscaleerd worden, die anders plaatselijk, op vreedzame wijze, opgelost hadden kunnen worden. Wanneer men zich bij zijn werk nu niet op een extreem standpunt stelt - hetzij een fascistische politiestaat beoogt, hetzij de totale ondergang van de maatschappij - dan moet het belangrijkste vraagstuk bij dit stuk rechtshandhaving bestaan in het (terug) vinden van de plaatselijke legitimitieit, zowel voor de demonstranten als voor de politie. Voor beide partijen is het begrip en de aanvaarding door de overige bevolking - net als bij de delinquenten - van beslissende betekenis. Dit veronderstelt dat er eerst een communicatie tot stand komt, die evenmin beheerst wordt door een wederzijdse onwerkelijke en diaboliserende kijk op de „tegenpartij“ als door een even onwerkelijke verheerlijking van één van de deelhebbers. Deze opmerking geldt zowel voor de dienaren van het recht (29) als voor degenen, die aan de handhaving van het recht worden onderworpen.

Willen we dat de houding van het publiek tegenover delinquenten (en demonstranten) een op werkelijkheidszin berustende aanvaarding is, dan zullen we zowel de veroordeling als de verheerlijking moeten vermijden, en dit zelfde geldt in feite voor het hele rechtshandavingsapparaat. Het is belangrijk dat we ons nu losmaken van de vroegere eenzijdige veroordeling van de delinquent, ook al kunnen we nog een heel eind verder gaan eer we gevaar lopen in verheerlijking te vervallen. Wat ons rechtsstelsel aangaat waren we misschien geneigd te menen dat het Deense tot de beste ter wereld behoorde. Het is toch wel gezond wat sceptisch te staan tegenover dergelijke opvattingen en te trachten dit ideaal te benaderen door voortdurend verbeteringen aan te brengen. Dit veronderstelt inzicht bij het publiek en voortdurende kritiek. Maar het is evenzeer belangrijk dat die kritiek niet overslaat in een eenzijdige veroordeling. Het gevaar dat dit gebeurt wordt kleiner naarmate ons crimineel-politieke reactiesysteem zijn vermogen tot zelfkritiek weet te bewaren.

Dit boekje is geen leerboek voor criminele politiek. Het geeft geen systematisch overzicht van onze empirische kennis van de criminele politiek of een beschrijving van ons crimineel-politieke stelsel. In de behoefte daaraan moet langs andere weg worden voorzien.

Het boek is daarentegen een poging de lezer deelachtig te maken aan een crimineel-politieke blik op de toekomst, berustend op de in de laatste jaren verschenen literatuur van criminologische, penologische en rechtssociologische aard. Maar gedeeltelijk ligt die kennis er toch impliciet in opgesloten, als grondslag voor wat gezegd wordt en dat is dan weer gestempeld door een oordeel over waarden, een persoonlijke opvatting. Als een aanbod van waarden kunnen deze inzichten - zoals elk aanbod - aanvaard of verworpen worden. Maar degenen die de gegrondheid van de uiteengezette standpunten wil bestrijden, zal moeten aankomen hetzij met nieuw empirisch materiaal, hetzij met een concurrerend aanbod van waarden.

Zoals uit de noten op de volgende bladzijden zal blijken, is het boek in heel sterke mate geïnspireerd door de Scandinavische samenwerking op criminologisch gebied, waaraan ik gedurende de laatste vijf jaar ten nauwste heb deelgenomen en waaraan dit boek hierbij wordt opgedragen. Het belangrijkste deel van de opvattingen en inzichten, die er aan ten gronde liggen, dank ik aan mijn collega's bij dit werk, zonder dat op de aangehaalde schrijvers echter enige verantwoordelijkheid mag drukken voor mijn weergave van hun bijdrage.

Kopenhagen, oktober 1970

Jørgen Jepsen

(1) Dit boek: Thomas H. Eassey: 'The Myth of Moral Reform'. (2) 'Bijdrage van Erik Hoffmann (Ver. Staten) over 'Research in Progress', VII Internationale Criminologische Conferentie, Madrid, sept. 1970.

(3) N. A. Hanson: 'Inleiding op het criminologisch onderzoek "The Costs of Crime" deel de volgende "toekomstige" gemaakte.

(4) N. A. Hanson: 'Changes in Penal Values', Scandinavian Studies in Criminology, vol. II, Universitetsforlaget, Oslo 1965, blz. 161-173.

(5) Erik Aulund: 'The Continuation of the Criminal Following a Crime', Jurimetrics Institute, Tulsa 1966 (blz. 10) en 'The Continuation of the Criminal Following a Crime', Jurimetrics Institute, Tulsa 1966 (blz. 10) en 'The Continuation of the Criminal Following a Crime', Jurimetrics Institute, Tulsa 1966 (blz. 10).

(6) Dit voor de term "vervolgingsmaatregelen": Wilhelm Auer: 'Licht en Schatten der Strafrecht', Par. 24a 1964, waar het woord in een wat andere betekenis is te vinden gebruikt dan hier. In hoofdstuk 2, 'Verdri en samenhang van de strafmaatregelen' (Waarde en belang voor de strafmaatregelen in het strafrecht), brengt Auer overigens ook met kleine details opvatting naar voren die uiteengezet wordt in de nu volgende bijdragen, nl. dat de verhouding van de samenleving tegenover de delictanten op zichzelf moeten worden gezien als een "communautaire" van de waarden van die samenleving, direct

NOTEN

- (1) Donald Cressey: Theft of the Nation. The Structure and Operations of Organized Crime in America, Harper & Row, 1969.
- (2) Zie b. v. Nils Christie: Scandinavian Criminology facing the 1970'es. Report to the VII Conference of Directors of Criminological Research Institutes. European Committee on Crime Problems, Strasbourg, dec. 1969 (DPC/CDIR (69) 12).
- (3) Voor een overzicht van studies over de doeltreffendheid van strafrechtelijke sancties zie: Hood & Sparks, Key Issues in Criminology, Engeland 1971.
- (4) Johs. Andenaes: Does Punishment deter Crime? The Criminal Law Quarterly, Toronto, Canada, vol. II, nr. 1, nov. 1968.
- (5) Zie Jørgen Jepsen & Lone Pal: Forecasting the Volume and Structure of Future Criminality. Collected Studies in Criminological Research, vol. IV, Council of Europe, Strasbourg 1969.
- (6) Zie Preben Wolf: Crime and Social Class in Denmark. The British Journal of Criminology, juli 1962, blz. 5-17.
- (7) Zie ook: Thomas Sasz: The Myth of Mental Illness.
- (8) Bijdrage van Dick Hoffman (Ver. Staten) over „Research in Progress“, VIe Internationale Criminologiecongres, Madrid, sept. 1970..
- (9) Nils Christie: Verslag van de discussie betr. „Research in Progress“, VIe Internationale Criminologiecongres, Madrid 1970, en R. Hahn (Canada): Antwoord aan Nils Christie, t. z. p.
- (10) O. a. Hahns inleiding op het criminologiecongres „The Costs of Crime“ heeft de volgende „berekening“ geïnspireerd.
- (11) Nils Christie: „Changes in Penal Values“. Scandinavian Studies in Criminology, vol. II, Universitetsforlaget, Oslo 1968, blz. 161-172.
- (12) Inkeri Anttila: The Cumulation of Sanctions Following a Crime. Turun Yliopiston Julkaisuja, Turku 1966 (Blol) en Jan Törnquist: En undersökning av registreringskumulation (Een onderzoek naar cumulatie van registrering), 11. Nordiske Kriminologiseminar, Snoghøj 1969 (Referaat uitgegeven door NSFK, Kopenhagen 1969).
- (13) Zie voor de term „vervolgingsintensiteit“: Vilhelm Aubert: Likhet og Rett (Gelijkheid en Recht), Pax, Oslo 1964, waar dit woord in een wat engere betekenis lijkt te worden gebruikt dan hier. In hoofdstuk 2: „Verdi og samfunnsnytte i strafferetten“ (Waarde en belang voor de samenleving in het strafrecht), brengt Aubert overigens ook met klem dezelfde opvatting naar voren als uiteengezet wordt in de nu volgende bladzijden, nl. dat de reacties van de samenleving tegenover delinquenten op zichzelf moeten worden gezien als een „communicatie“ van de waarden van die samenleving, direct

en indirect.

- (14) De term „de-criminalisering" is voor deze gelegenheid ontworpen als een alternatief voor het wat meer ongenueanceerde woord „ont-criminalisering", ter aanduiding van een verschil in graad.
- (15) Zie „Lov og Rett" 1968/5, blz. 224-226. De resultaten van deze opzet zijn grondig geëvalueerd met een geraffineerde statistische techniek in „Determining the Social Effects of a Legal Reform: The British „Breathalyser" Crackdown of 1967" door H. Laurence Ross, Donald T. Campbell en Gene V. Glass (verschenen in vol. XIII, 1970 van de American Behavioral Scientist). De resultaten van dit onderzoek schijnen te bevestigen dat vooral de controle-maatregelen (gedwongen bloedproef, gebruik van de „breathalyser", lagere pro mille grens) invloed hadden op het aantal ernstige verkeersongevallen veroorzaakt door rijders onder invloed. Daarin lag nergens een zelfstandige verscherping, alleen het gevaar betraapt en veroordeeld te worden werd groter.
- (16) Jørgen Trolle: Syv måneder uden politi. (Zeven maanden zonder politie.) Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, Kopenhagen 1945.
Preben Wolf heeft zich echter sceptisch uitgelaten over een al te veel betekenis toekennen aan de afwezigheid van de politie zelf; vrgl. verslag van het contactseminar tussen politie en criminologie, Brabrand 1967, blz. 94. Zie ook Patrik Törnudd: Politieffektivitet och allmänprevention (Effectiviteit van de politie en algemene preventie) in het verslag van het contactseminar tussen politie en criminologie, blz. 86-89 en Kurt Lindroth (te zelfder plaatse blz. 90): „Trafikkontroll i Sverige" (Verkeerscontrole in Zweden).
- (17) New York Police Department, 1955: „Operation 25".
- (18) Donald Cressey: Theft of the Nation (zie noot 1), en van dezelfde schrijver: Voordracht betreffende „Research in Progress", VIe Internationale Criminologiecongres, Madrid 1970 en bijdrage tot de discussie te zelfder plaatse met Assistent Attorney General Will Wilson (Ver. Staten).
- (19) John A. Mack: „Successful and Unsuccessful Criminals". Voordracht betreffende „Research in Progress", VIe Internationale Criminologiecongres, Madrid 1970.
- (20) Persoonlijke mededeling van prof. Mack.
- (21) Deze gedachte is langzamerhand nu wel klassiek criminologisch erfgoed, maar is onlangs opnieuw naar voren gebracht b. v. door Stanton Wheeler in een voordracht over „stigmatiseringsliteratuur" (VIe Internationale Criminologiecongres). Vrgl. ook de volgende passage, die gebaseerd is op de door Wheeler bij die gelegenheid gemaakte opmerkingen.
- (22) Terence Willett: Criminal on the Road, Tavistock, 1964.

- (23) Thomas Mathiesen: *The Defences of the Weak*. (Proefschrift) Tavistock, 1965 (vooral hoofdstuk 11, paragraaf „Exit Psychiatrists?“, blz. 205-216).
- (24) Thomas Mathiesen: *The Sociology of Prisons: Problems for Further Research*. *British Journal of Sociology*, vol. XVII, nr. 4, dec. 1966, blz. 60-79.
- (25) Thomas Mathiesen: *Den kriminalpolitiske aktivist som forsker (De crimineel-politieke activist als onderzoeker)*. Rapport voor het 11de Nordiske Kriminologiseminar, Snoghøj 1969. (Referaat gepubliceerd door NSFK, Kopenhagen 1970.)
- (26) *Deense Criminele Statistiek van 1967*. Bij een onderzoek in Zweden stelde Birgit Werner vast, dat ongeveer 5% van de ondervraagde mensen in Groot-Stockholm en Malmö had blootgestaan aan beroving (tegen 3,5% in Simrishamm). Zie Birgit Werner: „Nyare undersökningar av dold brottslighet och konsekvenserna härav för kriminologisk teori" (Nieuwere onderzoeken naar verborgen criminaliteit en de consequenties daarvan voor de criminologische theorie), in een inleiding voor het 5de Nordiske Kontaktseminar Gjøvik 1969, blz. 109 (uitgave van NSFK, Kopenhagen 1970).
- (27) Johs. Andenaes heeft dit gezichtspunt naar voren gebracht. (Deelname aan de forum-discussie op het VIe Internationale Criminologiecongres.)
- (28) Donald Cressey: Deelname aan de forum-discussie over de rol van de politie in de moderne maatschappij. VIe Internationale Criminologiecongres, Madrid 1970.
- (29) Vrgl. Albert Reiss Jr.: „Stigmatization of Law Enforcement Officials". VIe Internationale Criminologiecongres, Madrid 1970.

